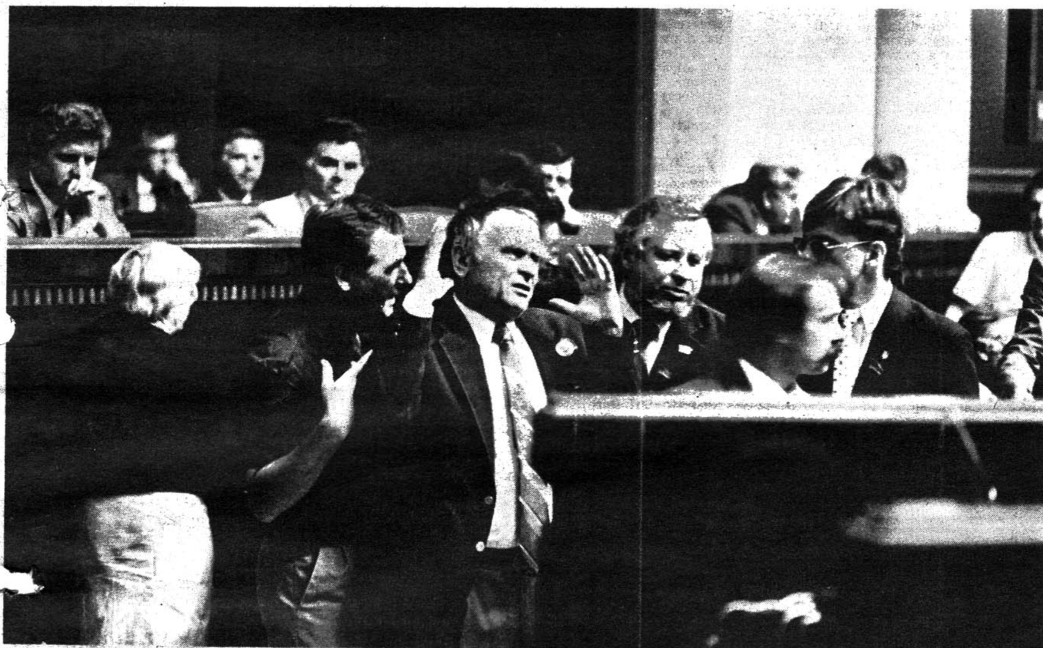
Влада — Радам!

Голос України

Газета Верховної Ради України ◆ № 166 ◆ Середа, 28 серпня 1991 року ◆ Ціна 10 коп.

ПЕРЕМОГА — ВІД СЛОВА «МОГЛИ»

Виявляється, не так то воно просто: чогось схотіти і щось змогти.

Образно кажучи, то дистанція великого розміру: від бажання і притишених розмов-протестів, від яких на кухні руки сверблять, до здатності вийти на площу і сказати «Ні!», коли всі навколо, якщо й не хапають за руки в новому ура-патріотичному захваті, то у всякому разі принишкли тихесенько: мовляв, моя хата скраю, і я нічого не знаю і знати не бажаю, а завтра видно буде. Та на площі завжди хтось виходить. І говорить: «Ні, не згоден!» І потопають ці слова в одноголосному «Так!», і тріщить одяг, і заламують руки, і на розбитих губах закипає кров, і б'ють головою об «воронки», що злітаються на «здобич», і в переповнених буцегарнях для бажаючих волі завжди знаходяться вільні місця. Правду хтось сказав: «Той, хто випереджає свій час, часто чекає на нього в не зовсім пристосованих місцях». Бо зміг, на жаль, — не завжди відразу переміг...

(Закінчення на 9-й стор.).

Фото Олександра КЛИМЕНКА.

ГОЛОС України

Засновник — Верховна Рада України

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

УРСР, 252047 Київ, вул. Нестерова, 4

ТЕЛЕФОНИ РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ:

Приймальня — 446-92-11

Відповідальний секретар — 446-72-63

Завідуючий корсіткою 441-84-42, 224-72-54 (телефакс).

ВІДДІЛИ:

парламентський — 441-84-52, 441-85-64.

листів — 441-82-05, 441-29-61,

економіки — 441-88-07,

аграрний — 441-86-18,

міжнародний — 446-91-20,

охорони здоров'я — 441-88-06,

соціальних питань — 441-88-05,

екології — 441-88-59,

культури — 441-86-44,

спорту — 441-88-08,

інформаційний — 446-61-13, 441-86-20,

історії України — 441-88-62,

військових питань — 441-88-52,

реклами — 441-89-44,

бухгалтерія — 441-84-00.

Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Індекс 60955

Тираж 155.000

Передплатна ціна на рік 19 крб. 80 коп.

Газета виходить 5 разів на тиждень. У вівторок на 8 сторінках, у середу, четвер, п'ятницю та суботу — на 16 сторінках.

ПОСТАНОВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

ПРО ПОЛІТИЧНУ ОБСТАНОВКУ НА УКРАЇНІ І НЕГАЙНІ ДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ПО СТВОРЕННЮ УМОВ НЕПОВТОРЕННЯ НАДАЛІ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРЕВОРОТУ

Антиконституційний державний переворот, організований колишніми керівниками уряду, структур органів КДБ, армії, внутрішніх справ СРСР, ЦК КПРС, провалився завдяки протидії демократичних сил, найперше Президента, Верховної Ради РРФСР, проникненню ідей перебудови в широкі верстви населення. Трагічна сторінка спільної історії нашої країни стала наслідком глибокої політичної і соціально-економічної кризи в суспільстві, протиборства політичних сил, помилок центру.

Криза виявила відсутність у республіці достатніх механізмів захисту конституційного порядку, суверенітету, протидії незаконним розпорядженням самозваного державного комітету. Стабілізації ситуації на Україні сприяла позиція Голови Верховної Ради Української РСР, Президії Верховної Ради УРСР, які визнали розпорядження створеного в Москві комітету такими, що не мають юридичної сили на території республіки.

Верховна Рада України **постановляє:**

1. Кабінету Міністрів України, комісіям Верховної Ради України з питань оборони і державної безпеки, у питаннях законодавства і законності, з питань правопорядку та боротьби із злочинністю до 1 жовтня 1991 року внести на розгляд Верховної Ради України проект Закону України про правовий режим надзвичайного стану і до 1 листопада 1991 року проекти законів про збройні сили України, про обов'язки і права внутрішніх військ України по охороні громадського порядку і про органи державної безпеки України.

Кабінету Міністрів України, Комісії Верховної Ради України з питань оборони і державної безпеки в жовтні 1991 року внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції про створення республіканської гвардії, а також підрозділу для охорони Верховної Ради, Кабінету Міністрів та Національного банку України.

Визнати за доцільне створити Раду оборони України. Президії Верховної Ради внести відповідні пропозиції на розгляд сесії.

2. Доручити Комісії Верховної Ради України у питаннях законодавства і законності внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції про доповнення статті 97 Конституції (Основного Закону) Української РСР положеннями про утворення військових формувань, підпорядкованих республіканським органам влади та управління, і про введення в разі необхідності надзвичайного стану на території республіки.

Завершити внесення змін і доповнень до Конституції України, пов'язаних з заснуванням інституту президентства в республіці, і прискорити формування Конституційного Суду України.

Кабінету Міністрів України і Комісії Верховної Ради України у питаннях законодавства і законності підготувати і внести на розгляд Верховної Ради України проект постанови про порядок тимчасової дії окремих законів Союзу РСР на території республіки до прийняття відповідних законів України, а також проект Звернення до Організації Об'єднаних Націй з проханням виступити гарантом реалізації незалежності України як суб'єкта міжнародного права і члена ООН.

3. Кабінету Міністрів України внести проекти правових актів щодо переходу у власність України підприємств союзного підпорядкування. Забезпечити запобігання неконтрольованого вивозу за межі республіки матеріальних ресурсів.

4. Кабінету Міністрів України, Правлінню Національного банку України, комісіям Верховної Ради України з питань економічної реформи і управління народним господарством, у питаннях планування, бюджету, фінансів і цін внести до 1 жовтня 1991 року пропозиції про введення грошової одиниці, впровадження її в обіг та забезпечення конвертування.

5. Уряду України, місцевим Радам народних депутатів, міністерствам і відомствам зосередити зусилля на вирішенні найважливіших соціальних проблем, задоволенні життєвих потреб громадян. Насамперед забезпечити організоване збирання врожаю, державних закупок зерна та інших продуктів сільського господарства, постачання населенню продовольства і товарів народного споживання, підготовку до зими, створення необхідних запасів палива. Здійснювати скоординовану роботу по надійному захисту споживчого ринку республіки.

6. Доручити Кабінету Міністрів України подати проект законодавчого акта, в якому передбачити надання Уряду та виконавчим комітетам місцевих Рад народних депутатів права притягати до відповідальності аж до звільнення з посади керівників нижчестоящих виконавчих і розпорядчих органів Рад, а також підприємств, установ, організацій.

Відповідним компетентним органам провести перевірку діяльності посадових осіб органів влади і управління, громадських об'єднань і організацій, які вчинили протизаконні дії на підтримку заколотників в період антиконституційного державного перевороту (19—21 серпня 1991 р.).

* * *

Верховна Рада звертається до народу України, всіх партій, громадських організацій і рухів з закликом щодо консолідації суспільства, зміцнення правопорядку, дисципліни, мобілізації зусиль трудових колективів на збільшення обсягів виробництва, забезпечення збирання врожаю, виконання держзамовлення, успішну підготовку до зими.

Доля нашого суверенітету, зростання спільного добробуту, захист прав людини залежать від свідомості і ставлення до власних обов'язків кожного громадянина.

Голова Верховної Ради України
Л. КРАВЧУК.

м. Київ,
24 серпня 1991 року.

ПОСТАНОВА

ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

ПРО ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЛАТВІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Президія Верховної Ради України **постановляє:**

1. У зв'язку з рішенням Верховної Ради Латвійської Республіки про проголошення державної незалежності визнати державну незалежність Латвійської Республіки.

2. Міністерству закордонних справ України провести відповідні переговори і підписати Угоду про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Латвійською Республікою.

Голова Верховної Ради України
Л. КРАВЧУК

м. Київ
26 серпня 1991 року.

ПОСТАНОВА

ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

ПРО ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЛИТОВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Президія Верховної Ради України **постановляє:**

1. У зв'язку з рішенням Верховної Ради Литовської Республіки про проголошення державної незалежності визнати державну незалежність Литовської Республіки.

2. Міністерству закордонних справ України провести відповідні переговори і підписати Угоду про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Литовською Республікою.

Голова Верховної Ради України
Л. КРАВЧУК

м. Київ
26 серпня 1991 року.

ПОСТАНОВА

ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

ПРО ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЕСТОНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Президія Верховної Ради України **постановляє:**

1. У зв'язку з рішенням Верховної Ради Естонської Республіки про проголошення державної незалежності визнати державну незалежність Естонської Республіки.

2. Міністерству закордонних справ України провести відповідні переговори і підписати Угоду про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Естонською Республікою.

Голова Верховної Ради України
Л. КРАВЧУК

м. Київ.
26 серпня 1991 року.

У ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

На засіданні Президії Верховної Ради України, яке відбулося 27 серпня, розглянуто питання, що стосуються початку роботи четвертої сесії Верховної Ради України.

Президія вирішила передати документи архівів Компартії України в підпорядкування Головного архівного управління при Кабінеті міністрів України та його установ на місцях разом з приміщеннями, технологічним обладнанням та штатом працівників.

Прийнято рішення про перетворення Українського відділення інформаційного агентства «Новини» в Українське незалежне інформаційне агентство новин.

Розглянуто також інші питання державного життя України.

Вів засідання Голова Верховної Ради України Л. М. Кравчук.

УРЯДОВИЙ АПАРАТ БЕЗ ПАРТКОМУ

Розпорядженням Кабінету міністрів України на виконання постанови Верховної Ради республіки від 24 серпня 1991 року «Про департизацію державних органів, установ та організацій» в урядовому апараті припинено діяльність організації Компартії України.

ПРОТЕСТ С. ХМАРИ

Вчора вранці на початку засідання Президії Верховної Ради України Степан Хмара заявив категоричний протест з приводу свого звільнення з формулюванням «амністія».

— Якщо ви вважаєте, що помилували злочинця, то прошу повернути мене до Лук'янівської в'язниці. Указ з таким формулюванням є глумлінням над моєю честю, — так передав суть своєї заяви нашому кореспонденту Степан Хмара.

СТАБІЛІЗУВАТИ ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ

Слово надається народному депутатові Морозу, за ним виступатиме Юхновський.

О. МОРОЗ. Для нашої Верховної Ради сьогодні день вибору. І для народу теж. Бо у нас сьогодні не просто сесія, сьогодні — рада всієї України. Або, засвоївши урок останніх днів, ми переступимо через те, що нас роз'єднувало, роз'єднує і роз'єднуватиме, і займемося питаннями, важливішими від наших суперечностей. Або, скориставшись зручним моментом, почнемо зводити партійно-політичні рахунки, не забуваючи при цьому клястися у відданості інтересам народу.

Спроби другого варіанта вже були, ми їх бачимо і тепер. І на вулицях наших міст, в тому числі Києва, і в цьому залі, і в спробах навіть зірвати виступ Голови Верховної Ради. Ситуація, справді, зручна. Один з депутатів пару днів тому у «Вечірньому віснику» розповідав, що комуністи були в стороні, а тривога за долю демократії і Горбачова зібрала лише Народну Раду. І та не припиняла боротьби за демократію і за Горбачова, відстоювала перебудову. Це так, хоч і не зовсім. Бо ще десять днів тому я знав, що Народна Рада збирається для підготовки до сесії, знав, які питання будуть обговорюватись. До речі, тактика щодо Союзного договору і наміри опозиції з цього приводу протилежні діям російського парламенту. І за іронією долі наші радикали і великодержавна реакція зійшлися в цій позиції. Це ще один урок трагічного перебігу подій останнього тижня.

Я хотів би, щоб ми всі теж зробили з цього висновки, однак я не звинувачую в цьому Народну Раду. Бо коли я кажу про міркування тих депутатів, на яких уже посилався — діалог Олеся Шевченка і Володимира Яворівського на телебаченні, — я сказав би, що логіка в їхніх міркуваннях навіть тоді, коли ще багато було невідомо, була. Чому саме? Уявімо собі на хвилину міркування заколотників. На що вони могли розраховувати? На КДБ? Сьогодні цього мало. На армію? Тепер ми можемо ввести надзвичайний стан в окремому, невеликому місті. На міліцію? Я поважаю працівників, які працюють у цих органах, але міліція перевороту не зробить. І, очевидно, розрахунок був на партійні структури. Заява Назарбаєва та інші аргументи це підтверджують. І говорити мені про це важко. Тут мало слів обурення. Як же треба було відірватися від реальності, жити ілюзіями, не бачити, що і роль партії в суспільстві, і сама партія вже не ті, що були до 85-го року або хоча б до січня 87-го року.

Я як у воду дивився, коли писав про це у «Правді» місяць тому, говорячи про керівників нашої партії. Не буду підказувати нашому ЦК про необхідність повторення казахського наміру, але сам у тому переконаний. Більше того, якщо пленум ЦК, який має відбутися найближчим часом, не візьме на себе сміливості заявити про автономізацію комуністів України, я беру на себе відповідальність за створення Української комуністичної партії. Ще в лютому 89-го року, коли я звертався до Горбачова, я бачив, що партія розвивається не в напрямі демократії і не в напрямі перебудови.

Мушу, однак, засвідчити, що вранці 20-го числа після зустрічі з Гуренком мені легше було давати інтерв'ю кореспондентові «Бі-Бі-Сі». Зокрема, про позицію депутатів — українських комуністів, про те, що ми довіряємо Президії і Голові Верховної Ради і що курс на суверенітет залишається для нас незмінним. Також треба визнати, що в тій ситуації, коли вплив заколотників був найбільшим, 20 серпня, визнання Президією недійсності розпоряджень так званого комітету на території України було все-таки позицією, на яку спирався, між іншим, і Президент Горбачов. Думаю, що в документі, який ми ухвалимо сьогодні, слід підкреслити цей висновок, як і висновок про незмінність курсу до незалежності.

Усі ми бачили сесію російського парламенту і мітинг у Москві. Не варто робити русофобських закидів. На людей впливала ейфорія перемоги. Та поміркуємо, чого варта армія, котрою можуть командувати принаймні дев'ять президентів. Дитина при семи няньках залишається сліпою. Щоб такої можливості не було, треба, аби кожний президент мав чим командувати, як це передбачено Декларацією.

Можливо, це і ненайтерміновіша проблема, але за неї пора братися серйозно, створивши, я в цьому підтримую проект нашої постанови, попередньо раду оборони. Те ж саме стосується українських грошей. Мені доводилося з цього приводу не раз виступати і в цьому залі, і в пресі. Я знаю позицію нашого прем'єра, є, врешті, обгрунтована концепція професора Анатолія Гайчинського, треба її розвивати і не надіятись, що грошові знаки нам будуть возити з-за кордону.

Коли в нас будуть армія, гроші, митна служба й інші справжні ознаки державності, тоді не треба буде звертатися за кордон, щоб нас визнали. Суверенний не той, хто галасує про суверенність, а той, хто робить для її забезпечення конкретні, реальні, але зважені кроки.

У цілому ж реформа економіки буде для нас головною турботою на четвертій сесії. У нас є урядова програма, є також результат спілкування з депутатами-однодумцями, з багатьма виробничниками, спеціалістами-практиками з різних галузей економіки. Це сформувало конкретні підходи, позицію щодо послідовності реформи.

Ще один повчальний урок дали нам дні надзвичайної кризи. Виявилося, що коли все благо, то ми геть незалежні і навіть слова американського президента про діалектичного зв'язку між свободою і незалежністю нам здаються святотатством. А коли біда, то ми кидаємося до сусідів, щоб виходити із ситуації разом. То давайте задумаємось, може, і наша вина є в тому, що так сталося.

Якщо бути геть відвертим, то після всього, що побачено за останні дні, коли вороги клянуться в дружбі, подвійні зрадники цілуються, а ті, хто вчора робив з Президента посміховище у КВН, у концертах, листівках, статтях, карикатурах, виявляється, робив те з любов'ю до демократії, то я цьому не вірю. Не вірю, і нам треба думати над кожним словом, над кожною формою, перш ніж щось підписувати.

Кажу про це тому, що сьогодні не просто сесія, сьогодні розпочалася передвиборна кампанія по виборах президента. І не випадково сьогодні ведеться така атака конкретно на Кравчука Леоніда Макаровича. Тому що у нього сьогодні досить пристойний рейтинг і є намагання збити цей рейтинг. І на це треба теж зважати.

На закінчення ще два міркування.

Нам таки треба вводити надзвичайний стан. Тільки не з допомогою танків і автоматів, а з допомогою законів, державної дисципліни і совісті. Треба зміцнити правопорядок. Зовсім недавно я зустрічався з виборцями в селах округу. На покосах, куди вийшли і старі, і молоді, і колективи всіх містечкових організацій, мобілізовані тими ж таки радянськими і партійними органами, під немилосердним сонцем жінка уже з великим пенсійним стажем. А за кожним її рухом — зусилля понад 20—30 кілограмів. І кидає тобі докори, на які нічим відповісти. І докоряє вона не чотирма карбованцями за таку гірку працю і не тим, що фуфайка в десять разів подорожчала, кілограм дріжджів обходиться в 40 карбованців, а тим, що і дріжджі, і цигарки і всі необхідні речі можна купити лише в спекулянтів, вибачте, у підприємливих людей.

Щоб довго про це не говорити, давайте доручимо уряду розробити закони, які потрібні для наведення порядку. Щоб злодій називався злодієм і щоб красти було страшно. А ми через два тижні сесію розпочнемо із затвердження цих законів. Це вкрай необхідна справа. Хоч би на перехідний до ринку період.

І останнє. Мені запали в душу слова Володимира Максимова, редактора російського літературного журналу в Парижі. Він днями сказав приблизно, що всіх своїх сил за 30 з лишком років доклав до того, щоб розхитати систему. Але за останні два відвідання країни жахнувся тої ненависті, що в нас панує. І якби все розпочати знову, то він задумався б, чи варто було її розхитувати.

Істину про дні перевороту ми знатимемо не скоро. Може, через багато років. Абсолютних істин не буває взагалі. А жити треба тепер. Давайте відмовлятися від монополії на істину. Візьмемо в даному разі, я підкреслюю, в даному разі, приклад з Президента Горбачова. Він важив життям, життям своїх близьких, але на відьом полювати не збирається.

Кажу це не лише депутатам, а всім, хто нас чує. Ми різні, це правда. Але в тому і наше спасіння. Бо якщо позбавимось суперників, то шукатимемо їх між собою. Однолінійність смертельна. І це вже було доведено нашою історією. Не переступаймо межу в політичній боротьбі, бо може бути пізно.

І. ЮХНОВСЬКИЙ. Шановні депутати, країна пережила у повному шокові три дні державно-компартійно-військово-кадебістського перевороту. Керована Компартією, за участю КДБ та військ значна частина України майже скрізь була фактичним пособником перевороту. Це накладає на Верховну Раду, на Кабінет міністрів, на весь народ пляму сорому і дає привід для національної зневаги з боку інших держав і народів. Розглянемо в короткому нарисі хід подій.

19 серпня вдосвіта йшло повідомлення так званого «Государственного комитета по чрезвычайному положению — ГКЧП», а зранку, о 9-й годині, Українське радіо вже передало його в перекладі. Радіо і телебачення України зразу ж почали служити переворотові. Під чиїм керівництвом знаходяться Українське радіо і телебачення?

О 8-й годині в Києві, у штабі Київського військового округу командуючий округом за наказом зібрав командирів військових частин Київського гарнізону, начальників військових утворень і закладів міста Києва, була видана вказівка виконувати рішення ДКНС, який має координувати генерал армії Варенников, колишній командуючий сухопутними військами. Варенников прибуває до Києва. Має місце кульмінація. О 9-й годині 4 хвилини Варенников, два генерали, Масик і Гуренко заходять до Леоніда Макаровича Кравчука у Президію Верховної Ради України і ведуть розмову.

Після відбуття генералів близько 11-ї години представники Народної Ради і народних рухів заходять до Леоніда Макаровича з тим, щоб запропонувати спільні з Народною Радою дії виступу проти перевороту. Відповідь Кравчука: «На Україні ситуація спокійна, слід закликати народ до спокою». У цей же день у виступі по телебаченню не дається жодної оцінки перевороту. Дійсно, в республіці все спокійно, тільки аж 20 серпня мали місце незначні переміщення військ, особливого стану в Україні немає.

19-го зранку до Києва з'їжджаються голови і представники всіх демократичних партій і рухів. Партія демократичного відродження, демократична, республіканська, християнських демократів, селянська, зелених, соціал-демократів, Рух, «Меморіал», спілка жінок та інші. Об'єднуються у спілку «Демократична Україна», передаються під керівництво президії Народної Ради. Спілка «Демократична Україна» визнає переворот неконституційним, арешт Президента — злочином проти держави, закликає народ України до страйків і громадянської непокори.

Перед 18-ю годиною до Верховної Ради стікається Народна Рада, ведеться розмова депутатів з головою. Депутати наполягають на підтримці позиції Росії та Єльцина, є відмова, мовляв, Україна піде своїм шляхом.

З 18-ї до 21-ї години 19 серпня — бурхливе безрезультатне засідання Президії. Для Народної Ради це було змагання у безсиллі. Члени Народної Ради у Президії наполягають на невизнанні ДКНС, члени Президії від КПУ відкидають це, Голова не виказує свого ставлення.

20 серпня після цілоденного засідання аж увечері приймається половинчаста заява Президії, в якій не визнається дія постанов ДКНС на території України. Це речення було сформульоване Ємцем, Матвієнком, Юхновським. Далі всупереч Декларації про державний суверенітет визнається дія Конституції СРСР, законів СРСР перед законами УРСР на території України. Забороняються страйки, демонстрації. Прийняття такого рішення вже не вимагало від членів Президії великої громадянської відваги, була відома сувора реакція керівників західних держав, особливо президента Буша.

Пропозиція Яворівського проголосувати за те, хто підтримує переворот, була «змазана». Представники Народної Ради — члени Президії пишуть окрему заяву з осудом перевороту і підтримкою Росії. Але Голова Верховної Ради забороняє навіть прочитати її. Ніч з 20-го на 21 серпня — час спроб штурмувати «білий дім» у Москві, спроб арешту депутатів Росії. Представники Народної Ради цілу ніч на телефонному зв'язку з Верховною Радою Росії. О 2.30 Президентові і Борису Єльцину передається телефонограма про те, що опозиція — Народна Рада у Верховній Раді України — підтримує його, що ми з народом Росії, який бореться за демократію. О 3-й годині дзвонимо до Леоніда Макаровича Кравчука: ведеться наступ на Верховну Раду Росії, потрібно втручатись — скликати позачергове засідання Верховної Ради, заборонити використання на території України Криму для ув'язнення Президента СРСР.

Леонід Макарович пропонує відкласти справу до ранку. Ранком 21-го Гриньов, Ємець, Юхновський вимагають від Голови Верховної Ради термінового її скликання. Він вагається — а раптом Верховна Рада не збереться і вимагає 150 підписів депутатів. Тут же дзвонить Лук'янову з вимогою, щоб на засіданні Верховної Ради СРСР був Горбачов, в протилежному разі Леонід Макарович Кравчук не визнає чинними постанови Верховної Ради СРСР. Стає очевидним, що переворот провалюється. Скорик, Завадська і Крижанівський збирають список з 151 депутата з вимогою скликання сесії. Серед депутатів 57 безпартійних, 30 членів КПРС, серед них Салій, Білий, Євтухов, Ходоровський, 13 членів УРП, один член Народної партії, три соціал-демократи.

О 16-й годині Павличко і Юхновський домовляються на наступний день на 10-ту годину ранку про засідання Президії для розгляду порядку денного сесії. Наступного дня о 10.00 ні Леоніда Макаровича, ні членів Президії від КПРС, окрім Залудяка, Сухого і Списа, немає. Від Народної Ради всі в зборі. 12.00 — іде Президія. Після бурхливого засідання збори Верховної Ради призначаються на суботу.

Такий майже хронологічний хід подій у тривожні дні перевороту і кроки Народної Ради, опозиції українському парламенту. Серед керівного складу КПУ нам поки що відомо, що ДКНС визнали такі обкоми і облвиконкоми: Житомирський, Ужгородський, Чернігівський, Одеський, Миколаївський, Дніпропетровський, Полтавський, Крим. Міськкоми: Кіровоградський, Кривого Рогу та інші.

(Продовження на 4—5-й стор.).

Продовження. Початок у «Голосі України» за 27 серпня.

СТАБІЛІЗУВАТИ ПО

(Продовження. Початок на 3-й стор.).

ЦК КПРС — один з організаторів перевороту, а КПУ як частина КПРС — теж пособник. Чи знає Генеральний прокурор республіки про підтримку деякими депутатами нашої Верховної Ради так званого комітету? Який же вигляд мала Україна, її Верховна Рада і уряд в час перевороту і після нього?

Україна була абсолютно оголена. Вся сила, що мала офіційну зброю, була проти закону, підтримувала переворот.

Однак найтрагічніший вигляд мали офіційні засоби масової інформації республіки. Вони повністю служили перевороту, вони надавали перевагу КПУ, ще й зараз служать йому. Хто керує Комітетом по радіомовленню і телебаченню? Охмакевич, Дикаленко, Гаркуша. Кому належить цей Комітет? На жаль, заступнику прем'єра товаришу Комісаренку. І далі вгору — всі члени КПУ: Дяченко, Михайловський, Шамрай. Офіційні друкарні теж усі належать КПУ.

Звичайно, не можна повністю звинувачувати цих людей, над ними висів меч КДБ і КПРС.

У Росії опломбовано приміщення КПРС, на Україні все на своїх місцях, мовби нічого не сталося.

У чому ж формальна суть перевороту?

Арештований законно визнаний цілим світом Президент СРСР Михайло Сергійович Горбачов. Чи є вина Горбачова у перевороті? В усіх варіантах — з його волі чи проти неї — безумовно, є.

Перший варіант — безпрограшний. Створено історію про хворобу Президента, його відсторонили від влади, хунта і КПРС розіграли криваву гру. Знищено Єльцина, Верховну Раду РРФСР, Народну Раду, опозиційні партії України, потоплено в крові Прибалтику, в Грузії знищено демократію. Президент засуджує і повертає все на своє місце — комунізм торжествує перемогу. Це злий чортівський варіант, це варіант придуманий і уявний.

Стався варіант № 2, той, що маємо зараз. Президента повернули на своє місце. Але, мабуть, уся його команда, керівництво величезного оборонного комплексу брали участь або визнавали переворот. Отже, вони злочинці. Уряд — злочинці, Політбюро ЦК КПРС — злочинці. Фактично зараз Союзу як держави немає. Республіки фактично є незалежними державами, вони мають брати всю повноту влади у свої руки. Росія це робить. Як ми це маємо робити на Україні? Є знову два варіанти.

Перший. Верховна Рада негайно проголошує незалежність держави і вихід зі складу СРСР. Усі підприємства, розташовані на території республіки, визнають владу УРСР. Усі військові частини, частини КДБ, міліції визнають владу УРСР. Виникає могутня самостійна держава — держава під владою КПУ, КДБ і армії. Сюди стікається вся шпана, як сказав академік Яковлєв, з інших республік. А найбільше з РРФСР. Країна ворожа перш за все до Росії, до всього світу, країна, яку признає Хусейн та інші диктатори, така Україна неможлива.

Є другий шлях — той, яким іде Росія Єльцина. Перш за все декомунізація республіки. Вона має початися департизацією підприємств, установ, армії, КДБ, МВС, апарату Верховної Ради, апарату уряду. Що насправді означає департизація, чому вона найбільш реальна? Бо вона найбільш вигідна. Люди спокійно залишаються на своїх робочих місцях, але звільняються в першу чергу від ярма парткомів. Кожний зберігає свою зарплату, свій окраєць хліба, в країні є одна демократична влада.

Про проведення референдуму. Пропоную такі питання внести до бюлетеню.

Перше: «Чи хочете ви, щоб Україна була незалежною демократичною державою?»

Друге: «Чи хочете ви, щоб були проведені дострокові вибори Рад разом з виборами Президента республіки?»

Незалежність, одержана шляхом референдуму, є справжньою незалежністю. Усі цивілізовані країни світу одержували незалежність як результат вільного волевиявлення народу. Україна може звернутися до ООН з проханням надіслати своїх спостерігачів. Якщо незалежність оголошується як результат вільного волевиявлення народу, то вона дуже швидко визнається сусідніми державами, державами світу. Кінцевий результат визнання в другому випадку досягається значно швидше, ніж у першому.

До дня проведення референдуму на Україні має бути закінчено її департизацію.

Третє питання: «Республіка контролює свою територію. Це означає — націоналізацію всього майна на території України і початок економічних угод з республіками, створення національної гвардії, Міністерства оборони, розформування органів КДБ і створення нової системи безпеки, негайна департизація і націоналізація друкарень і засобів масової інформації. Такий хід подій веде фактично до створення дружньої до інших республік демократичної України — України чесних щодо наших сусідів.

Наші міжнародні відносини. Україна оголошує себе суб'єктом міжнародного права, приєднується до Віденської конвенції. У договорах з іншими республіками вирішує питання розподілу іноземної допомоги СРСР, які бере на себе, як і свою частку відповідальності Союзу за виконання міжнародних зобов'язань.

Тепер щодо перевороту.

Якби він вдався, країна стікала б кров'ю так, як не було жодного разу в історії людства.

Спершу були б знищені демократи. СРСР була б знову країною унітарною і прямувала у повній ізоляції до абсолютного розпаду. Це врешті-решт призвело б до тотального антигуманістичного повстання і страшної різанини комуністів.

Нас провидіння врятувало. Дякуємо і Єльцину, і Росії, і Прибалтиці, і іншим незалежним республікам і народам. Тож я питаю вас, творці, учасники, прихильники перевороту, що ви собі думали?

Сьогодні ми маємо зробити врівноважені кроки. По-перше, створити парламентську комісію по розслідуванню участі депутатів і службових осіб у перевороті. На чолі комісії має стати представник фракції безпартійних. Подруге, ми повинні вжити негайних заходів щодо очевидних винуватців перевороту. Сюди відноситься все Політбюро на чолі із Станіславом Гуренком, Прокуратура республіки, керівництво КДБ, керівництво радіо, преси.

Особливо курйозна ситуація з прокурором Потебеньком. На засіданні Президії Верховної Ради він не визнав переворот незаконним. А це його, прокурора республіки, основне завдання — стежити за дотриманням Конституції. Але найбільш курйозна, хоча, здавалося б, не такої й великої державної ваги, справа Хмари. Вирішено навіть адвокатів не заслуховувати, а винести вирок. Суд за всяку ціну намагався вчора засудити Хмару і його товаришів. І закінчити справу.

Чому такий поспіх? Справді, по суті цієї справи є основна вина п'ятьох сторін. Хмари — отже, Народної Ради, Григор'єва — отже, КДБ, Голови Верховної Ради — за підпис незаконних її постанов, Хоменка — за підсунення паперів Голові і Потебенька — за арешт на підставі незаконних рішень. Процес Хмари сфабрикований КПУ і КДБ. Так само, як і цей державний переворот в Союзі, злочинними силами тієї ж категорії. Його потрібно звільнити. І ми повинні це зробити сьогодні.

Ще залишається проблема Союзного договору. Чому вона важлива для Єльцина? Бо тільки так він сподівається утримати разом величезне число великих за територіями автономій. Тут потрібно шукати вихід. Середня Азія хоче договору, бо її економіка є монокультурною і досить відсталою. Нам договір, за якого виникав би Союз як букет державності, не потрібен. Ми можемо побудувати державу з українським ринком, і так буде краще для всіх.

Ми, звичайно, будемо мати договори з іншими державами: економічні, культурні, політичні, військові. Ми згодні створити спільний фонд розвитку, але ми повинні знати, куди ми даємо гроші і яка їх подальша доля.

Раніше нас лякали воєнним станом. Ось він уже був. І переворот був. Тепер нас лякають Єльциним. Він, мовляв, стане царем і поглине нас. То що ж істотне дала Росії перемога Єльцина? Його рішучі кроки у Прибалтиці, його чесна позиція проти державного перевороту, перемога, яка оточила його молодими, здібними, самостійними, порядними помічниками. Вона створила нову Росію. Росію, яка з імперії стає цивілізованою нацією. В душі росіянина пробудилося святе почуття національної свідомості і гідності. Почуття, яке веде до самопожертви і самодисципліни.

Таке ж має статися на Україні, і воно неодмінно станеться.

Багато пропозицій, які ми будемо подавати сьогодні, не є новими. Народна Рада стверджувала і наполягала на них з самого початку роботи Верховної Ради. Над державним переворотом одержано блискучу перемогу. В Україні з усіх демократичних сил тільки Народна Рада виступила проти страшного за своїми можливими наслідками перевороту. Вона фактично у ці дні стала перед світом українським парламентом. І, як висловився Хасбулатов, її позиція і підтримка Росії врятували Україну від ганьби.

Ми знали, що тільки чесною позицією, незважаючи на небезпеку, можна успішно служити народові.

Закінчуючи, я хотів би висловити три основних пункти постанови, три основних пункти серед усіх тих постанов, які тут будуть. Народ України має позбутися тремтіння, страху. Усі люди України мають стати розкованими і цілеспрямованими. Це може зробити тільки Верховна Рада республіки. Народ, мобілізований на нову діяльність, має свято вірити своїй Верховній Раді та її Президії. І тому я підготував проект, і дозвольте мені його зачитати й пояснити окремі пункти.

— З метою якнайшвидшої нормалізації внутрішньої ситуації на Україні у зв'язку з державним переворотом, що мав місце з 19 по 22 серпня 1991 року, з метою надання виконавчій владі республіки визначеної висхідної позиції у політичній, економічній і культурній галузях, з метою зростання довір'я народу України до Верховної Ради і її Президії Верховна Рада Української РСР постановляє. Я почну з другого пункту.

Проголосити, що від сьогодні, 24 серпня 1991 року, Україна стає повністю незалежною демократичною державою. Визначальними для України стають тільки Конституція України та її закони, урядові постанови та інші законодавчі акти республіки.

Безумовно, це треба доповнити і проведенням референдуму, який має бути закінчений у день виборів Президента. Тому що ми, врешті-решт, наш Уряд і вся виконавча влада, повинні перестати хитатися, мати певні висхідні точки Одержання незалежності — дуже тривалий процес. Доведеться місяцями, роками домовлятися з іншими республіками про те, як розділити добро, що зробити з обороною тощо. Але висхідна точка має бути.

Далі. Зупинити діяльність комуністичної партії на території України. Гарантувати всім працівникам партапарату, які не підтримали перевороту, збереження рівня заробітної плати і нового місця роботи.

Я хотів би, щоб усі люди були вільні. Вони пізніше можуть утворювати різноманітні партії. Але щоб люди могли спокійно стояти на роботі, щоб їхні сім'ї могли спокійно жити, ми повинні прийняти цей розумний і гуманний пункт.

І ще. Проголосити відставку Президії Верховної Ради УРСР як такої, що не змогла мобілізувати народ України на опір державному перевороту.

Що мається на увазі? Безумовно, далі у виступах будуть по-різному трактувати позицію членів Президії. Я вважаю, що її сила полягає в тому, що кожний повинен мати власну думку. Але стався переворот. Президія не визначилася. Тому вважаю, що вся вона має піти у відставку. Ми маємо обирати нову Президію, якщо оберете ту саму, вона й буде, але ви маєте повторити, що довіряєте їй або що частково не довіряєте.

(Оплески).

В. ПУСТОВОЙТЕНКО. — Товариш Юхновський тільки що заявив про те, що Дніпропетровська міська Рада народних депутатів прийняла рішення про підтримку ДКНС. Тому я вважаю, що товариш Юхновський образив особисто мене як народного депутата України. Вся міська Рада Дніпропетровська підтримала Верховну Раду України і визнала неконституційним повалення влади в Радянському Союзі.

І. ЮХНОВСЬКИЙ. Я хочу сказати, що ті відомості мені дали. Це справді попередні відомості. Я приймаю ваше зауваження і, якщо моя інформація була неточною, беру її назад і прошу пробачення.

(Оголошується перерва).

ВЕЧІРНЄ ЗАСІДАННЯ

Головує Голова Верховної Ради України Л. Кравчук.

ГОЛОВА. Я прошу під час наступної перерви зібратись депутатським групам, партіям, які тут присутні, і внести пропозиції щодо складу комісії стосовно розслідування підтримки перевороту. Але одне спростування, оскільки воно стосується персонально Голови Верховної Ради, я хочу сказати. Відкриваючи сесію Президії, я сказав, що я комітету цього не визнаю. Пилипчук, член Президії, сказав, що давайте ми це запишемо в постанову. А Ігор Рафаїлович каже, що я своєї позиції не визначив. Ось навіть Володимир Борисович (Гриньов) каже, що було так.

В. ФІЛЕНКО. Народна Рада, порадившись, наполягає на тому, аби повернутися до питання. Маємо на увазі пропозицію, яку з самого ранку вніс депутат Воробйов, а потім стосовно тієї пропозиції депутат Гриньов подав готовий проект постанови. Ми з цього приводу вирішили зробити співдоповіді і проголосували, що цю постанову не обговорюємо, а голосуватимемо так, як і всі, — поіменно. Але ми не зробили однієї маленької «дрібнички» — не проголосували. І головуючий нас запевнив, що ми до цієї постанови повернемось одразу після виступів.

У зв'язку з тим, що і зараз Леонід Макарович каже, нібито депутат Юхновський назвав якісь неперевірені факти і треба створити комісію, це ще один аргумент на користь того, що приміщення ЦК, обкомів, райкомів необхідно опечатати. Бо допоки цей парламент створить комісію, там уже робити буде нічого.

ГОЛОВА. Значить, я погоджуюсь, згода з цим. Але ж треба, щоб люди щось мали на руках, за що ж ми будемо голосувати.

Нам треба зараз заспокоїтись, ми маємо голосувати за досить серйозні речі, і народ України не може підтримати, якщо ми це зробимо з якимись порушеннями. Якщо у депутатів на руках немає документів, значить, є одна постанова на руках, та, що я її читав.

В. ЧЕРВОНІЙ. Шановні народні депутати, всім зрозуміло, що ми зібралися в той день, який стане історичним для України. Як на мій погляд, нам краще спочатку прийняти акт про державну незалежність України і денонсацію союзного договору 22-го року, потім зробити перерву, під час якої депутати візьмуть проекти до-
кументів, по
Ради. У пе
цюватимуть
ти над прим
ної Ради нац
ціональний
жавний, зат
тим це ріше
го перейти д
кретних пос
рядкування
вих округів
го флоту, п
прикордонни
ність усіх
території У
інше. І в
про звільнен
ри.
Я пропону
рядо ро
на го ва
ГОЛОВА.
народного
внесено до
і доручено
треба двадц
лосовувати.
не питання.
Шум у за
ГОЛОВА.
Значить, ос
документ. В
рофона, що
нятою рукон
Депутат
Леонід а
на Рада пр
що ми вру
товлений па
танов. І ми
з цим актом
цей пакет.
ніде Макар
торичний д
подь
припа ен
датного бор
ність Укра
кандидата в
ка Лук'яне
здоровити й
ГОЛОВА
здоровили
слово пері
ві, який пр
єю підготов
ганов.
І. ПЛЮЩ
родні депут
було прийн
зидії о с
звича. і с
10-й годині
люю, що це
першій годи
писано указ
путатів.
Для того
щось напра
єю була
група. Від
Народної Р
ральних си
ант проекту
ти пунктів,
ся сім. Том
заслухати д
повіді. А
розмножити
му давайте
вами сьогод
ти, які б
бити цілий
кійно, виваж
Але для ць
плідна пра
голосували,
го чи не хо
я хочу дод
переконаний
приймемо т
і якщо раз
органами в
цювати ни
паралельні
ми, ніхто
лений вини
туацій, ви
переворотів
О. ВОРО
колеги, ми
обговорення
запропонова
екту обгово
даному разі
говорення
репідпорядк
що? Адже

АБІЛІЗУВАТИ ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦ

він не визнав
ониим. А це
республіки,
— стежи-
ням Конститу-
ьш курйозна,
б. не такої
жавної ваги,
Вирішено на-
заслухову-
вирок. Суд за
магався вчора
його това-
справу.

поспіх?
цієї спра-
вина п'ятьох
— отже, На-
Григор'єва —
Голови Вер-
за підпис
постанов, Хо-
сунення па-
Потебенька
підставі не-
Процес
ваний КПУ і
як і цей
ворот в Сою-
силами тієї
його потрібно
повинні це

проблє-
договору. Чо-
для Єль-
так він
тримати ра-
число вели-
ями автоно-
шукати
Азія хоче
економіка є
досить
договір, за
би Союз як
ості, не пот-
побуду-
українським
буде краще

будемо мати
ими держа-
культурні,
ськові. Ми
спільний
але ми по-
ми даємо
їх подальша

ікали воєн-
він уже був.
Тепер нас
іним. Він,
арем і погли-
істотне да-
мога Єльци-
кроки у
чесна по-
равного пе-
ремога, яка
молодими,
стійними, по-
нними. Вона
Росію. Росію,
стає цивілі-
В душі ро-
илося святе
льної свідо-
Почуття
монжертви і

статися на
неодмінно

позицій, які
давати сьогод-
Народна
кувала і напо-
з самого по-
Верховної
жавним пере-
блискучу
Україні з
ратичних сил
Рада ви-
страшного за
наслід-
Вона фак-
стала перед
ським парла-
ловився Хас-
ація і під-
врятували

о тільки чес-
зважаючи на
успішно
ові.

Закінчуючи, я хотів би висловити три основних пункти постанови, три основних пункти серед усіх тих постанов, які тут будуть. Народ України має позбутися тремтіння, страху. Усі люди України мають стати розкованими і цілеспрямованими. Це може зробити тільки Верховна Рада республіки. Народ, мобілізований на нову діяльність, має свято вірити своїй Верховній Раді та її Президії. І тому я підготував проект, і дозвольте мені його зачитати й пояснити окремі пункти.

— З метою якнайшвидшої нормалізації внутрішньої ситуації на Україні у зв'язку з державним переворотом, що мав місце з 19 по 22 серпня 1991 року, з метою надання виконавчій владі республіки визначеної висхідної позиції у політичній, економічній і культурній галузях, з метою зростання довір'я народу України до Верховної Ради і її Президії Верховна Рада Української РСР постановляє. Я почну з другого пункту.

Проголосити, що від сьогодні, 24 серпня 1991 року, Україна стає повністю незалежною демократичною державою. Визначальними для України стають тільки Конституція України та її закони, урядові постанови та інші законодавчі акти республіки.

Безумовно, це треба доповнити і проведенням референдуму, який має бути закінчений у день виборів Президента. Тому що ми, врешті-решт, наш Уряд і вся виконавча влада, повинні перестати хитатися, мати певні висхідні точки Одержання незалежності — дуже тривалий процес. Доведеться місяцями, роками домовлятися з іншими республіками про те, як розділити добро, що зробити з обороною тощо. Але висхідна точка має бути.

Далі. Зупинити діяльність комуністичної партії на території України. Гарантувати всім працівникам партапарату, які не підтримали перевороту, збереження рівня заробітної плати і нового місця роботи.

Я хотів би, щоб усі люди були вільні. Вони пізніше можуть утворювати різноманітні партії. Але щоб люди могли спокійно стояти на роботі, щоб їхні сім'ї могли спокійно жити, ми повинні прийняти цей розумний і гуманний пункт.

І ще. Проголосити відставку Президії Верховної Ради УРСР як такої, що не змогла мобілізувати народ України на опір державному перевороту.

Що мається на увазі? Безумовно, далі у виступах будуть по-різному трактувати позицію членів Президії. Я вважаю, що її сила полягає в тому, що кожний повинен мати власну думку. Але стався переворот. Президія не визначилася. Тому вважаю, що вся вона має піти у відставку. Ми маємо обирати нову Президію, якщо оберете ту саму, вона й буде, але ви маєте повторити, що довіряєте їй або що частково не довіряєте.

(Оплески).

В. ПУСТОВОЙТЕНКО. — Товариш Юхновський тільки що заявив про те, що Дніпропетровська міська Рада народних депутатів прийняла рішення про підтримку ДКНС. Тому я вважаю, що товариш Юхновський образив особисто мене як народного депутата України. Вся міська Рада Дніпропетровська підтримала Верховну Раду України і визнала неконституційним повалення влади в Радянському Союзі.

І. ЮХНОВСЬКИЙ. Я хочу сказати, що ті відомості мені дали. Це справді попередні відомості. Я приймаю ваше зауваження і, якщо моя інформація була неточною, беру її назад і прошу пробачення.

(Оголошується перерва).

ВЕЧІРНЄ ЗАСІДАННЯ

Головує Голова Верховної Ради України Л. Кравчук.

ГОЛОВА. Я прошу під час наступної перерви зібратись депутатським групам, партіям, які тут присутні, і внести пропозиції щодо складу комісії стосовно розслідування підтримки перевороту. Але одне спростування, оскільки воно стосується персонально Голови Верховної Ради, я хочу сказати. Відкриваючи сесію Президії, я сказав, що я комітету цього не визнаю. Пилипчук, член Президії, сказав, що давайте ми це запишемо в постанову. А Ігор Рафаїлович каже, що я своєї позиції не визначив. Ось навіть Володимир Борисович (Гриньов) каже, що було так.

В. ФІЛЕНКО. Народна Рада, порадившись, наполягає на тому, аби повернутися до питання. Маємо на увазі пропозицію, яку з самого ранку вніс депутат Воробйов, а потім стосовно тієї пропозиції депутат Гриньов подав готовий проект постанови. Ми з цього приводу вирішили зробити співдоповіді і проголосували, що цю постанову не обговорюємо, а голосуватимемо так, як і всі, — поіменно. Але ми не зробили однієї маленької «дрібнички» — не проголосували. І головуючий нас запевнив, що ми до цієї постанови повернемось одразу після виступів.

У зв'язку з тим, що і зараз Леонід Макарович каже, нібито депутат Юхновський назвав якісь неперевірені факти і треба створити комісію, це ще один аргумент на користь того, що приміщення ЦК, обкомів, райкомів необхідно опечатати. Бо доноки цей парламент створить комісію, там уже робити буде нічого.

ГОЛОВА. Значить, я погоджуюсь, згода з цим. Але ж треба, щоб люди щось мали на руках, за що ж ми будемо голосувати.

Нам треба зараз заспокоїтись, ми маємо голосувати за досить серйозні речі, і народ України не може підтримати, якщо ми це зробимо з якимись порушеннями. Якщо у депутатів на руках немає документів, значить, є одна постанова на руках, та що я її читав.

В. ЧЕРВОНІЙ. Шановні народні депутати, всім зрозуміло, що ми зібралися в той день, який стане історичним для України. Як на мій погляд, нам краще спочатку прийняти акт про державну незалежність України і денонсацію союзного договору 22-го року, потім зробити перерву, під час якої депутати візьмуть проекти документів, постанов Верховної Ради. У перерві, коли працюватимуть депутати, піднятий над приміщенням Верховної Ради наш український національний прапор як державний, затвердивши перед тим це рішення. А після того перейти до прийняття конкретних постанов: про підпорядкування трьох військових округів, Чорноморського флоту, повітряних сил, прикордонних сил, про власність усіх підприємств на території України і таке інше. І в кінці, звичайно, про звільнення депутата Хмари.

Я пропоную саме такий порядок [illegible] рошу це [illegible]ставити на го[illegible]вання.

ГОЛОВА. Питання про народного депутата Хмару внесено до порядку денного і доручено комісіям. Не треба двадцять разів переголосовувати. Це вже вирішене питання.

Шум у залі.

ГОЛОВА. Не поспішайте. Значить, ось такий розданий документ. Біля другого мікрофона, що ви стоїте з піднятою рукою?

Депутат не представився. Леонід [illegible]акаро[illegible]. Народна Рада просить нагадати, що ми вручили вам підготовлений пакет проектів постанов. І ми просили б разом з цим актом розглядати весь цей пакет. І, крім того, Леоніде Макаровичу, на цей історичний день — так Господь [illegible] розпо[illegible]вся — припа[illegible]ень наро[illegible]ння видатного борця за незалежність України, майбутнього кандидата в Президенти Левка Лук'яненка. Прошу поздоровити його.

ГОЛОВА. Ну от ви і поздоровили його. Я надаю слово першому заступникові, який працював з комісією підготовки проектів постанов.

І. ПЛЮЩ. Шановні народні депутати! Позавчора було прийнято рішення Президії [illegible] скликан[illegible] надзвича[illegible] сесії [illegible] о 10-й годині ранку. Я підкреслюю, що це було у четвер о першій годині дня. Було підписано указ і запрошено депутатів.

Для того щоб сьогодні щось напрацювати, Президією була створена робоча група. Від більшості, від Народної Ради і від нейтральних сил. Перший варіант проекту був з тринадцяти пунктів, потім залишилося сім. Тому ми вирішили заслухати доповіді й співдоповіді. А потім у перерві розмножити цей варіант. Тому давайте ми приймемо з вами сьогодні такі документи, які б дозволили розробити цілий ряд пакетів і спокійно, виважено прийняти їх. Але для цього потрібна така плідна праця, щоб ми проголосували, хочемо ми цього чи не хочемо. Від себе я хочу додати, що глибоко переконаний: якщо ми не приймемо таких документів і якщо разом з державними органами влади будуть працювати нині процвітаючі паралельні структури, то ні ми, ніхто інший не позбавлений виникнення таких ситуацій, виникнення нових переворотів. (Оплески).

О. ВОРОБЙОВ. Шановні колеги, ми відмовилися від обговорення. Справді, було запропоновано авторам проекту обговорити їх. Але в даному разі яке потрібне обговорення департизації, перепідпорядкування армії тощо? Адже ці питання більше року обговорювалися в парламенті.

І останнє. Стосовно грошової одиниці. Наскільки я знаю, цей проект був узгоджений з Кабінетом міністрів. Всі інші — суто політичні: висловлюють волю Верховної Ради та народу. Це не нормативні документи: вони лише розв'язують руки Кабінету міністрів. Тому, вважаю, ми не повинні робити, як росіяни: зачитувати, обговорювати і приймати. Таким чином ми рухатимемося поступово вперед.

О. ТАРАСЕНКО. Я думаю, що всі депутати в залі, які уважно слухали доповідь, особливо другу частину, в якій були запропоновані цінні заходи, зробили для себе висновки. Вважаю, для більш плідної роботи по процедурі треба зараз створити узгоджувальну комісію, швидко взяти документи і доручити від більшості, від меншості їх опрацювати, бо це дуже важливі документи і «з коліна» ми їх приймати не можемо.

В. МАТВЄЄВ. Тут дуже багато вносилося пропозицій. У нас є порядок: на слух нічого не приймати. Але множити документи, роздавати, обговорювати в комісіях — це надто довга процедура. Пропоную зробити перерву, зібрати більшість та опозицію і обговорити проекти, які висувалися. Створити узгоджувальну комісію і конструктивно попрацювати в перерві. Стосовно Акта про незалежність України: у нас, окрім Декларації, є ще і Закон про референдум, в якому говориться, що саме прерогативою Всеукраїнського референдуму є питання про вихід України з складу СРСР.

В. ЯВОРІВСЬКИЙ. Шановні депутати! Шановна сесія! Шановні гості! Дорогий наш український народе!

Давайте ми скажемо, що сьогодні не момент помсти, а момент істини. Давайте скажемо про те, що тут зібралися не переможці, а переможені. А власне так воно і є.

У нас є момент вийти із цих чвар, приступити до роботи, щоб, можливо, навіть сьогодні закінчити сесію, це єдиний наш варіант.

Були підготовлені документи, які опрацювали наші юристи. Дехто їх взяв, дехто — ні. Через кілька хвилин вам роздадуть цей найголовніший документ, заради якого ми тут зібралися. У ньому всього кілька рядків, тож я його зачитаю, і давайте почнемо працювати.

«Акт Верховної Ради Української РСР про проголошення незалежності України».

Виражаючи волю народу України до життя в незалежній державі, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права націй на самовизначення, передбаченого Статутом Організації Об'єднаних Націй та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада урочисто проголошує:

— Незалежність України та створення самостійної Української держави — Республіка Україна.

— Територія Республіки Україна є цілісною і недоторканною. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України, а Конституція і Закони СРСР не діють.

— Цей акт набирає чинності з моменту його ухвалення.

Якщо ми приймемо цей акт, підтвердимо його іншими актами, це буде наша покута перед народом, над яким пронеслася ця страшна хмара. Починаймо працювати.

М. БАГРОВ. Щодо порядку ведення. Леоніде Макаровичу, ви сьогодні ведете надзвичайну сесію, і я просив би, щоб ви зрозуміли, яку відповідальність берете на себе. Тому мені не зрозуміло, як можна приймати ті чи інші рішення, не обговорюючи його. Я не хочу виділяти Крим особливо, але те, що сталося на Україні, сталося і в Криму. Я не розумію, як можна такі доленосні питання вирішувати без ради з народом. Давайте візьмемо ці документи, порадимося з виборцями. Я не можу тут голосувати і принципово не буду голосувати, бо мова йде про незалежність України, а отже, про вихід із СРСР. Це не так речі, якими можна гратися, їх мав вирішувати референдум, а не я.

Г. ДЕМИДОВ. На сесію ми винесли дуже серйозні питання, які не можна вирішувати, не проаналізувавши. Тим більше не можна порушувати власні закони. Я хотів би звернути вашу увагу на те, що в Законі про референдум записано рішення про те, що вихід України з Союзу є виняткою компетенцією народу України і вирішується шляхом референдуму. Щодо підпорядкування Верховній Раді військових органів на території України, то я в принципі згоден з цим, за винятком одного моменту. Маю на увазі підрозділи, де є ядерна зброя. Це питання слід узгодити з іншими республіками.

Пропоную також створити комісію з розслідування антиконституційних дій на Україні учасників путчу. Підпорядкувати їй слідчі групи МВС, КДБ, прокуратури і надати право опечатувати будь-які об'єкти, конфісковувати будь-які документи, арештовувати будь-яких осіб і об'єктивно розібратися в цьому питанні.

І. ЗАЄЦЬ. Я думаю, що ми мусимо перестати зараз гратися у всяку еквілібристику, що ми не можемо проголосувати за той чи інший акт. Ми все це можемо, товариші депутати Демидов і Багров, ми все це можемо. Тому я пропоную вам таку юридичну послідовність у прийнятті цих документів. Ви пам'ятаєте, що депутат Юхновський запропонував постанову. І це було абсолютно справедливо. Тому я пропоную зараз проголосувати за постанову Юхновського. Можна обмежитися двома пунктами. Я пропоную навіть такий компроміс. До пакету з цією постановою додаємо акт про незалежність. Таким чином, ми матимемо два документи в одному пакеті. І я думаю, що далі зволікати не треба. У мене є лише одне маленьке зауваження до тексту акта про незалежність. Там, де написано «цілісна територія», написати «неподільна територія». Так написано у всіх конституціях.

ГОЛОВА. Шановні народні депутати, зараз головне не сперечатися, а прийняти документ. Україні треба прий-

няти докуме
ді вона до на
повагою. А
прийняти роз
потрібно пор
мати. Тому
пропозицію.
ну годину п
ся по різних
17-й годині
залу.

ПІСЛЯ

ГОЛОВА.
ні депутати.
зиція домов
ному з голов
про Акт про
залежності
постанови з
Спочатку я
нову, потім

«Постанова
ди Українськ

— Проголо
1991 року У
ною демокра
вою. (Оплес

— З мо
шення чинн
тільки Конст
її закони, у
та інші зак
республіки.

— 1 груд
провести Р
референдум
на Акта про
лежності».

В. ГРИНЬ
ну небезпеку
Акт ми при
ізольовано.
ції України
тим звуком.
приймати йо
з пакетом ін
Бо якщо і
путч, не чит
са і Леніна
го завтра в
раїні їх проч
голосуючи
документ, а
рюємо всі
тарного реж

Л. ТАБ
липні мину
прийняли Д
нув рік, і м
нас обманул
чергу, обду
раїни. Якщо
сьогодні Ак
ність окрем
то нас чекає
ворив щойно
рисович.

Хочу тако
родної парті
ційне застер
ми сесію за
декому хочет
кличемо нар
ди, в Київ,
то так, як
Єльцин у Рос

І. ЮХНОВ
на Рада і бі
повністю те
лошення нез
ни. Але не
сити незале
важливо її
потрібно, щ
наші сусіди
ся, яка при
припинення
партії на те
з'ясування
жавному пер
для того щоб
і щоб ця не
прийнята Ро
повторити с
абсолютно а
діяльності п
тому, що з
накручуван
ідження уч
му самому
всі знаєте,
у нас в інші
же багато ні
дних комуні

ГОЛОС України

ЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ

ханов Верховної
ради, коли пра-
депутати, підня-
денням Верхов-
український на-
рапор як дер-
родивши перед
ня. А після то-
прийняття кон-
вом: про підпо-
рьох військо-
Чорноморсько-
повітряних сил,
сил, про влас-
підприємств на
раїни і таке
ці, звичайно,
депутата Хма-

саме такий по-
у це ставити
я.

Питання про
депутата Хмару
порядку денного
комісіям. Не
ь разів перего-
ле вже вирішу-

Не поспішайте.
такий розданий
другого мік-
стоїте з під-

представився.
...Народ-
...нагадати,
...ли вам підго-
проектів пос-
...росили б разом
розглядати весь
крім того, Лео-
ичу, на цьй
сь — так Гос-
...вся —
народ...ня ви-
за незалеж-
майбутнього
Президенти Лева.
Прошу по-

Ну от ви і по-
го. Я надаю
му заступнико-
ював з комісі-
проектів пос-

Шановні на-
ні! Позавчора
рішення Пре-
...ник... над-
...ні ...о
...нку. Я підкрес-
було у четвер о
дня. Було під-
запрошено де-

щоб сьогодні
вати, Президі-
ворена робоча
більшості, від
ції і від нейт-
Перший варі-
ув з тринадця-
потім залишило-
ми вирішили
повідї і спів-
тім у перерві
ій варіант. То
приймемо з
такі докумен-
зволили розро-
пакетів і спо-
но прийняти їх.
потрібна така
щоб ми про-
хочемо ми ць-
оно. Від себе
ь, що глибоко
якщо ми не
х документів
з державними
будуть пра-
попереднії
труктури, то ні
ший не позбав-
нення таких си-
нення нових
Оплески).

НОВ. Шановні
домовилися від
Справді, було
авторам про-
ти їх. Але в
не потрібне об-
ртизації, пе-
армії то
питання біль-

ше року обговорювалися в парламенті.

І останнє. Стосовно грошової одиниці. Наскільки я знаю, цей проект був узгоджений з Кабінетом міністрів. Всі інші — суто політичні: висловлюють волю Верховної Ради та народу. Це не нормативні документи: вони лише розв'язують руки Кабінету міністрів. Тому, вважаю, ми не повинні робити, як росіяни: зачитувати, обговорювати і приймати. Таким чином ми рухатимемося поступово вперед.

О. ТАРАСЕНКО. Я думаю, що всі депутати в залі, які уважно слухали доповідь, особливо другу частину, в якій були запропоновані цінні заходи, зробили для себе висновки. Вважаю, для більш плідної роботи по процедурі треба зараз створити узгоджувальну комісію, швидко взяти документи і доручити від більшості, від меншості їх опрацювати, бо це дуже важливі документи і «з коліна» ми їх приймати не можемо.

В. МАТВЄЄВ. Тут дуже багато вносилося пропозицій. У нас є порядок: на слух нічого не приймати. Але множити документи, роздавати, обговорювати в комісіях — це надто довга процедура. Пропоную зробити перерву, зібрати більшість та опозицію і обговорити проекти, які висувалися. Створити узгоджувальну комісію і конструктивно попрацювати в перерві. Стосовно Акта про незалежність України: у нас, окрім Декларації, є ще і Закон про референдум, в якому говориться, що саме прерогативою Всеукраїнського референдуму є питання про вихід України з складу СРСР.

В. ЯВОРІВСЬКИЙ. Шановні депутати! Шановна сесія! Шановні гості! Дорогий наш український народе!

Давайте ми скажемо, що сьогодні не момент помсти, а момент істини. Давайте скажемо про те, що тут зібралися не переможці, а переможені. А власне так воно і є.

У нас є момент вийти із цих чвар, приступити до роботи, щоб, можливо, навіть сьогодні закінчити сесію, це єдиний наш варіант.

Були підготовлені документи, які опрацювали наші юристи. Дехто їх взяв, дехто — ні. Через кілька хвилин вам роздадуть цей найголовніший документ, заради якого ми тут зібралися. У ньому всього кілька рядків, тож я його зачитаю, і давайте почнемо працювати.

«Акт Верховної Ради Української РСР про проголошення незалежності України».

Виражаючи волю народу України до життя в незалежній державі, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права націй на самовизначення, передбаченого Статутом Організації Об'єднаних Націй та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада урочисто проголошує:

— Незалежність України та створення самостійної Української держави — Республіка Україна.

— Територія Республіки Україна є цілісною і недоторканною. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України, а Конституція і Закони СРСР не діють.

— Цей акт набирає чинності з моменту його ухвалення.

Якщо ми приймемо цей акт, підтвердимо його іншими актами, це буде наша покута перед народом, над яким пронеслася ця страшна хмара. Починаймо працювати.

М. БАГРОВ. Щодо порядку ведення. Леоніде Макаровичу, ви сьогодні ведете надзвичайну сесію, і я просив би, щоб ви зрозуміли, яку відповідальність берете на себе. Тому мені не зрозуміло, як можна приймати те чи інше рішення, не обговорюючи його. Я не хочу виділяти Крим особливо, але те, що сталося на Україні, сталося і в Криму. Я не розумію, як можна такі доленосні питання вирішувати без ради з народом. Давайте візьмемо ці документи, порадимося з виборцями. Я не можу тут голосувати і принципово не буду голосувати, бо мова йде про незалежність України, а отже, про вихід із СРСР. Це не такі речі, якими можна гратися, їх мав вирішувати референдум, а не я.

Г. ДЕМИДОВ. На сесію ми винесли дуже серйозні питання, які не можна вирішувати, не проаналізувавши. Тим більше не можна порушувати власні закони. Я хотів би звернути вашу увагу на те, що в Законі про референдум записано рішення про те, що вихід України з Союзу є винятковою компетенцією народу України і вирішується шляхом референдуму. Щодо підпорядкування Верховній Раді військових органів на території України, то я в принципі згоден з цим, за винятком одного моменту. Маю на увазі підрозділи, де є ядерна зброя. Це питання слід узгодити з іншими республіками.

Пропоную також створити комісію з розслідування антиконституційних дій на Україні учасників путчу. Підпорядкувати їй слідчі групи МВС, КДБ, прокуратури і надати право опечатувати будь-які об'єкти, конфісковувати будь-які документи, арештовувати будь-яких осіб і об'єктивно розібратися в цьому питанні.

І. ЗАЄЦЬ. Я думаю, що ми мусимо перестати зараз гратися у всяку еквілібристику, що ми не можемо проголосувати за той чи інший акт. Ми все це можемо, товариші депутати Демидов і Багров, ми все це можемо. Тому я пропоную вам таку юридичну послідовність у прийнятті цих документів. Ви пам'ятаєте, що депутат Юхновський запропонував постанову. І це було абсолютно справедливо. Тому я пропоную зараз проголосувати за постанову Юхновського. Можна обмежитися двома пунктами. Я пропоную навіть такий компроміс. До пакету з цією постановою додаємо акт про незалежність. Таким чином, ми матимемо два документи в одному пакеті. І я думаю, що далі зволікати не треба. У мене є лише одне маленьке зауваження до тексту акта про незалежність. Там, де написано «цілісна територія», написати «неподільна територія». Так написано у всіх конституціях.

ГОЛОВА. Шановні народні депутати, зараз головне не сперечатися, а прийняти документ. Україні треба прийняти документ розумний, тоді вона до нас поставиться з повагою. А для того щоб прийняти розумний документ, потрібно порадитись і подумати. Тому я вношу таку пропозицію. Оголосити на одну годину перерву, зібратися по різних групах, потім о 17-й годині повернутися до залу.

ПІСЛЯ ПЕРЕРВИ

ГОЛОВА. Шановні народні депутати. Більшість і опозиція домовились в основному з головного питання — про Акт проголошення незалежності України і про постанови з цього питання. Спочатку я прочитаю постанову, потім будемо радитись.

«Постанова Верховної Ради Української РСР.

— Проголосити 24 серпня 1991 року Україну незалежною демократичною державою. (Оплески).

— З моменту проголошення чинними в Україні є тільки Конституція України, її закони, урядові постанови та інші законодавчі акти республіки.

— 1 грудня 1991 року провести Республіканський референдум на підтвердження Акта проголошення незалежності».

В. ГРИНЬОВ. Я бачу грізну небезпеку в тому, що цей Акт ми приймаємо сьогодні ізольовано. Без декомунізації суспільства України він стане пустим звуком. Я пропоную приймати його тільки разом з пакетом інших документів. Бо якщо ті, хто організував путч, не читали робіт Маркса і Леніна про повстання, то завтра в тоталітарній Україні їх прочитають. А ми, голосуючи окремо за цей документ, а не в пакеті, створюємо всі умови для тоталітарного режиму на Україні.

Л. ТАБУРЯНСЬКИЙ. У липні минулого року ми прийняли Декларацію. Минув рік, і ми побачили, що нас обманули, а ми, в свою чергу, обдурили народ України. Якщо ми приймемо сьогодні Акт про незалежність окремо, а не в пакеті, то нас чекає те, про що говорив щойно Володимир Борисович.

Хочу також як голова Народної партії зробити офіційне застереження: якщо ми сесію закінчимо так, як декому хочеться, тоді ми покличемо народ України сюди, в Київ, і піднімемо його так, як це зробив Борис Єльцин у Росії.

І. ЮХНОВСЬКИЙ. Народна Рада і більшість узгодили повністю текст Акта проголошення незалежності України. Але не досить проголосити незалежність України, важливо її мати. Для цього потрібно, щоб нас визнали наші сусіди. Зокрема Росія, яка прийняла Акт про припинення діяльності компартії на території Росії до з'ясування її участі у державному перевороті. Вважаю, для того щоб ми могли прийняти Акт про незалежність і щоб ця незалежність була прийнята Росією, ми повинні повторити слідом за Росією абсолютно аналогічне формулювання щодо припинення діяльності партії. Передусім тому, що зараз почнеться накручування проблем, дослідження участі людей у тому самому перевороті. Ви всі знаєте, як це робилося у нас в інші часи. І тому дуже багато ні в чому не винних комуністів буде безперервно знаходитись під обстрілом. Департизація чи, скажемо, припинення діяльності компартії означає захист цих людей.

Друге. Якщо ми не приймемо цього пункту, то відразу Росія оголосить нас державою, в якій перемогла комуністична тиранія. Це нам абсолютно не потрібно. Тому я глибоко переконаний, що Акт треба приймати в пакеті.

Депутат не представився.

Ми три години працювали — окремо більшість, окремо меншість, потім ще узгоджувальна комісія. Україна має жити власним розумом, і Росія тут нам не указ. Давайте хоч раз будемо робити самостійні кроки. Прошу сьогодні вирішити два кардинальних питання. Прийняти Акт про незалежність України і постанову Верховної Ради про політичну ситуацію.

ГОЛОВА. Ставлю на голосування постанову Верховної Ради Української РСР про проголошення Акта незалежності України на голосування.

За — 321, постанова прийнята.

(Оплески).

Акт проголошення незалежності України. Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла над Україною, у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права націй на самовизначення, передбаченого статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української РСР урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної Української держави України. Територія України є неподільною і недоторканною. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України. Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення.

Прошу проголосувати.

— За — 346. Приймається.

(Оплески).

Таким чином постанова і акт про проголошення незалежності України прийняті конституційною більшістю. (Оплески).

Я хочу поздоровити вас і народ України з прийняттям цих важливих доленосних історичних документів.

Депутат не представився.

Шановні народні депутати! Ми прийняли історичне рішення. До того часу, поки ми визначимося із державною символікою, є пропозиція над Верховною Радою підняти національний синьо-жовтий прапор, який принесли перед Верховну Раду люди.

(Оплески).

Шум у залі.

ГОЛОВА. Наступна проблема. У п'ятому пункті основної постанови є така позиція:

— Комісіям Верховної Ради Української РСР у питанні законодавства і законності, з питань правопорядку та боротьби із злочинністю, з питань оборони, державної безпеки внести пропозицію до 1 жовтня 1991 року про департизацію Прокуратури Української РСР, Міністерства внутрішніх справ Української РСР, Комітету державної безпеки, військових формувань, розташованих на території України.

Шум у залі.

Справа в тому, що на засіданні більшості, на засіданні Народної Ради домовилися про те, що пункт 5 цієї постанови вводиться з сьогоднішнього дня. І тому треба просто відредагувати цей пункт. Прийняти його сьогодні і не розводити навколо нього суперечок.

Шум у залі.

В. ІВАСЮК. Тільки-но ми з вами прийняли Акт про незалежність і суверенітет України. Але ця Україна не буде незалежною, якщо ми з вами не приймемо ту постанову, про яку говорив ще на початку дня депутат, заступник Голови Верховної Ради Гриньов. Це постанова про заходи з метою недопущення приховування або знищення документів державних органів та Компартії України, які свідчать про їхню причетність до спроби військово-партійного перевороту.

Потрібно провести легальну департизацію і декомунізацію України. Бо без цього Україна не буде незалежною, не буде демократичною.

Шановні депутати, якщо ми з вами цього не зробимо, то люди на вулиці це зроблять. Будьмо мудрими, захистимо людей. Шановний Леоніде Макаровичу, я прошу поставити на голосування постанови про департизацію і декомунізацію українського суспільства.

ГОЛОВА. Ви мені дозвольте знаєте що робити? Вибачатись перед вами і перед тими, хто нас слухає за деякі виступи.

С. ГУРЕНКО. Шановні депутати, я розумію, що всі збуджені, радісні. Дійсно, ми щойно прийняли історичні рішення для нашого народу. І я вітаю нас з таким одностайним схваленням цих постанов. Тому, що ми знайшли згоду і більшість, і меншість. Ми дійсно сьогодні вже маємо самостійну суверенну державу. Ми проголосили Україну незалежною, демократичною. Але цю благородну мету — будувати правову державу не можна розпочинати з насилля. Хочу звернути вашу увагу, шановні товариші, на постанову про закриття і опечатування державних установ і громадських об'єднань. Я вам приведу приклад, до чого це привело вже сьогодні і вчора. Сьогодні йдуть незаконні обшуки людей, які виходять з Центрального Комітету. Це насилля, це образа, це приниження людської гідності.

Учора закрили і опечатали Львівський обком партії, Тернопільський, Івано-Франківський, Волинський і цілий ряд райкомів. Людей звідти викинули. Може, хтось і радіє, але так ми не побудуємо правової держави, ми прийдемо до нового надзвичайного стану.

Я вношу конкретну пропозицію. Доручити Генеральному прокурору республіки порушити кримінальну справу щодо тих, хто чинить насильство над людьми, зобов'язати Міністерство внутрішніх справ, особисто міністра вжити зараз негайних заходів щодо припинення насильства і приниження людської гідності. Дякую за увагу і прошу поставити на голосування це питання.

ГОЛОВА. Дайте, будь ласка, письмово, тому що я ж не можу з голосу ставити на голосування.

Ставиться на голосування Постанова Верховної Ради УРСР про департизацію органів прокуратури УРСР, МВС та КДБ УРСР.

У відповідності з частиною другою статті 49 Конституції Української РСР Верховна Рада постановляє:

— припинити діяльність організацій політичних пар

(Продовження на 6-й стор.).

СТАБІЛІЗУВАТИ ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ

(Продовження. Початок на 3—5-й стор.).

тії у структурах прокуратури УРСР, МВС УРСР, КДБ УРСР.

Співробітники прокуратури УРСР, МВС та КДБ УРСР зобов'язані припинити своє членство в будь-якій політичній партії.

Ставлю на голосування.

«За» — 331, приймається. (Оплески).

ГОЛОВА. Всі документи, які роздавались, будемо ставити на голосування. Давайте проголосуємо, щоб прийняти за основу постанову «Про політичну ситуацію».

Хто — «за»? Прошу проголосувати. 319 — «за». Постанова прийнята за основу.

І. ЗАЄЦЬ. Ми прийняли постанову про департизацію органів КДБ, МВС, прокуратури. Це означає, що в тих органах жодна з партій не буде мати собі місце, і працівники цих організацій не можуть бути членами будь-яких партій. Але ми сьогодні знаємо, що організатором путчу була Комуністична партія Радянського Союзу і Комуністична партія України. Тому ми повинні зараз обов'язково прийняти постанову або пункт, якщо ви хочете, до цієї постанови, про що говорив Юхновський: припинити діяльність Комуністичної партії на території України. І доповнити цю постанову тією, яку вніс депутат Гриньов. Тобто ми сьогодні мусимо опечатати та взяти під охорону документацію та архіви Кабінету міністрів УРСР та Кабінету міністрів Кримської АРСР, ЦК, Кримського рескому, обкомів, міськкомів та інших райкомів. Я прошу оці два доповнення проголосувати.

В. РЕВА. Коли розглядалося питання більшістю і опозицією, ми зважили свої позиції й визначились з двох документів. У сьому пункті постанови записано, що слід доручити компетентним органам визначити причетність осіб або партій до перевороту і внести на розгляд Верховної Ради. Сьогодні ж депутат Заєць вносить пропозицію, яка не має юридичних підстав, звинувачувати Комуністичну партію України, яка, на його думку, замішана в перевороті. Це неконституційно. Тому вношу пропозицію дане питання зараз не розглядати.

В. ВЕРЕТЕННІКОВ. У мене є пропозиція до преамбули. У ній є речення, що стабілізації ситуації на Україні сприяла позиція Голови Верховної Ради Української РСР, Президії Верховної Ради УРСР, які визначили... і так далі.

Однак сьогодні ми чітко визначилися, що якраз ці два дні ні Голова, ні Президія не прийняли рішень. Тому я пропоную цю фразу зняти, щоб бути чистими перед своєю совістю і народом.

Шум у залі.

ГОЛОВА. Це пропозиція, ми будемо ставити її на голосування.

Ставлю на голосування. Хто за те, щоб підтримати пропозицію народного депутата, який тільки що вніс її, тобто вилучити друге речення другого абзаца, прошу проголосувати.

Не приймається.

Є зауваження до першого пункту? Є у Вітольда Павловича до першого пункту, будь ласка.

В. ФОКІН. Шановний Леоніде Макаровичу, шановні народні депутати, я прошу вашого дозволу скористатися з того, що отримав можливість вийти на цю трибуну і буквально за одну хвилину відповісти на запит депутата Головатого.

Оскільки навколо моєї особи останнім часом точиться дуже багато розмов. Де був, що робив Фокін у ці дні?

Я хочу відповісти вам, шановні народні депутати. Після того, як Леонід Макарович повернувся з Криму, я 17 серпня відбув у відпустку. 20 серпня, тобто 19 серпня пізно ввечері, мене знайшли біля гори Білуха, на порогах річки Катунь, на вертольоті прилетів голова виконавчої Ради, який повідомив мене про те, що відбувся переворот.

Я негайно прийняв рішення і цілу добу добирався до Києва, але вночі 20 був уже в Києві і 21 ранком зібрав засідання Кабінету.

Хочу сказати, що ми одностайно прийняли рішення вважати дії комітету юридично не обгрунтованими і підкорятися тільки законам України і керуватися нашими постановами.

Тепер стосовно цієї постанови. Шановні товариші, у мене дуже велике прохання до вас. Ми просимо зважити на те, що таку кількість важливих документів за один місяць підготувати не можна. Тому я пропоную залишити термін першого жовтня тільки для першого питання щодо правового режиму надзвичайного стану, бо без цього ми жити не можемо. А на інші документи дати строк до першого листопада.

До шостого пункту пропоную зробити таке доповнення: «Беручи до уваги гострий характер ситуації, що склалася, та зважаючи на необхідність дотримання порядку та дисципліни у виконанні програми надзвичайних заходів, схваленої Верховною Радою УРСР, надати Кабінетові міністрів УРСР та органам виконавчої влади на місцях право притягати до суворої адміністративної відповідальності аж до звільнення з посад керівників господарств, організацій та виконавчих комітетів. Утворити єдину структуру виконавчої влади, підпорядковану Кабінету міністрів, та встановити відповідальну підлеглість виконавчих органів у цих рівнях. Дуже прошу вас підтримати.

ГОЛОВА. Є зауваження? Перший мікрофон.

В. ГЕТЬМАН. У другому абзаці першого пункту мова іде про створення республіканської гвардії, а також підрозділів для охорони Верховної Ради та Кабінету міністрів.

Зараз національний банк охороняється підрозділом Міністерства фінансів СРСР. Є пропозиція включити туди: «...А також Національного банку України». Цю пропозицію я погодив з головою правління Національного банку.

В. ЧЕРВОНІЙ. Я пропоную з пункту першого цієї постанови, де ідеться про перелік законопроектів, які потрібно підготувати комісіям, вилучити законопроект про статус військових частин, які дислокуються на території УРСР. У нас не повинно дислокуватися жодних якихось військових частин. Ми сьогодні негайно і терміново повинні прийняти окрему постанову про підпорядкування трьох військових округів, Чорноморського флоту, повітряних сил, залізничних, прикордонних військ Урядові України, Верховній Раді України. Інакше ось цей заколот може бути до першого жовтня.

Далі. Я пропоную винести на обговорення комісій не в жовтні, а у вересні 1991 року всі законопроекти, окрім того, про який я говорив. А також визнати за доцільне створити не Раду оборони, а Міністерство оборони. І в постанові, яку я запропонував про перехід підпорядкування збройних сил, потрібно окремим пунктом обумовити призначення командуючих військовими округами, командуючих арміями.

Л. ГОРОХІВСЬКИЙ. Я прошу уваги. Ми проголосили Акт незалежності і наша держава називається Україна. Тому, я вважаю, що назва Українська РСР має бути замінена на слово Україна.

Депутат не представився. Стосовно пропозиції депутата Червонія.

Все-таки треба заслухати інформацію Уряду, чи вистачить у нас коштів утримувати три військових округи і флот.

Депутат не представився. Пропоную у першому пункті замість закону про статус військових частин, які дислокуються на території України, розробити закон про збройні сили України.

ГОЛОВА. Немає більше пропозицій? Значить, таким чином, що змінюється? Тільки одне — про правовий режим надзвичайного стану до 1 жовтня. Замість «Про статус військових частин, які дислокуються на території України» записати «Закон про збройні сили України, про обов'язки і права внутрішніх військ Української РСР по охороні громадського порядку, про органи державної безпеки України» змінюємо дату на прохання прем'єра. Тепер народний депутат Гетьман пропонує, щоб у другому абзаці наприкінці добавити «Національного банку України». Більше пропозицій до цього пункту не надійшло. Прошу проголосувати за перший пункт.

«За» — 308. Приймається. До другого пункту які є зауваження?

О. КОЦЮБА. Перше. Доручити Кабінету міністрів, Комісії з питань законодавства і законності внести на розгляд сесії постанову про порядок тимчасової дії окремих законів Союзу РСР на території республіки до прийняття відповідних законів України. І другий момент — підготувати Звернення до Організації Об'єднаних Націй виступити гарантом реалізації здійснення незалежності України як суб'єкта міжнародного права і члена Організації Об'єднаних Націй.

ГОЛОВА. Ставлю на голосування.

Доповнення приймається, «за» — 335.

Ставлю другий пункт на голосування в цілому.

307 — приймається.

Третій пункт, які доповнення?

С. ВОЛКОВЕЦЬКИЙ. Прошу шановних депутатів і президію звернути увагу на те, що в третьому пункті не сказано, до якого часу внести проекти правових актів. Можна вносити протягом місяця, можна протягом року. Я вношу пропозицію: «Кабінетові міністрів Української РСР внести правові акти у жовтні».

ГОЛОВА. Погоджуюся. Ще які доповнення до третього пункту?

М. ПОРОВСЬКИЙ. Нині йде розподіл союзної власності. Кожна хвилина дорога тому, що цієї власності у нас стає все менше. Тому я пропоную в третьому пункті записати: «перевести підприємства союзного підпорядкування в повну власність України з моменту прийняття Постанови».

ГОЛОВА. Ще які доповнення? Немає більше. Голосуємо за Постанову.

322. Прийнято.

В. ГЕТЬМАН. Ми в перерві порадились з Головою Національного банку і вирішили, що термін 1 жовтня абсолютно нереальний для того, щоб визначити і впровадження, і забезпечення конвертування. Треба хоча б до 1 січня. Це має бути окрема постанова.

Шум у залі.

В. ЯВОРІВСЬКИЙ. Я прекрасно розумію, що це дуже важкий період: важко виробляти документи. Але ж після того, що ми пережили, попрацюйте, люди добрі, засукайте рукави. Совість же майте. Залишимо ті дати, які є. Вони реальні. Бо інакше ми програємо на цих дрібницях потім.

Депутат не представився. Шановні колеги. Те, якими повинні бути гроші, їх зовнішній вигляд і багато іншого ми розробляли на аматорських засадах вже давно. І все було готове ще 15 серпня. Так що, я вважаю, строк до 1 жовтня реальний. Тут, зверніть увагу, не гроші, тут пропозиції потрібно дати. Можна давати термін до 15 вересня і не більше.

О. ЄМЕЛЬЯНОВ. Я не розумію, чому колегу Гетьмана хвилює питання, яким він не займається. Строки тут абсолютно реальні. Уряд цим серйозно займається, займається цим і створена спеціальна комісія та ін. Думаю, що 1 жовтня — це реальний термін.

ГОЛОВА. Послухайте уважно, які зміни. «Кабінетові міністрів України, — тепер будемо вже писати Україні, — правлінню Національного банку України, комісіям Верховної Ради України з питань економічної реформи, правлінню у питаннях планування і бюджету, фінансів і цін внести пропозиції та приступити до введення грошової одиниці, запровадження й забезпечення конвертування». Ставлю на голосування.

328. Приймається.

Депутат не представився. У мене є доповнення. Ми ж не прийняли з вами, хоча узгоджувальна комісія домовлялась, пункт про департизацію органів, державних установ і підприємств. І я пропоную сюди включити:

перше. «Припинити діяльність всіх політичних партій та рухів у структурі та на території державних органів, установ, підприємств, а також у сфері науки, культури, освіти, організацій, незалежно від їх нинішнього підпорядкування»;

друге. «Приміщення, що досі були зайняті партіями і рухами в державних органах, підприємствах, організаціях та установах, підлягають поверненню їхнім трудовим колективам до 1 жовтня 1991 року. Реалізацію свого конституційного права на об'єднання, політичні партії громадяни України здійснюють поза межами державних органів, організацій, установ».

ГОЛОВА. Що ставити на голосування? Де постанова? Де? Є потреба її обговорювати? Дайте я її прочитаю, може, не всі депутати її мають. Але я це зроблю тільки тоді, коли ви всі займете свої місця. Я не можу в цьому залі працювати. Доти, поки всі не займуть свої місця, я не буду оголошувати тексту, я також маю право на ультиматуми. А то ви мені весь час їх ставите. Всі займають свої місця, всі без винятку. І в Президії всі сідають і спокійно слухають.

Читаю:

«Постанова Верховної Ради України «Про припинення діяльності організаційних структур політичних партій та рухів у державних органах, підприємствах, організаціях та установах».

У зв'язку з розвитком демократичних процесів у країні, з метою надання рівних можливостей у громадсько-політичній діяльності партіям та рухам, створення сприятливих умов для роботи керівників, адміністрації державних органів, установ, підприємств, організацій, дотримання ними чинного законодавства включно з реалізацією нових законодавчих актів, Верховна Рада України постановляє припинити діяльність всіх політичних партій та рухів, структур на території державних органів, установ, підприємств, організацій незалежно від їхнього нинішнього підпорядкування.

Друге. Приміщення, що досі були зайняті партіями та рухами в державних органах, підприємствах, організаціях та установах, підлягають поверненню трудовим колективам до 1 жовтня ц. р.

Реалізацію свого конституційного права на об'єднання в політичні партії громадяни УРСР здійснюють поза межами державних органів, підприємств, організацій, установ.

Постанова вступає в силу з моменту її прийняття».

Ставлю на голосування.

«За» — 217. Рішення не прийняте.

В. ЧОРНОВІЛ. Просто люди не зрозуміли у чому справа. У нас, Леоніде Макаровичу, таку ухвалу прийнято рік тому. Жодного партійного, рухівського чи демократичної партії, чи інших немає на заводах. І прекрасно працюємо. Я пропоную переголосувати.

Подумайте про те, як сприйме це народ, дуже прошу вас подумати. Давайте виступимо всі разом за громадянську згоду.

ГОЛОВА. Перший мікрофон.

Депутат не представився. Я нагадаю вам, що йдеться про політичну обстановку на Україні і негайні дії Верховної Ради по недопущенню будь-яких спроб військового перевороту. І як би нині ми з вами не крутили, питання лежить у політичній площині. Я не кажу про заборону партії, я наполягаю на опечатуванні приміщень до закінчення розслідування.

І друге. Що б ми не говорили про незалежність, збройні сили необхідно перевести під юрисдикцію України.

І. МАКЕДОНСЬКИЙ. Склалося дуже складне становище з бюджетами місцевих Рад. У вересні нічим буде платити зарплату їхнім працівникам. Передусім тому, що не визначено досі форми комунальної власності, які мають бути у віданні Рад. Тому, вважаю, необхідно оперативно прийняти рішення з цього питання і включити його в цю постанову.

Друге. Щодо заготівлі зерна. Сьогодні треба продати тонну зерна, щоб купити пару кросовок, і 150 тонн — щоб купити один комбайн. Тож, напевне, слід переглянути ціни взаємної торгівлі між господарствами і державою.

ГОЛОВА. Давайте доручимо протокольно Кабінетові міністрів винести це питання, бо ми зараз не можемо заново голосувати, оскільки воно не сформульовано.

(Закінчення на 7-й стор.).

СТАБІЛІЗУВАТИ ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ

(Закінчення. Початок на 3—6-й стор.).

6 пункт з доповненням прем'єра. Хто «за», прошу проголосувати. Приймається. По 7 пункту є зауваження? Є. Другий мікрофон.

Л. СКОРИК. Ви сказали, що про департизацію державних установ буде постанова. Так от я хочу сказати тільки одне. Я звертаюсь не тільки до присутніх у цьому залі, а до всіх, хто нас слухає і бачить. Ми вже один раз обнімались, аплодували і вставали, коли приймали Декларацію про державний суверенітет.

Сьогодні повторюється та ж історія, і боюсь, що вона перетвориться у фарс, якщо ми не приймемо головного — суцільної департизації нашого суспільства. Я маю на увазі департизацію всіх державних органів. Хоча б той пункт, який запропонував після закінчення своєї співдоповіді Ігор Рафаїлович Юхновський, у якому сказано: «зупинити діяльність комуністичної партії». Це єдино правильне рішення. Зараз, шановні панове комуністи, ви не хочете дивитись правді в вічі і проголосувати за департизацію всіх державних установ. А це означає, що ви хочете надалі зберегти комуністичний лад, комуністичний режим на Україні, назвавши її облудно самостійною і незалежною.

Рішення про департизацію всіх державних установ має бути прийняте сьогодні. Інакше це є обман народу, України і світу.

ГОЛОВА. До 7-го пункту є зауваження?

Г. ДЕМИДОВ. Ми створюємо тимчасову комісію у справі розслідування дій учасників антидержавного перевороту. І якщо ми дійсно хочемо притягнути до кримінальної відповідальності винних, то ми маємо представити в суд докази, оформлені згідно з кримінально-процесуальним кодексом. Інакше вся робота буде зведена нанівець. Тому я пропоную наділити комісію процесуальним правом слідчих дій, а також правом залучати до роботи слідчі органи прокуратури, МВС, КДБ УРСР.

ГОЛОВА. У нас є органи, і комісія працює. Ми що, і ВЧК будемо утворювати на Верховній Раді?

І. ГОПЕИ. Перше. Я шкодую, що ми домовились у групі більшості разом із представниками Народної Ради про те, що розглянемо тільки два документи. Бо тепер іде дискусія знову. Я вважаю, що коли ми домовилися з вами, то повинні діяти так, як домовились, і не вносити більше ніяких пропозицій.

І щодо 7-го пункту у мене є конкретні зауваження. У зв'язку з тим, що надзвичайний стан на Україні не вводився, я пропоную 7-й пункт у такій редакції: «Створити тимчасову комісію Верховної Ради Української РСР для», — пропустити ці слова, а далі пункт прочитати так: «Перевірку діяльності службових осіб органів влади і правління громадських об'єднань і організацій, які вчинили протизаконні дії на підтримку заколотників у період антиконституційного державного перевороту, провести відповідним компетентним органам, а комісію не створювати.

ГОЛОВА. Я ставлю на голосування 7-й пункт у першій редакції.

«За» — 255. 7-й пункт приймається.

Депутат не представився. У нас, на жаль, випав один дуже важливий пункт. Як ви знаєте, діяльність окремих органів масової інформації в час заколоту була антиконституційною, і ми мусимо це неодмінно відзначити. Ви знаєте, в Росії з посади знято того самого Кравченка, який написав, що прийшов виконувати волю Президента, і дуже добре її виконав.

У нас на телебаченні також був такий аморальний терор закриття цілих програм і однобічна інформація. В комісії з питань гласності і в нашій комісії ми одержали декілька листів на ім'я Леоніда Макаровича Кравчука. Дві наші комісії засідали з цього приводу. Хочу зачитати проект нашої постанови.

«У зв'язку з паралічем діяльності більшості засобів масової інформації, каналів телебачення і радіо державної телерадіокомпанії України в період здійснення в СРСР антиконституційного перевороту з 19 по 21 серпня, що було фактичним сприянням здійсненню державного перевороту в Українській РСР, Верховна Рада постановляє: припинити чинність постанови Кабінету міністрів Української РСР № 144 від 16 серпня 1991 року про призначення т. Охмакевича М. Ф. Президентом державної телерадіомовної компанії України з 24 серпня цього року. Доручити комісіям з питань гласності та засобів масової інформації, з питань культури та духовного відродження, з питань законодавства і законності розглянути питання про діяльність телерадіокомпанії та республіканських газет протягом останнього тижня і винести свої висновки на розгляд Верховної Ради республіки.

Тимчасово припинити вихід газет органів комуністичної партії України, які в дні перевороту подавали дезінформацію про становище в країні.

Кабінетові міністрів УРСР протягом трьох днів забезпечити виконання цього пункту постанови.

ГОЛОВА. Я хочу дати інформацію. Іван Степанович каже, що коли на узгоджувальній комісії це питання розглядалося, то малось на увазі утворити комісію для перевірки. Сюди включається також і діяльність засобів масової інформації, серед них і теле-радіо, все разом.

Можна голосувати з цим доповненням? Другий мікрофон.

Л. СКОРИК. Я прошу до цього пункту, 7-го, зробити доповнення. Можливо, окремим пунктом має бути зазначено, що всяка перевірка діяльності має проводитись обов'язково спільно з прокуратурою України, спільно з прокуратурою РРФСР і спільно з прокуратурою СРСР. І під міжнародним наглядом.

ГОЛОВА. Третій мікрофон.

О. СУГОНЯКО. Ми сьогодні зібралися тут позачергово для того, щоб більше ніяких переворотів не було. І питання щодо розслідування того, як вели себе службові особи на Україні під час путчу, ми ставимо 7-м пунктом. Я хочу сказати, що багато учасників цього путчу присутні тут у залі. Тому ми в Житомирі створили комісію по розслідуванню діяльності місцевих державних структур, військових і КДБ. Ми запросили генералів до себе в міськраду, слухали їх там. Стоїть питання про те, щоб зробити не якусь комісію при Верховній Раді, а загальнодержавну, на всіх рівнях, і щоб нею було проведено розслідування.

І. ЮХНОВСЬКИЙ. Шановні депутати, я вважаю, що ми повинні прийняти два важливих рішення. Одне рішення стосовно департизації установ і організацій. Друге рішення — щодо засобів масової інформації. Без цих двох рішень наше засідання Верховної Ради немає ніякого сенсу.

ГОЛОВА. Я хочу сказати, що в цій постанові абсолютно немає ніяких антиконституційних дій. Ви ще раз послухайте: «Припинити діяльність усіх партій, рухів, структур на території державних органів, установ, підприємств, організацій будь-якого підпорядкування». Це реально? Реально.

Депутат не представився. Шановний Голово, шановні депутати. Ви забули, що наша сесія — надзвичайна, ви забули, що нас покликало сьогодні сюди. І ви сьогодні поводитеся інерційно. Так, ніби ця сесія абсолютно не має ніякого значення і вона не зумовлена нашою ситуацією політичною й загальнодержавною. Я думав, що сьогодні Хусейн може надсилати нам поздоровлення у зв'язку з незалежністю. Я думаю, ми повинні зробити найважливіше, до чого ми покликані сьогодні. Нам треба переголосувати, інакше, я вважаю, треба закликати населення самим провести департизацію і позакривати скрізь парткоми.

ГОЛОВА. Давайте ми так зробимо. Проголосуємо за постанову в цілому.

В. СМЕТАНІН. Якщо ми не вирішимо сьогодні головного питання — департизації, завтра ми залишимося один на один з усім світом. Нас ніхто не визнає, бо ми залишимось єдиною республікою, яка пішла проти демократичних перетворень, які треба прийняти. А така незалежність, при якій демократів будуть тихенько виловлювати, Україні не потрібна. Я вважаю, ми маємо проголосувати за департизацію.

Депутат не представився. Наша сесія прийняла сьогодні акт величезної ваги. Тепер робиться все, щоб принизити цей акт. Мені здається, що комусь хочеться зірвати сесію, причому, сконцентрувавши увагу на одному питанні. Мовляв, якщо не буде знищена, тут, на цій сесії, Комуністична партія, то нема ніякої незалежності, ні демократії, нічого. Весь час нав'язується питання про заборону діяльності партії на території України.

Сьогодні Комуністична партія України вже практично стоїть на порозі визначення як самостійна — це справа днів. Я закликаю всіх до поміркованості. Ми не за те, щоб на кожному підприємстві були партійні комітети, нехай трудові колективи самі визначаються. Ми прийняли закони, що диктувалися вимогами часу — департизація правоохоронних органів, армії, прокуратури. Тепер закликаю всіх проголосувати за постанову в цілому і прийняти постанову про надання додаткових повноважень Голові нашої Верховної Ради і завершити сесію.

Депутат не представився. Шановні колеги. Даруйте, що втручаюся у вашу сесію, бо я не маю честі бути народним депутатом Українського парламенту, але як союзний депутат від України я несу таку ж відповідальність, як і ви.

Ми сьогодні приймаємо рішення щодо політичної ситуації на Україні. Я прошу ще раз дуже добре подумати перед тим, як проголосувати за це питання. Тільки поставивши всі партії в рівні умови, ми вчинимо мудро і знімемо політичну напругу на Україні. Якщо ж знайдеться хтось, бодай один, у тому числі і пан Станіслав Гуренко, хто скаже, що хоч один колектив підніме страйк у зв'язку з тим, що там закрили партійний комітет, тоді можна це рішення про департизацію і не приймати.

ГОЛОВА. Я роблю перерву на 30 хвилин для з'ясування ситуації.

(Закінчення буде).

ПОЗАЧЕРГОВА СЕСІЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР

Вранці 27 серпня депутати продовжили обговорення повідомлення Президента СРСР М. С. Горбачова, яке прозвучало напередодні, про ситуацію, що виникла у зв'язку з державним переворотом, який мав місце у країні.

(ТАРС).

ЗАЯВА
ПРЕС-ЦЕНТРУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

26 серпня 1991 р. була поширена заява прес-секретаря Президента РРФСР, в якій від імені Президента Російської Федерації піднімаються проблеми кордонів між РРФСР та державами, в минулому союзними республіками, які проголосили свою незалежність. Україну не поіменовано серед республік, територіальні проблеми з якими Президент РРФСР вважає остаточно вирішеними.

В зв'язку з цим Президія Верховної Ради України уповноважила прес-центр зробити таку заяву.

Верховна Рада Української РСР проголосила 24 серпня 1991 р. незалежність України, створення самостійної української держави — України та підтвердила неподільність і недоторканість її території. Керівництво України не ставить під сумнів кордони з Російською Федерацією, що склалися, поважає її територіальну цілісність і не має жодних територіальних претензій ні до РРФСР, ні до інших прилеглих держав.

Президія Верховної Ради України проголошує також готовність України всебічно обговорити на переговорах будь-які прикордонні питання на основі Договору між Українською РСР і РРФСР, підписаного в Києві Л. М. Кравчуком і Б. М. Єльциним 19 листопада 1990 р., разом з цим слід підкреслити, що згідно із статтею 6 зазначеного Договору, Високі Договірні Сторони визнають і поважають територіальну цілісність України і Росії «в нині існуючих у межах СРСР кордонах».

Це означає, що Сторони визнали лінію кордону між ними, яка існувала на момент підписання Договору. Отже, немає підстав вважати, що питання кордонів між Україною і Росією є неврегульованим.

В разі припинення участі будь-якої із сторін згаданого Договору в Союзі РСР їхня територія повинна визначатися за станом на 19 листопада 1990 року. Отже, наявність чи відсутність союзницьких відносин не може бути основою для постановки під сумнів нині існуючих кордонів між Україною і Росією.

Таким чином, не існує правових підстав розглядати Заяву прес-секретаря Президента РРФСР як таку, що поширює свою дію на відносини між Україною і Росією.

Депутатські форуми

НАРОДНА РАДА РАДИТИМЕ Й ДАЛІ

Як з'ясувалося 26 серпня цього року на прес-конференції Народної Ради, яка відкрито очолила антипутчистську боротьбу 19—21 серпня і активно сприяла прийняттю революційних рішень парламенту на позачерговій сесії минулої суботи, опозиція і надалі не збирається складати політичну зброю. Сьогодні, коли основний кістяк парламенту, комуністична більшість, відверто не може прийти до тями від ролі вищих ешелонів «розуму, честі і совісті» під час путчу, заявив заступник голови Народної Ради В. Філенко, опозиція й надалі працюватиме на постійній основі й фактично виконуватиме функції всього парламенту.

І якщо тверезо розібратися в ситуації, то надмірних претензій у цій заяві немає. Бо з проголошенням Акта незалежності Україна опинилася в стані юридичного пату, на який в суцільній переможній ейфорії сьогодні майже не звертають уваги. А є на що. Відмінивши чинність Конституції і законів СРСР, мало хто замислився над тим, що Україна до цього не зовсім готова. Парламент, на трьох сесіях з'ясовуючи політичні питання, не зміг, на жаль, прийняти пакет законів, необхідних для регламентації всіх сторін життя суспільства, і воно сьогодні функціонує без окремих законів. Приклад? Будь ласка. Ми, журналісти, жили і діяли за союзним Законом про пресу. Сьогодні він не чинний, то де наша правова основа? І таких запитань безліч.

Тому й говорив В. Філенко про нагальну потребу розробки цілого пакету законів, який конче необхідно прийняти на четвертій сесії у вересні. На жаль, хто конкретно з депутатів цим займається, дізнатись не вдалося.

А присвячено було пресконференцію, на якій, окрім названих депутатів, були присутні О. Ємець, Д. Павличко, Л. Танюк, П. Мовчан, діяльності Президії парламенту в останні дні. Як з'ясувалося, цей колегіальний орган парламенту часу не марнує, а постійно приймає ухвали. Постанову про тимчасове припинення діяльності Компартії України, про визнання незалежності Естонії, Литви та Латвії, збирається звернутися до керівників країн світу із закликом визнати незалежність України, амністовано С. Хмару, А. Лупиноса та інших політзаарештованих, створено депутатську комісію по розслідуванню причетності всіх службових осіб та політичних організацій до путчу тощо. Опозиція продовжує наступ на керівництво парламенту, в нових умовах на засіданнях Президії можуть бути присутніми всі бажаючі депутати.

Однак опозиція чітко зрозуміла головне: Акт незалежності — це не остаточна перемога, а тільки перший вагомий крок до неї. Тому й не можна сьогодні заходитися в ейфорії переможців, не давати волю емоціям, зробити все, щоб боротьба по викриттю злочинної ролі Компартії України не переросла в цькування рядових комуністів, в «полювання на відьом» за ідеологічною ознакою. «Сьогодні ми проходимо випробування на моральну силу, на вміння бути добрими і милосердними до колишніх суперників. Саме на це й спрямована постанова про тимчасове припинення діяльності Компартії України. Рядових комуністів, які не брали участі в путчі, треба захистити і по-людськи пожаліти», — говорили В. Філенко, Л. Танюк та О. Ємець. Про це ж на Президії говорив й І. Юхновський. І справа, як на мене, тут не у всепрощенні, а в розумінні: цивілізоване суспільство не будується нецивілізованими методами, хоч як не сверблять руки, а тоталітаризм залишиться тоталітаризмом, хоч би в який колір він не перефарбувався.

А керівні органи комуністів справді-таки виявилися не на висоті навіть у найскрутніший для себе момент. Чого варте, наприклад, повідомлення О. Ємця про те, що коли опечатували приміщення Ленінського райкому Києва, то був затриманий його працівник, який виносив вкрадені три телефонні апарати. Семидесяти років виявилося мало...

Реальну позицію займає сьогодні й голова парламентської Комісії у закордонних справах Д. Павличко. Головне завдання опозиції й справжніх прихильників незалежності України він вбачає в тому, що за час, який залишився, переконати в необхідності незалежності всіх, хто ще вагається, і перемогти на референдумі 1 грудня. «Тільки це — реальна основа для визнання нас у світі», — сказав Д. Павличко. Цьому важко заперечити: був референдум 17 березня, більшість народу висловилася за Союз, у грудні ця ж більшість має віддати голоси незалежній Україні.

Остаточно з'ясувалася й справа С. Хмари та його співсправників. Як повідомив О. Ємець, рішення про амністію — безпрецедентний правовий документ. Бо підготовлено його не по статтях злочину, а по особистостях. Справа С. Хмари в умовах колишнього політичного протистояння й сьогодні — це юридична безвихідь, й амністія — це вихід з неї. Крім того, амністія обумовлена таким чином, що за Хмарою та його товаришами не визнано ніякої провини. Та сам С. Хмара думає інакше. Пізно ввечері 25 серпня його силоміць виштовхали за двері в'язниці, а він, не визнавши амністії, демонстративно розірвав постанову про неї. А на мітингу в Києві 26 серпня С. Хмара знову закликав до відставки Л. Кравчука, розпуску Верховної Ради і заборони Компартії України як найзлочиннішої організації. Присутні на мітингу активно аплодували.

Виконуючий обов'язки голови Київради О. Мосіюк повідомив журналістів про останні рішення свого органу. На території Києва припинено діяльність Компартії України, її майно опечатано, непричетні до путчу працівники будуть працевлаштовані, майно передане на баланс міськради. Площу Жовтневої революції в Києві перейменовано в площу Незалежності, прийнято рішення про демонтаж на ній пам'ятника Леніну. А монумент у цей час було вже взято під охорону, бо активні руйнівники вже розцяцькували його фарбою, свастикою і написами. Я — не ленінець, скоріше — завжди активно навпаки, але останнє коментувати відмовляюся. Краще за М. Булгакова тут не скажеш: «Чому як тільки революція, так відразу треба поганити в під'їздах...».

А взагалі-то, як засвідчила прес-конференція, демократична революція на Україні триває, поглиблюється і потребує здорового глузду. Від усіх. Щоб не було розбрату, щоб не пересварилися соратники, щоб не довелося гірко констатувати: революція пожирає своїх дітей, а разом з ними і саму себе. Вершки старі ми вже знесли, дістатися б тепер коріння. Бо тільки на такому грунті можна засіяти нове й небезпідставно чекати на нові сходи. Народна Рада це розуміє, до чого й нас закликає.

Володимир СКАЧКО,
спеціальний кореспондент «Голосу України».

ОБРАЩЕНИЕ

К ВОЕННОСЛУЖАЩИМ, КОТОРЫЕ ПРОХОДЯТ СЛУЖБУ НА УКРАИНЕ, К ВОЕННОСЛУЖАЩИМ В ЗАПАСЕ, В ОТСТАВКЕ

24 августа 1991 года Верховный Совет Украины принял Акт о государственной независимости Украины. Постановление Верховного Совета о подчинении войск Вооруженных Сил СССР, дислоцированных на территории Украины, Верховному Совету Украины.

В связи с этим Народна Рада в Верховном Совете Украины, Народный Рух Украины, Союз офицеров Украины **заявляют:**

1. Подчиненность Вооруженных Сил, дислоцированных на Украине Верховному Совету республики не должна отразиться на уровне боеготовности воинских частей и подразделений, снижению качества боевой учебы, уровню материально-технического обеспечения войск.

2. Материальное положение военнослужащих, членов их семей должно быть защищено Правительством Украины.

3. Мы гарантируем соблюдение прав всех военнослужащих, членов их семей, ранее предоставленных законодательством СССР на территории независимой Украины и не допустим ущемления законных прав военнослужащих, членов их семей независимо от национальной принадлежности, языка, религиозных, политических убеждений.

4. Попытки политической, социальной, любой другой изоляции воинских частей в местах их дислокации недопустима.

5. Гарантируем сохранение всех законных льгот, пенсий, пособий, которыми ранее пользовались военнослужащие, члены их семей в СССР.

6. Для защиты законных прав военнослужащих во всех гарнизонах будет создан институт уполномоченных Верховного Совета Украины по Вооруженным Силам.

Народна рада, Народный Рух, Союз офицеров Украины считают, что в этот сложный период становления Украинской государственности как никогда важно единство армии и народа и выражают уверенность, что войска, дислоцированные на Украине, станут основой Украинских Вооруженных сил.

НАРОДНА РАДА,
РУХ,
СОЮЗ ОФИЦЕРОВ УКРАИНЫ.

На сполох б'ють передплатники

ГАЗЕТА НАДХОДИТИМЕ ВЧАСНО

У нашій редакційній пошті чимало листів, в яких читачі скаржаться, що не одержують окремих номерів нашої газети і взагалі на невчасну її доставку.

«Останній, 134-й (за 12 липня), я одержав 13 липня. Це перший номер за два тижні. У відділенні зв'язку мені пояснили, що газета не виходить через відсутність паперу. 1 серпня одержав 146-й номер. А де ж 11 номерів? Мені жаль, що не прочитав і не прочитаю той матеріал, який в них друкувався».

Ф. ТРИГУБ.

Піщевик
Новоазовського району
Донецької області.

Шановний Федоре Івановичу. Дійсно, були певні складності з папером, але вийшли в світ усі номери газети.

Про випадки таємничого зникнення окремих номерів «Голосу України» пишуть М. П'ясецький з селища Гвіздець Коломийського району Івано-Франківської області, Г. Черненький з Вінниці, М. Лук'янченко із Запоріжжя.

А ось цей лист наведемо повністю.

«Пише вам українець, що мешкає у Бєлгородській області (Росія). Бажаючи знати про події, які відбуваються на Україні, я виписав вашу газету в Харкові (поштове відділення № 310145). На моє прохання газету мали пересилати за моєю адресою. На початку квітня одержав два-три номери газети, і більше вона не надходить.

Дуже прошу розібратися і зробити так, щоб українці, що проживають за межами республіки, переживають за неї, були в курсі справ подій на Україні».

П. КАБАК.

селище Октябрське
Бєлгородського району
Бєлгородської області.

Як не погодитися з автором листа? Соромно і незручно перед ним за зв'язківців, які не надсилають передплатнику те, що йому належить, за що він, зрештою, заплатив гроші.

Настійно просимо Харківське обласне виробничо-технічне управління зв'язку з'ясувати причини неодержання П. Кабаком газети «Голос України», про результати повідомити редакцію і його.

Просимо також Міністерство зв'язку УРСР розглянути всі наведені факти невчасної доставки газети «Голос України» передплатникам обласними і районними підрозділами.

Найбільше листів цієї групи — про невчасну доставку газети.

Так, І. Скрипник з Дніпропетровська пише, що в місті вже стало системою одержувати «Голос України» у вівторок за минулу суботу, а то й п'ятницю.

«Часто газета в Чернігів надходить на другий день, — повідомляє В. Ганжа, — а це спрацьовує не на користь газети та й нас, читачів».

Про надходження газети з великим запізненням повідомляють також А. Ставицький з Харкова, О. Колодченко з Тирасполя й ін.

В. Герасимчук з Керчі немов підсумовує: «Благаю вас, зробіть що-небудь з доставкою газет! Це ж суцільне знущання! Як правило, газети приносять тричі на тиждень (це в кращому разі)».

Чому ж газета надходить нерегулярно, з великим запізненням? Хто винен у цьому?

Перша причина. За технічних умов, та й через ставлення до нашої газети — нема чого гріха таїти — газета «Голос України» пізно друкується на комбінаті видавництва ЦК Компартії України «Радянська Україна». Тому в день виходу з друку зв'язківці можуть доставити її передплатникам лише найближчих до Києва областей.

Друга. У віддалені від Києва області газета надходить поїздами на наступний день після виходу з друку. А поки дістанеться від обласного центру до районного, до села чи селища — от і минають дні, про які пишуть передплатники.

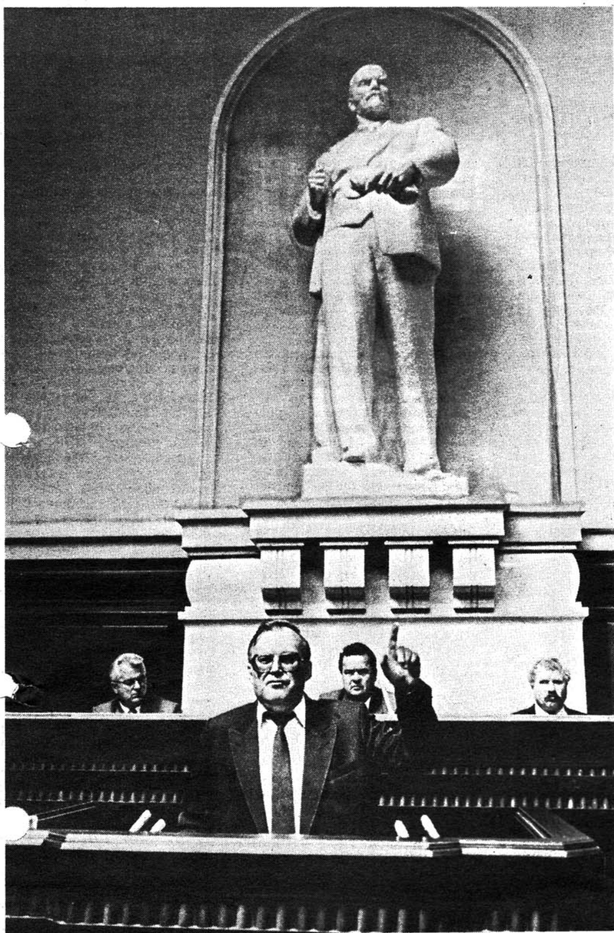
Чи зміниться становище найближчим часом, у наступному році?

Найближчим, на жаль, ні. А ось в наступному році повинно.

За підсумками передплати, у 1992 році газета «Голос України» друкуватиметься в друкарнях кількох крупних обласних центрів для своєї і сусідніх областей. Це докорінно поліпшить доставку газети передплатникам. Попередня домовленість з друкарнями є.

За дорученням керівництва редакції

Яків ГАЛЬЧЕНКО,
редактор відділу листів і соціологічної інформації.

ПЕРЕМОГА — ВІД СЛОВА «МОГЛИ»

(Закінчення
Початок на 1-й стор.).

Та ті, хто може двічі, тричі, десять разів, коли в інших опустилися руки, завжди перемагають. І дороги з площ через в'язниці завжди виводять до світла, через усі «пере» — до перемоги.

Ті, хто зміг, знайшлися й цього разу. Хтось кинувся під танки, хтось тільки подумки знову сказав «Ні», а хтось це голосно й вигукнув. На щастя, у серпні 91-го останніх було більше, і танкові траки зупинила вже перша кров...

...Перемога, як і свобода, слово солодке. І затишне, як вранішнє сонечко. До нього завжди хочеться пригорнутися, щоб відчути себе впевненіше і з цієї позиції комусь гукнути: «Ганьба!» і звично догори піднести перст: мовляв, знай наших, ми теж не ликом шиті, ми теж протестували.

Та перемога і брехня — несумісні, й люди давно вже знають: тицьнути пальцем у небо — ще не вхопити Бога-свідка за бороду. Господи, якщо ти є, то як добре, що ти все бачиш і перемогу даруєш тим, хто справді зміг і заслужив. А ще — тим, хто хотів, але не зміг. Але ж хотів...

Тож захочемо бути непереможними!

Володимир СКАЧКО.
Фото Олександра КЛИМЕНКА.

ПУТЧ

ДРАМА У ТРЬОХ ДІЯХ З ПЕРЕДБАЧУВАНИМ ФІНАЛОМ

Дія друга.

ЯК ЦЕ БУЛО?

Сьогодні сценарій серпневого перевороту відомий майже в подробицях. Однак, розглядаючи перебіг подій, зважусь стверджувати, що сценарію (повного), мабуть-таки, й не було. Все, що сталося, скидається на фальшиву й бездарну імпровізацію.

Не менш імпровізованою була і протидія так званому «державному комітетові з надзвичайного стану». Чому в такому разі перемогли демократи, а реакція зазнала остаточної поразки?

У мене на руках документи і свідчення однієї з військових частин, з яких видно всю хамелеонську мімікрію деякої частини командного складу.

Уже вранці 19 серпня погляд усіх, хто відвідав штаб Н-ської частини, не знайшов на звичному місці портрета Президента Горбачова. Того ж дня в караульні служби надійшла інструкція про те, що зброю в разі порушення охорони об'єктів можна застосовувати без попередження.

Це лише два незначні епізоди, але той, хто знає нашу армію, розуміє, про що йдеться. Про те, що влади, яка була ще вчора, уже нема, а є нова. І про те, що ця влада дозволяє стріляти у мирний час без попередження.

Чи був він мирним? Мабуть-таки, ні. Бо вже кілька років у країні точиться громадянська війна. Без фронтів, але з кров'ю і жертвами. Не так важко розпізнати за подіями в Середній Азії, Азербайджані, Грузії, Литві ознаки саме такої війни. Зіткнення кваліфікують як міжнаціональні конфлікти. Однак які, скажімо, національні інтереси відстоювали війська і ЗМОП, коли брали штурмом телекомплекс у Вільнюсі? А може, було так: тривала боротьба за ідеологічний вплив на громадян? Телебачення, радіо, газети — в чиїх вони руках, той і володарює на фронті такої боротьби. А там, де фронт, там і кров.

У Москві на середину серпня 1991 року склалася критична ситуація. Якщо розглянути її пильніше, то дивно, що ні Президент СРСР, ні його оточення не відчули подиху грози. Правду сказати, хіба автор цих рядків міг розпізнати у напівсонній людині з лицем актора-невдахи, яка супроводжувала Дж. Буша у поїздці до Києва, майбутнього «диктатора» Геннадія Янаєва? Друг, за його словами, і соратник президента-реформатора, він і сам був, виявляється, не проти того, щоб увійти в історію. І, здається, увійшов...

Розстановка політичних сил у будь-якій війні важить набагато більше, ніж географічне розташування дивізій. Слід сказати, що путчисти це знали краще, ніж будь-хто. Може, тому, що йшлося про підписання 20 серпня Союзного договору, за яким значні верховні структури влади якщо не скасовувались зовсім, то втрачали майже все — і авторитет, і значущість. Роль «весільних генералів» і міністрів без портфелів — хто на це зголоситься? І треба знати амбіції московського істеблішменту, щоб відчути, що, як кажуть, пахне порохом. Або їм піти просто так, або — грюкнувши дверима.

Гадаю, все ж таки, не цей аргумент був головним у змові. Та й змови як такої не було. Люди, які довго перебувають в одній команді, розуміють один одного з півслова. І якщо хтось стверджує, що на Пуго, який довго не давав згоди на «вступ» до «вісімки», натиснув генерал Варенников, то нехай спробує натиснути на міністра, з котрим він навіть не знайомий. Де, вибачте, опиниться отакий «натискувач»?

Що їх об'єднувало? Звісно, одне — членство в КПРС. Клан на те й клан, щоб діяти спільно. І якщо хтось випадає (як, наприклад, Президент СРСР), то його ізолюють. Бодай на короткий час. А може, й на триваліший.

Звідси запитання: чому в такому разі путч не очолило, скажімо, Політбюро ЦК КПРС? І зустрічний хід: а хто сказав, що це не так? Адже досить було, щоб у Компартію України надійшла «бумага» від О. Шеніна, секретаря ЦК, як керівні українські комуністи взяли під козирок. Так, як звикли. За встановленою кланівською дисципліною і за принципом підлеглості «знизу вгору». Якщо все гаразд з дисципліною, то чому програли?

Вважаю, треба зважити перш за все, на зріднену з життям нашу відомчу роз'єднаність, горезвісну незговірливість структур, невизначеність цілей і, нарешті, на особовий склад хунти. Останньому, гадаю, можна було б присвятити окремий розгляд, а тут лише зазначу, що «сірі люди» ніколи не робили справу блискуче. Єдине, що їм вдавалося в житті, це вловити момент і прилаштуватися. Або до застою, або до перебудови. Робити щось значне — зась!

А тепер побіжно про ті серпневі дні і ночі.

Хроніка путчу нагадує не суцільний конвейєр подій, а, скоріше, біг на довгу дистанцію з можливими перешкодами. Скажімо, вдалий старт «хунтарів» з оголошенням про хворобу Президента СРСР, масований потік постанов, указів та звернень вранці 19 серпня збився до вечора в суцільне «дятлове довбання». Саме з такою впертістю Всесоюзне радіо передавало щогодини весь урядовий блок інформацій. А коли на телесцені з'явилася «президія» комітету і, шморгаючи носом, почала доводити свою належність до демократичного курсу, маючи на увазі, що цьому курсу заважає не що інше, як демократія, багатьом стало зрозуміло, з ким і з чим маємо справу.

Дехто з істориків перевороту, а є вже й такі, відносять перелом у путчі не за рахунок політичних подій і настроїв народу, а за рахунок успіхів військової оборони Будинку Рад Росії. Істина, мабуть, в тому, що і ті й інші чинники посідають визначальне місце у драматичних, а часом і трагічних моментах демократичної серпневої революції. За визначенням військових, гордий «Білий дім» можна було взяти двома-трьома взводами піхоти вже в перший день путчу. Маятник удачі хитнувся в бік Єльцина — до Будинку Рад підійшли танки Таманської дивізії. Це було 19-го ввечері. У штабах РА переляк. Три години з'ясовували, є боєкомплект у гвардійців чи снаряди залишились вдома?

Далі. Була можливість скинути на оборонців повітряний десант. Таки готувалися до цього, але відмовилися летіти вертольотники. Зброя чесного і правдивого слова, з яким пішли до людей народні депутати і просто громадяни, взяла гору над силою наказу. І накази, до речі, в ці дні ніхто з лінійних командирів не поспішав виконувати. Бо ще не відомо, чим усе це скінчиться. Отож і тупцювали солдати на вулицях, розглядали зблизька столицю, залицялися до дівчат...

Не зарадив справі і батальйон тульських десантників. Простоявши ніч, вранці 20 серпня пішли від стін «Білого дому». Визначальною, як стверджують, у цьому епізоді була розмова Президента Росії Б. Єльцина з командиром десантників генерал-майором А. Лебедем

Була ще одна ніч. З 20 на 21 серпня. Ось як про неї розповідає один з учасників оборони Будинку Рад, показуючи відтиснуту на ксероксі подяку Президента Б. Єльцина за його ж власноручним підписом:

— Десь під вечір усі відчули, що цієї ночі має щось відбутися. Було таке відчуття. Може, після того, як роздали марлеві пов'язки проти газів. Проти «черемухи» вони — ніщо. Радили змочувати в розчині соди. Були знавці, котрі казали, що краще на ці пов'язки все-таки помочитися. Тоді «черемуха» не візьме. Зв'язок із зовнішнім світом — портативний приймач. Слухаємо «Свободу» або Бі-бі-сі. Наші радіостанції крутять класику. Мокро. Хтось каже: «У Сант-Яго йде дощ...». Згадали відому п'єсу про чилійський путч. А що, як і нас чекає така доля?

Опівночі, здається, прийшли священики з молитвою. А потім прибігли хлопці: на Смоленській площі перші жертви — йдуть БМП. Через рупор упізнали голос Руцкого, який командував відійти на 50 метрів від будинку. Це ж навіщо? Кажуть, щоб звільнити сектор обстрілу.

Темно. Зовсім темно. Тільки вогнища тьмяніють.

Люди біля них і на барикадах. Ходив чоловік з мегафоном, збирав тих, хто знає кавказькі та азіатські мови. Це для агітації у військах. Рідною мовою за[illegible] і дохідливіше.

Щось там скоїлося все-таки на площі біля американського посольства. Але достовірних даних не маємо. Чутки страшні. Барикада принишкла. В ефірі повідомлення про те, що Молдавія нас підтримує. Це чомусь викликало неабиякий ентузіазм. От якби ще хтось!

Під ранок усе вщухло. А спати не хочеться...

Що ж було на Смоленській площі? Я бачив понівечені обгорілі тролейбуси. Ось їх номери: 4305, маршрут «Садове кільце», 4306 «Данилівська площа — Ульянівська вулиця», 4158... Їх десять чи, може, більше. Лягли поперек дороги перед тонелем. Тут і загинули люди.

Чи було саме «штурмом» зіткнення охоронців «Б[illegible] дому» з мотострілками-[illegible]нцями, сказати важко. До цього війська вже втратили одну БМП, яку спалили зничев'я. Звісно, знервовані солдати й офіцери кожну спробу зупинити машину розцінювали як замах на особисте життя. Обстановка війни не сприймає двозначності. Вбивають один раз. Отож коли на щілини, через які водій БМП орієнтується на місцевості, накинули брезент, засліплена броньована машина пішла і вбік, і навкіс, аби вирватись із цього мото[illegible]ного темного полону.

Ось тоді й сталося страшне. А до цього ще зробили спробу відкрити люк. Хтось, а на це вкаже, мабуть, слідство, вистрілив впритул. Три жертви. Три молодих життя впали під безжальні колеса путчу. І треба тепер, після всього, все ж таки тверезо розібратися — хто винен. Менше за всіх, мабуть, той рядовий солдатик за кермом.

Так казали мені в Москві. Так сказали і в Києві. Може, хтось вважає це спробою виправдати «убивць»? Тоді загляньте в очі справжнім винуватцям, коли вони сядуть на лаву підсудних. Чи є різниця?

Леонід САМОЙЛЕНКО,
спеціальний кореспондент «Голосу України».

Київ — Москва — Київ.
Фото **Олександра ІЗОТОВА.**

Жнива-91

У ЕЛЕВАТОРА ВИХІДНИЙ

Завітав у неділю вранці на хлібоприймальний пункт липовецького елеватора і очам своїм не повірив: всі працюючі разом із завідуючим Василем Лисунцем грали... в козла. З таким азартом, ніби інших клопотів та турбот просто не могло бути.

— Ніхто хліба не здає — коротко і ясно відповів Василь Олександрович,— ось маємо 8-му годину, а жодної машини ще не прибуло на пункт. Вчора, правда, 613 тонн зерна прибуло. Це — найбільше від початку жнив. А траплялися періоди, коли за цілий тиждень ледве 560 тонн надходило.

Тільки на 10-ту годину ранку надійшов сюди перший автомобіль з колгоспу імені Ульянова. І все. Тому-то через відсутність зерна простоюють всі три сушилки, пустують також майданчики хлібоприймального пункту. Зерно ж, яке надходить,— вологе і проросле. Особливо неякісну продукцію постачають радгоспівські відділки Турбівського цукрокомбінату. Або інший парадокс: колгосп «Нове життя» села Чупринівки сьогодні-завтра завершує жнива, а хлібоздачу ще тільки розпочинає.

Тільки в другій половині дня на вагову стали приїжджати машини з зерном. До 16-ї години їх було 24, тобто виходило, що окремі господарства і на два автомобілі не спромоглися.

Валерій ВІННИЦЬКИЙ.
Липовецький район
Вінницької області.

РЕАКЦІЯ НА РЕАКЦІЮ

ПЕРЕВАГУ ВІДДАЛИ ВЯЧЕСЛАВУ ЧОРНОВОЛУ

Два дні у Дніпродзержинську працювала третя надзвичайна конференція асоціації демократичних рад України. Делегати почали свою роботу з обговорення ситуації, що склалася на минулому тижні. Судячи з виступів Михайла Бойчишина, Володимира Кондратенка, Матвія Кушніра, Володимира Колтунця, Сергія Іванова, Богдана Березинського, Богдана Романюка, Всеволода Грищенка та багатьох інших делегатів, демократичні ради і демократичні блоки в Радах України у перші ж години державного перевороту в СРСР зажадали рішуче засудити антиконституційні дії злочинців, не дати загинути демократичним завоюванням, але наштовхнулися на опір консервативних сил. Доказових прикладів, аргументів на цей рахунок на конференції пролунало більше, ніж досить.

Дискусія у Дніпродзержинську співпала з роботою надзвичайної сесії Верховної Ради України, і на її адресу конференція надіслала свою заяву. Зміст заяви — це і осуд нерішучої, як на погляд делегатів, позиції вищого державного керівництва республіки в дні перевороту, відтак вимога його відставки, і претензії до компартії України з наполяганням визнати її поза законом, і зажадання розслідувати діяльність державних структур та посадових осіб у Києві і на місцях під час заколоту — аж до вимоги негайного проголошення повної незалежності України. Власне, перебіг конференції асоціації демократичних Рад та демблоків у Радах мало чим відрізнявся від перебігу надзвичайної сесії парламенту України. Рішення ж народних депутатів України вже відомі, відоме також подальше розгортання подій навколо всіх порушень, вигострених ситуацією питань, то делегати, які збиралися у Дніпродзержинську, цілком можуть зарахувати їх і у свій актив.

Єдине, що треба додати: другого дня роботи конференції сюди прибув з Києва народний депутат України Вячеслав Чорновіл і повідомив, що він володіє неспростовними документами, котрі засвідчують причетність, співучасть Компартії України, її керівників у державному перевороті та позаконституційній спробі запровадити надзвичайний стан. Вячеслав Чорновіл оголосив ці документи.

Основне ж — за визначенням голови координаційної ради асоціації, народного депутата СРСР Сергія Конєва — питання, яке дуже детально обговорили на конференції — це про наступні вибори Президента України. Депутатам-демократам усіх рівнів, лідерам і активістам громадських та громадсько-політичних організацій, керівництву Руху запропоновано об'єднатися і утворити політичний блок «Демократична Україна». Ясна річ, для проведення президентської виборчої кампанії, а також здійснення подальших демократичних перетворень в Україні. Треба розуміти так, що делегати конференції як мінімум налаштовані сповна використати нинішню сприятливу ситуацію для пропаганди своїх переконань і ідей, як максимум — здобути перемогу на виборах Президента.

Реальність останнього, на думку делегатів, очевидна. «Ніщо більше не ствердить і перемоги демократії в Україні», — говорили з трибуни і біля мікрофонів. З цих міркувань вирішили перед Верховною Радою України наполягати неодмінно ввести посаду віце-президента України та визнали за доцільне мати одного кандидата в Президенти від демократичних сил республіки.

З числа ж можливих претендентів конференція асоціації демократичних Рад віддала перевагу народному депутату УРСР, голові Львівської обласної Ради Вячеславу Чорноволу.

Микола НЕЧИПОРЕНКО,
власний кореспондент «Голосу України».

Дніпропетровська область

ЛИШЕ ПІСЛЯ ПІКЕТУВАННЯ...

Санкціонований недільний мітинг на Красній площі у Чернігові саботувала місцева влада: місце його проведення не було озвучено, жодний керівник міста, області не взяв у ньому участь. До того ж депутати міської Ради В. Бабич, М. Дудко, А. Бабкін, які намагалися з'ясувати причини подібного ставлення чернігівського керівництва, не могли пройти у міськраду: їх не пропускали співробітники міліції. Лише після пікетування багатотисячною масою людей приміщення облвиконкому нарешті прибула відповідна техніка.

Представники нових партій, організацій, громадськості обнародували на мітингу ряд фактів, матеріалів, які не прикрашають керівництво області у трагічні для демократії дні. Зокрема, йшлося про те, що у понеділок 19 серпня голова обласної Ради Олександр Лисенко заявив недвозначно про свою підтримку так званого «ГКЧП». Працівники міської міліції перешкоджали проведенню мітингу-протесту проти перевороту. Є свідчення, що в райони з обкому партії пішла телефонограма про проведення відповідної агітроботи на користь хунти.

...Незвично було читати на приміщенні облдрамтеатру гасла: «Обком КПРС — гніздо фашизму», «КПРС — хунта». Член обкому КПУ, робітник орендного підприємства «Механізатор» П. Клановець, з яким я зустрівся на мітингу, проте, не дивується.

— Скільки ми, рядові трудяги, — каже, — говорили про реформу в партії. Я про це не раз виступав з високих трибун. Але хто мене слухав? Вожді пеклися про свої інтереси: недавно В. Лісовенко, вся верхівка обкому забезпечили себе автомашинами, високою зарплатою. Ось так вони входили у ринок. Недавно я ще мав наївну надію на демократичні зміни. Але останні події остаточно переконали: наша партія стала реакційною силою суспільства, вона діяла минулого тижня за злочинними методами. Тому не маю морального права залишатись у ній...

Сергій ПАВЛЕНКО,
власний кореспондент «Голосу України».

Чернігів.

ВИМУШЕНИЙ ДІАЛОГ

22 серпня в обласній Раді відбулася зустріч керівників та активу різних політичних рухів, партій, національно-культурних товариств краю з представниками місцевої влади. Присутні обмінялися думками з приводу подій останніх днів.

На погляд перших, офіційні лідери області зайняли в цей напружений час вичікувальну позицію, основну увагу сконцентрували на забезпеченні збирання хліба, чітко не виявили свого ставлення до подій у Москві, а, отже, пасивно підтримали так званий ДКНС. У зв'язку з цим виступаючі вимагали саморозпуску обласної Ради, проведення позачергових демократичних виборів, націоналізації майна комуністичної партії і т. д.

Керівники області, які були на зустрічі у явній меншості, намагалися спростувати більшість закидів на свою адресу, роз'яснити власну позицію і причини, що її сформували. Проте в опонентів бракувало політичної (якщо не елементарної) культури діалогу, вони часто опускалися до взаємних звинувачень, з'ясування особистих стосунків, і в цілому конструктивної бесіди не вийшло.

Водночас, незважаючи на гострий, напружений характер розмови, її учасники погодилися в тому, що вона була корисною для обох сторін і вкрай необхідною.

Микола ГОРВАТ,
власний кореспондент «Голосу України».

Ужгород.

НАЇВНІСТЬ МОЛОДОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Досить великий з часів передвиборної кампанії, небувалий мітинг зібрався у центрі Житомира. Мітингували біля облвиконкому, а потім під синьо-жовтими прапорами перейшли до обкому компартії. Було вирішено цілодобово пікетувати всі виходи з обкому та партархіву.

Треба сказати, зібрання пройшло досить спокійно, організовано, без нагнітання зайвих емоцій.

Лише в одному схибили організатори мітингу — закликали до тимчасового закриття двох консервативних газет, а це вже зовсім понянаєвськи. А ще легку посмішку викликали старання щільно обкласти обком пікетом, щоб не дати змоги винести звідти ніяких матеріалів, документів. Автор цих рядків ще в суботу ввечері побував у приміщенні обкому, поговорив з охоронцями. Один черговий міліціонер роз'яснив, що діють вони за інструкцією, розробленою їхнім міліцейським начальством, а затвердженою першим секретарем обкому. Другий же охоронець, який теж не назвався, саркастично посміхнувся:

— Якщо й хотіли винести, то давно вже все винесли.

У понеділок зранку приміщення обкому і міськкому опечатали представники місцевої радянської влади. Розпочалась позачергова сесія Житомирської міської Ради, єдиного в області офіційного органу, який ще в дні заколоту виступив проти заколотників.

Один за одним випливають факти про підтримку «ГКЧП» різними офіційними посадовими особами, слідчим органам буде з ким і з чим працювати. Разом з тим з'явилося, на жаль, і чимало слідчих самодіяльних прокурорів, яких ніхто не обирав і не уповноважував. Є надія, що процес розслідування увійде в нормальне цивілізоване русло.

Валерій НЕЧИПОРЕНКО,
журналіст.

Житомир.

ВСТАЄМО З КОЛІН

Вінниця. Ще коли події набирали кульмінаційного характеру, коли ніхто не міг передбачити остаточної розв'язки, об'єднання «За демократичні реформи» вирішило 21 серпня на Театральній площі провести зустріч з народними депутатами України та місцевих Рад усіх рівнів на тему: «Хунта — державні злочинці!» Минулої п'ятниці тут же відбувся багатолюдний мітинг вінничан. Прийнято звернення до громадян області, в якому зокрема констатується: «Правоекстремістський заколот комуністично - кегебістських військових сил з крахом провалився. Перемогли сили демократії та прогресу. Здійснення перевороту — це проояв державного злочину проти народів СРСР. І ті, хто підтримав цей путч, повинен розплататись, як учасник злочину, відповідно до діючого законодавства».

Логічним продовженням цих подій став також недільний мітинг, проведений біля міськвиконкому. Зібралося більше тисячі чоловік. Виступаючі Валерій Палій, Олег Колесник, секретар УРП Петро Розумний, який приїхав із Києва, та інші говорили про негайний розпуск КПРС-КПУ, націоналізацію їх майна, необхідність проведення суду над цією злочинною організацією як ідейного натхненника державного перевороту.

Цього тижня об'єднання «За демократичні реформи» знову біля міськвиконкому планує мітинг. Передбачається також пікетування приміщення обкому компартії України.

ПІКЕТУВАЛЬНИКИ ВИМАГАЮТЬ

Жмеринка. Незважаючи на вихідний, майже всі рухівці міста і його прихильники взяли участь у кількагодинному пікетуванні приміщення міськвиконкому. Більше ста чоловік вимагають відставки голови міськвиконкому Віктора Людвика і голови райвиконкому Григорія Кучера. Мотиви — визнання посадовими особами так званого державного комітету по надзвичайних ситуаціях у СРСР, їх дії у цей критичний для країни і суверенної України час, які практично сприяли підтриманню антиконституційного заколоту. Стало відомо, що працівники радянських органів Жмеринки не тільки не дали об'єктивної оцінки путчистам, а з поспішливою догідністю скрізь у своїх кабінетах познімали портрети М. Горбачова.

Пікетувальники вимагали також націоналізації майна КПРС, департизації установ, організацій, навчальних закладів і підприємств. Особливо гостро йшлося про розпуск райкому і міськкому партії.

«СУШІТЬ СУХАРІ!»

Могилів - Подільський. У корпункт «Голосу України» зателефонувала журналістка Марія Гоцуляк, яка повідомила радісну новину: «Завдяки послідовній підтримці «Голосу України» нарешті вийшов 2-тисячним тиражем перший номер газети «Народна воля», видання міськрайонної організації НРУ, оживає і незалежне громадсько-політичне видання «Краяни». Це добре. Але реакційні сили пробують залякувати, мовляв, стережіться, демократи, ще прийде час і почнемо з вами розбиратися. Особливо непевне становище було в період чорного перевороту. Тоді дехто з апаратників відкритим текстом казав: «Сушіть панове, сухарі». І ми, признаємося, в перші години офіційного повідомлення так званого ДКНС розгубились. Давався взнаки брак відповідної інформації. Якраз готувався черговий номер газети «Краяни». Ішли у друкарню з певним острахом, гадаючи: «Напевне, набір розібрано». Не дійшло до цього, хоч і досі дехто пробує вставляти нам палиці в колеса.

Сподіваємося й надалі на послідовну підтримку «Голосу України». Цій газеті ми віримо, шануємо її за об'єктивність і неупередженість, за принципову позицію, особливо в період тимчасового державного перевороту. Всі наші рухівці та представники інших демократичних сил обіцяють вашу газету передплатити...»

У період політичного голодування незалежних журналістів Могилів-Подільська, яка тривала 9 діб, на їх захист стали тільки наша парламентська газета і радіо «Свобода». Решта видань як у рот води набрали.

У корпункт «Голосу України» продовжують надходити нові офіційні повідомлення. З Гайсина інформують що цієї середи демократичні сили міста проведуть у Центральному парку культури та відпочинку мітинг присвячений перемозі демократів Росії.

Перемогу демократичних сил тріумфують у Літині, Хмільнику, Немирові, Коростені, Тростянці і багатьох інших містах та селах області.

Валерій ЛАЗАРЕНКО,
власний кореспондент «Голосу України».

Пітьма, яка прийшла з боку Київського моря, накрила велике залюднене місто. Щезли важкі залізобетонні мости, які з'єднували маленький занедбаний храм зі страшною похмурою вежею, опустилась з неба безодня і залила крилатих богів смерті, яким молились люди, міську ратушу з потворними прямокутними вікнами, базари, пошарпані готелі, провулки, ставки. Пропав Чорнобиль, як ніби і не існував на світі. Все пожерла пітьма, налякавши все живе в місті і на його околицях. Дивну хмару принесло з боку Київського моря в кінці дня, двадцять шостого дня, весняного місяця квітня....

(За М. Булгаковим)

Наталя ДЗЮБЕНКО

ВОГОНЬ НА ЧОРН

ДИВНУ хмару принесло з боку Київського моря...

Русалочка здригалась од важкого насадного гуркоту машин, які витягувались та й витягувались у нескінченну залізну вервечку, подібну до моторошного тулуба ядучої змії. Велетенська похмура хмара заслала небозвід, але не було темряви. Тисячі прожекторів освітлювали довколишній простір, повзли хвилями маленької мерехтливої річечки, в якій тисячу років жила водяна царівна. І за тисячу років вона жодного разу не з'являлась на велелюдді. Тепер же Русалочка виповзла на зелений од моху обтесаний хвилями річковий валун і стривожено вдивлялась у скляні шиби величезних залізних потвор, які везли в своїй утробі людей. Постать Русалочки була добре освітлена з боку дороги, голубе розкішне волосся буйним тріпотливим маєвом спадало на плесо, але не зливалося з ним, бо було розцвічене сріблистими пишними квітами.

В смарагдових очах світилась тривога і подивування. Русалочка час од часу била хвостом, відганяючи надто докучливу хвильку і думала про те, що немає спокою в світі людей. Завше вони кудись поспішають, клопочуться, метушаться, будують, руйнують, знову будують. Вони і на цей раз либонь замислили якусь велику клопітку справу, отож і вирушили великим гуртовищем у дорогу...

За довгі роки Русалочка вже звикла до вічних переміщень людей. З валізами, клунками, просторуч вони постійно туди-сюди сновигали по стародавньому дерев'яному містку і лише зрідка знаходили час, аби зупинитись і на мить заглянути в глибоку і чисту річку, в яку не можна увійти двічі, як твердили вони жартома, але яка все-таки не змінювалась від стрімкого плину часу.

Майже не змінювалась...

Її змінювали люди.

Русалочка сиділа на видноті, вона навіть ще вище звела свою чудну сяйливу голівку, але чомусь ніхто не дивувався її появі на цьому галасливому, гримкливому місці. Ніхто не біг до берега, ніхто не кидався з моста в воду, щоб дістатися каменя і заглянути у незрівнянні очі річкової чаклунки. Люди дивились на неї, повз неї... Люди її не бачили.

Залізна гадюка повзла і повзла, важко вигинаючись тулубом на крутих закрутах дороги. Їй не було кінця.

Потім прийшла ніч.

Важка похмура хмара своїм темним черевом налягла на прибережні пагорби, на віття молодих акацій, що росли у ближньому гайку, на дахи людських будівель, що мріли неподалік. Вона придавила велетенського хижого спрута і все потахло, померхло, поменшало.

На небозводі спалахнула зірка.

Зірка прорвала хитливу запону і зловісним блиском освітила ніч. Від неї летіло невидиме, жалюче проміння. Затерпли дерева, заціпеніли риби, принишкли звірі. Нажахана залізна гадюка поповзла все швидше і швидше, тікаючи від страхітливого світла.

«Люди завше кудись їдуть, а потім повертаються»,— думала Русалочка, завороженим поглядом спостерігаючи за тонким промінцем, який тягнувся до неї. Дотягнувся. Русалочка застогнала від страшного пронизливого болю. Вона кинулась у воду, заметалась на дні, але світло білої зірки жалило її і там.

...І тільки тоді Русалочка збагнула, що люди їдуть і більше ніколи сюди не повернуться...

«Але ж цього не може бути,— заплакала Русалочка, не в силі збагнути страхітливе значення слова «ніколи», я живу тисячу років, я проживу ще тисячу, і вони обов'язково колись повернуться на ці береги, до моєї маленької рідної річечки».

Вода гірчила. Її запах нагадував чомусь запах високих, покритих сизою осмугою цупких стеблин, які віддавна покривали прибережні простори. Русалочка заплинула у маленьку кам'яну печеру, слідом за своєю володаркою шмигонули у темний і прохолодний грот маленькі рибки. Вони ворушили плавцями і дрібно тремтіли.

«Заспокойтесь,— говорила до них Русалочка.— Тепер уже ніхто не закидатиме у воду блискучі гострі гачки, на які ви так нерозважливо попадались, вас не підстерігатимуть більше важкі невидимі сіті, з яких вам не було порятунку. Людина не глушитиме вас більше гримучою вибухівкою, від якої сліпнуть очі і терпнуть тіла»...

У тремтливому голосі Русалочки скресали глухі схлипи, рибки сторожко прислухались і тремтіли. Страх опустив у маленьку річечку свої липкі щупальця. В судомних корчах заламувались хвилі. В смертній тузі заклякла Русалочка, яка тільки-но втямила, що ні, не проживе вона тисячу років, і року не проживе, бо люди їдуть до інших річок, іншої землі, і вони скоро забудуть її, бо будуть у них інші клопоти, інші забави. Та й не до пісень буде в тому іншому житті цим неспокійним істотам. Не до казок...

Вона понад силу заворушилась, тріпотнула хвостом, напружила срібнопері руки. На поверхні річки здибились хвилі, біле шумовиння закипіло біля прибережних верб, чорторий закрутився все швидше і швидше, відкриваючи темну воронку, яка, поступово збільшуючись, сягала дна. Русалочка била хвостом, минаючи кущі зелених водоростей, які тягнулись до неї кучерявим віттям, маленькі підводні садочки, котрі вона з такою любов'ю викохувала з ранньої весни. Русалочка боялась, що не встигне.

Нарешті заплила у свою домівку, розташовану в найглибшому місці річки, сплетену із химерних водоростей та розквітчану золотавими великими перлинами. Там біля задньої стінки, занурившись до половини в річковий намул, чапіла важка дубова скриня, яка ще невідь коли потрапила до Русалчиної господи. В скрині лежали купальські віночки дівчат, затонулі під час веселих огнистих свят, які щоліта проводили люди на березі річки.

Ох, як плакали дівчата, завваживши, що їх віночок закрила бистра течія, як молили її, Русалочку, аби винесла вона цвітний чудернацький обруч ближче до берега, підштовхнула до ніг коханого. Русалочка старалася, вона добре знала де, хто і якого чекав віночка, бо куди ж пробиралися потайки на гулі хлопці та дівчата? Сюди ж — у прибережні кущі та верболози, у високі трави, на чисті води та ясні зорі... Дівчата кидали їй біленькі вишиті хусточки, срібні перстеники, блискучі намиста, тільки щоб допомогла їм знайти і порятувати свій скарб. Русалочка металася від одного віночка до іншого. Вона не знала втоми в такі вечори. Та все ж то один, то два, то три квітчастих обручі щоразу непомітно для неї прибивались до коріння старих дерев або заплутувались у густих водоростях чи потрапляли в чорторий. Бувало, правда, і так, що Русалочка, розсердившись на якусь надто галасливу дівульку, сама тягнула її віночок на глибину, але то було вкрай рідко, треба було дуже постаратись, щоб вивести з себе холодну водяну царівну.

Ці віночки вона потім складала сюди, у дерев'яну скриню з поржавілими од часу і води металевими завісами. Довгими зимовими вечорами вона часто розглядала їх, приміряла перед зеленою прозорою хвилькою, що лащилась до вікон її химородного дому. І хоч вона вже давно збагнула, що Купальське свято приходить і відходить, а люди живуть за своїми, не зрозумілими їй законами, все ж вірила, що і від неї залежить їхня доля.

Русалочка один за одним витягала купальські віночки, розгладжувала пелюстки квітів, і вони швидко оживали, розквітали. Русалочка знімала зі стін великі золотаві перлини і вставляла їх у серцевинки найбільших квітів. Пальчики тремтіли: тільки б устигнути!

Русалочка нанизала віночки на обидві руки і світляною стрілою полинула до Чорного каменя — так назвали порослий зеленим мохом річковий валун люди.

Хвіст колони наближався. У вікнах автобусів Русалочка побачила дівчат, чиї купальські віночки потонули у глибоких водах минулого літа. Ті дивились на річку, і Русалочка втішилась. Вона викидала на ближній берег цвітні обручі і думала про те, що їх не можна не помітити. Ось зараз стихнуть мотори, дівчата вискочать із машин і зі сміхом, піснями, подивуванням кинуться до річечки. Русалочка намертво вчепилась пальчиками у Чорний камінь, її буйнокриле голубе волосся від подуву зайшлого вітру здійнялося д'горі, але вона не поспішала кидати свій спостережний пункт. «Ну й що з того, що люди її помітять. Нехай дивляться,— вирішила Русалочка. — Адже я є. Я живу не лише у ваших піснях, легендах, казках. Я живу ось тут, у цій маленькій річечці, і тому тут такі чисті води, такі блакитні хвилі, такі чарівні береги. Не покидайте мене, люди!»

Дівчата дивились на річку і плакали. Їх очі ковзали по освітленій моторошним блиском білої зірки постаті Русалочки, по прикрашених коштовними перлинами віночках, сплетених з такою любов'ю і вірою, вони минали дерев'яний місток, зникали в непрогляді. Погляди їх були невидющими, засліпленими білим блиском зловісної зірки.

Хвіст залізної гадини зникав за горизонтом. Прогуркотіли декілька машин. І стихло нарешті надсадне ревище моторів. Тиша і пітьма накрили довколишній простір. Русалочка опустила голову на Чорний камінь і більше не ворушилась.

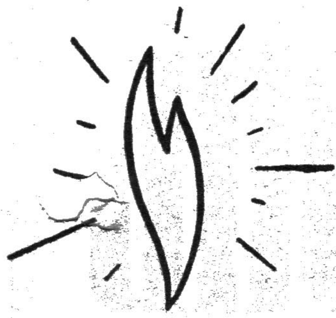
ЯК ЗАВЖДИ, з приходом літа річечка починала міліти, отож, щоб добратися до порослого зеленим мохом річкового бряока, потрібно було повзти по густій і липкій тванюці. Та Русалочка тепер лише зрідк покидала розжарену спеко ним сонцем кам'янист твердь. О, звісно, тепер в на була єдиною господине голубих плаїв, глибоких з водей, швидких тріпотни хвиль. Але це не приносил ні втіхи, ні радості. Вона н відривно дивилась удалин нікого... Ніхто не спускав покрученою кучерявою сте кою до Русалчиної завод ніхто не шарудів вечорами заростях верболозу. Приб режний молодий дубовий г йок чомусь дуже швидко п тах, зелене світіння поступ лося рудій барві. Але це могла бути осінь. Молоде то розпросторювалося н землею, розквітали і швид в'янули лісові дзвіночки, бл китні незабудки, біла кашк червона конюшина. Але Р салочка своїм загострен слухом чула, як з хрипк дзвоном починало опада руде листячко із найбільш дерев. Це було дивно страшно.

Ранками над водою клу чився сизий туман. До н го вже не примішувався пах теплих сивих димів цегляних коминів людсь осель. Туман тягнувся притихлим плесом, і Ру лочці ввижалися тоненькі статі молоденьких дівч ставних юнаків, молодиць хитливими дерев'яними ромислами на плечах. П марні тіні наближались берега, простували по з мерлій воді. Вона простяг до них свої дивні руки, тіні байдуже проминали Ч ний камінь і зникали, сіюючись у зблисках вел го самотнього сонця, яке дило над світом, занурюв свої спечені промені у ше ливі хвилі. Але Русал було холодно і сиротл Так минали дні.

Одного разу до річки с тилась дика корова. Її запалі боки були в засох плямах грязюки. Великі чавілі очі дивились неспо но і тривожно. За нею і нею вився рій зелених щих мух, але вона не ві няла їх своїм довгим б ним хвостом. Дика ко знемагала од спраги. зупинилася біля потоку, ним приреченим погля довго дивилась на своє браження у воді, спрок перебирала ногами. Та віть не торкнулася течії якої вочевидь пробира не один день. Підняла г ву, тужливо заревіла, пр чено мотнула шиєю і по лала назад навпростець рез густі зарості бузини

Наталя ДЗЮБЕНКО

ВОГОНЬ НА ЧОРНИЙ ДЕНЬ

ніхто не закидатиме у
блискучі гострі гачки,
...кі ви так нерозважливо
...дались, вас не підстері-
...муть більше важкі неви-
сіті, з яких вам не було
...тунку. Людина не глу-
...ме вас більше гримучою
...вкою, від якої сліпнуть
і терпнуть тіла»...

...тремтливому голосі Ру-
... скресали глухі схли-
...рибки сторожко прислу-
...сь і тремтіли. Страх
...тив у маленьку річечку
... липкі щупальця. В су-
...их корчах заламувались
... В смертній тузі за-
...ла Русалочка, яка тіль-
... втямила, що ні, не про-
... вона тисячу років, і ро-
... проживе, бо люди їдуть
...ших річок, іншої землі,
...ни скоро забудуть її, бо
...ть у них інші клопоти,
... забави. Та й не до пі-
... буде в тому іншому
... цим неспокійним істо-
Не до казок...

...она понад силу завору-
...ась, тріпотнула хвостом,
...ужила срібнопері руки.
...поверхні річки здибились
... біле шумовиння заки-
... біля прибережних верб,
...орий закрутився все
...ше і швидше, відкри-
... темну воронку, яка,
...упово збільшуючись, ся-
... дна. Русалочка била
...том, минаючи кущі зеле-
... водоростей, які тягну-
... до неї кучерявим віт-
... маленькі підводні са-
..., котрі вона з такою
...в'ю викохувала з ран-
... весни. Русалочка боя-
..., що не встигне.

...арешті запливла у свою
...вку, розташовану в най-
...шому місці річки, спле-
... із химерних водоростей
...озквітчану золотавими ве-
...ми перлинами. Там біля
...ьої стінки, занурившись
...оловини в річковий на-
..., чапіла важка дубова
...ня, яка ще невідь коли
...апила до Русалчиної
...оди. В скрині лежали ку-
...ські віночки дівчат, за-
...лі під час веселих огни-
... свят, які щоліта прово-
... люди на березі річки.
..., як плакали дівчата,
...аживши, що їх віночок
...ила бистра течія, як мо-
... її, Русалочку, аби ви-
... вона цвітний чудерна-
... обруч ближче до бе-
..., підштовхнула до ніг ко-
...го. Русалочка старалася,
... добре знала де, хто і
... чекав віночка, бо куди
...пробиралися потайки на
... хлопці та дівчата? Сю-
... — у прибережні кущі
...ерболози, у високі трави,
...исті води та ясні зорі...
...ата кидали їй біленькі
...ті хусточки, срібні пер-
...ики, блискучі намиста,
...ки щоб допомогла їм зна-
... і порятувати свій скарб.
...лочка металася від од-
... віночка до іншого. Вона
...нала втоми в такі вечо-
... Та все ж то один, то два,
...ри квітчастих обручі що-
... непомітно для неї при-
...лись до коріння старих
... або заплутувались у
...их водоростях чи потрап-
... в чорторий. Бувало, пра-
... і так, що Русалочка, роз-
...ившись на якусь надто
...сливу дівульку, сама тяг-
... її віночок на глибину,
... то було вкрай рідко, тре-
...було дуже постаратись,
... вивести з себе холодну
...ну царівну.

... віночки вона потім
...дала сюди, у дерев'яну
...ню з поржавілими од ча-
... води металевими завіса-
... Довгими зимовими вечо-
... вона часто розглядала
... приміряла перед зеленою
...орою хвилькою, що ла-
...ась до вікон її химород-
... дому. І хоч вона вже
... збагнула, що Купаль-
... свято приходить і від-
...ть, а люди живуть за
...ми, не зрозумілими їй
...нами, все ж вірила, що
... неї залежить їхня до-

Русалочка один за одним витягала купальські віночки, розгладжувала пелюстки квітів, і вони швидко оживали, розквітали. Русалочка знімала зі стін великі золотаві перлини і вставляла їх у сердечка найбільших квітів. Пальчики тремтіли: тільки б устигнути!

Русалочка нанизала віночки на обидві руки і світляною стрілою полинула до Чорного каменя — так назвали порослий зеленим мохом річковий валун люди.

Хвіст колони наближався. У вікнах автобусів Русалочка побачила дівчат, чиї купальські віночки потонули у глибоких водах минулого літа. Ті дивились на річку, і Русалочка втішилась. Вона викидала на ближній берег цвітні обручі і думала про те, що їх не можна не помітити. Ось зараз стихнуть мотори, дівчата вискочать із машин і зі сміхом, піснями, подивуванням кинуться до річечки. Русалочка намертво вчепилася пальчиками у Чорний камінь, її буйнокриле голубе волосся від подуву зайшлого вітру здійнялося д'горі, але вона не поспішала кидати свій спостережний пункт. «Ну й що з того, що люди її помітять. Нехай дивляться,— вирішила Русалочка. — Адже я є. Я живу не лише у ваших піснях, легендах, казках. Я живу ось тут, у цій маленькій річечці, і тому тут такі чисті води, такі блакитні хвилі, такі чарівні береги. Не покидайте мене, люди!»

Дівчата дивились на річку і плакали. Їх очі ковзали по освітленій моторошним блиском білої зірки постаті Русалочки, по прикрашених коштовними перлинами віночках, сплетених з такою любов'ю і вірою, вони минали дерев'яний місток, зникали в непроглядї. Погляди їх були невидющими, засліпленими білим блиском зловісної зірки.

Хвіст залізної гадини зникав за горизонтом. Прогуркотіли декілька машин. І стихло нарешті надсадне ревище моторів. Тиша і пітьма накрили довколишній простір. Русалочка опустила голову на Чорний камінь і більше не ворушилась.

ЯК ЗАВЖДИ, з приходом літа річечка починала міліти, отож, щоб добратися до порослого зеленим мохом річкового бровка, потрібно було повзти по густій і липкій тванюці. Та Русалочка тепер лише зрідка покидала розжарену спекотним сонцем кам'янисту твердь. О, звісно, тепер вона була єдиною господинею голубих плаїв, глибоких заводей, швидких тріпотних хвиль. Але це не приносило ні втіхи, ні радості. Вона невідривно дивилась удалину: нікого... Ніхто не спускався покрученою кучерявою стежкою до Русалчиної заводі, ніхто не шарудів вечорами у заростях верболозу. Прибережний молодий дубовий гайок чомусь дуже швидко потух, зелене світіння поступилося рудій барві. Але це не могла бути осінь. Молоде літо розпросторювалося над землею, розквітали і швидко в'янули лісові дзвіночки, блакитні незабудки, біла кашка, червона конюшина. Але Русалочка своїм загостреним слухом чула, як з хрипким дзвоном починало опадати руде листячко із найбільших дерев. Це було дивно і страшно.

Ранками над водою клубочився сизий туман. До нього вже не примішувався запах теплих сивих димів із цегляних коминів людських осель. Туман тягнувся над притихлим плесом, і Русалочці ввижалися тоненькі постаті молоденьких дівчат, ставних юнаків, молодиць з хитливими дерев'яними коромислами на плечах. Примарні тіні наближались до берега, простували по завмерлій воді. Вона простягала до них свої дивні руки, але тіні байдуже проминали Чорний камінь і зникали, розсіюючись у зблисках велико самотнього сонця, яке сходило над світом, занурювало свої спечені промені у щепітливі хвилі. Але Русалочці було холодно і сиротливо. Так минали дні.

Одного разу до річки спустилась дика корова. Її худі запалі боки були в засохлих плямах грязюки. Великі здичавілі очі дивились неспокійно і тривожно. За нею і над нею вився рій зелених злющих мух, але вона не відганяла їх своїм довгим брудним хвостом. Дика корова знемагала од спраги. Вона зупинилася біля потоку, сумним приреченим поглядом довго дивилась на своє відображення у воді, спроквола перебирала ногами. Та навіть не торкнулася течії, до якої вочевидь пробиралася не один день. Підняла голову, тужливо заревіла, приречено мотнула шиєю і почвалала назад навпростець через густі зарості бузини і ліщини. Мертвим поглядом проводжала її Русалочка, і біля уст залягла важка зморщечка.

А потім вона почула, як у повітрі потягнуло гнилим болотним духом. Вона згадала цей запах. Колись дуже давно гнилі болота підступали до берегів річечки, і люди затято боролись з ненаситною тванню. Люди боролись за кожен клаптик суші, за кожен кущик, кожне дерево. Це було дуже дивно, людей тоді на берегах було мало, але вони цупко трималися своїх нив, своїх будинків і цієї лагідної річечки, з якої пили, в якій купались, якій молились.

Болота знову підступали до запалих берегів, і Русалочка розуміла, що тепер ніхто не прийде із залізними рискалями, мудрими машинами рятувати річку. Болото підступало все ближче, і морочливий отрутний дух завис над блакитним плесом.

Русалочка підводила голову, довго і докірливо вдивлялася удалечінь, де виднілися білі хатки. Вони сумно визирали із вишневих садочків, брязкали ставні, скрипіли розсохлі дерев'яні журавлі, вили дикі собаки, тоскно кричали птиці.

Болотянка забрела до Русалочки як завжди незадовго до Купалиного дня.

— Не проганяй мене, сестро, — попросила, тулячись до Чорного каменя. Її брудні злиплі пасма тягнулись по воді, залишаючи на поверхні смердючі плями. Голос був хрипкий і простуджений. — Не проганяй мене, сестро, бо дуже хвора я, скоро, мабуть, помру...

— Гай, опудало, що з тобою трапилось? — Русалочка трохи посунулась на камені, але не пірнула у воду, як завжди при появі похмурої примари. — Твої володіння розширюються, а ти ледве дибуляєш...

— То не мої володіння, Русалочко. Так само, як і ця річка уже не твоя...

Потім приплив водяник, на березі з'явились лісова русалочка, придибцяла польова мавка, причовгав накульгуючи старий померхлий перелесник. Його, колись золотавий, вогненний плащ тягнувся брудною шматою. Вони мовчки дивились один на одного. Важкий скорботний настрій їх об'єднував і роз'єднував навік. Прислухались до тихого дзвону. Це осипалась хлібна нива. Від цього звуку всім ставало моторошно і темніло в очах. Вони прожили на цій землі тисячі років, але ще ніколи не чули і не бачили, як осипається жито. Як би не було складно і важко людям, вони завжди до колоска, до зернини підбирали хліб.

А ще вони чули, як падають на землю важкі стиглі яблука. Червонощокі плоди занурювались у землю, і незабаром запах гниття долинув і до них.

З неба долітав пташиний крик. Великі білі птахи сумно кружляли над селом, над лісом, річкою, безладними купками тягнулись за обрій.

— Але ж іще не осінь,— притискала долоні до грудей Русалочка. — Куди ж відлітають птахи?

— Ти ж сама знаєш, Русалочко, що лелеки не живуть без людей, — скрипів старий водяник.

— А я, а я? — скрикнула з відчаєм Русалочка.

— А ми, а ми? — вторили їй духи землі і води.

І знову всі розбрелися хто куди. То було їхнє прощання. Русалочка більше ніколи не побачить ніжної рудої польової мавки, не обніме зеленооку лісову русалочку, уквітчану різнобарвними духмяними квітами, не привітає доброго наївного домовичка, який викохав не одне дитинча у людських оселях.

Вона заплющила очі і пригадала, як весело бувало над річкою, коли приходив Купалин день. Дівчата водили хороводи, співали пісень, що виймали з її грудей душу. За ці пісні Русалочка прощала людям і їхню метушливість, і їхню байдужість до її блакитної домівки, бо хто ж, як не вони, краяли залізними машинами береги річки, труїли важкою трутизною блакитну воду, від якої у Русалочки ломило руки, боліла голова, вилазило волосся.

А ще у той день горіли високі вогнища, схожі на великих золотих метеликів. Русалочка боялася вогню, але ті багаття були добрими і чистими, вона з води дивилась, як, узявшись за руки, люди стрибали через розвихрене вогнище і усміхались.

Нараз вона пригадала розмову двох старих жінок, які минулого літа відпочивали у тіні старої верби.

— Щось дов...
тається мій Іва...
всі очі уже вип...
нього навіть зві...
журилася молод...

— А ти піди...
ського вогнища...
старша, — пер...
рез вогонь, і м...
пасті.

— Йой, под...
хитала головою...
та ж люди засм...
здуріла баба на...

— Нехай смі...
і Купалин день...
тись. Зате син...
вернеться. Згад...
стареньку матір...
То ж непростий...
зігріває і очи...
ближнього, і да...
усіх зводить у...
коло.

Русалочка ба...

...резна жінка по...
кувала до вели...
яке гуготіло пі...
Нараз жінка ві...
тура вбік і пом...
мить важко оп...
самого краю во...
освітилось так...
надією і щастя...
і справді зуміла...
через моря, гор...
го єдиного сино...

Русалочка ...
мінь і прудко ...
берега. Тепер в...
має робити. До...
бі срібним хво...
ла у прибережн...
ко почала зб...
хмиз. Гілля об...
ну шкіру, будяч...
до волосся, рі...
рогоцінна луск...
її красивого хво...
ка не зважала ...
забралась на бе...
хуючи перед со...
важку в'язанку ...
чя. Потім рвала...
кішні квіти, ро...
соку буйну тра...

«...Щось заб...
мала Русалочка...
дом, гойдаючис...
хвилі. — Вона ...
пам'ять і рапто...
Сиза трава... ...
честь назвали ...
яке колись від...
світляні сполох...
ругу. Саме її ...
вкидали у купа...
тя старі і моло...

Вона заметал...
до берега і нар...
те, що шукала. ...
лоті доловньки, ...
ка рвала і рвала...
рослинки, покр...
памороззю. Від...
густий паморо...

щини. Мертвим поглядом проводжала її Русалочка, і біля уст залягла важка зморщечка.

А потім вона почула, як у повітрі потягнуло гнилим болотним духом. Вона згадала цей запах. Колись дуже давно гнилі болота підступали до берегів річечки, і люди затято боролись з ненаситною тванню. Люди боролись за кожен клаптик суші, за кожен кущик, кожне дерево. Це було дуже дивно, людей тоді на берегах було мало, але вони цупко тримались своїх нив, своїх будинків і цієї лагідної річечки, з якої пили, в якій купались, якій молились.

Болота знову підступали до запалих берегів, і Русалочка розуміла, що тепер ніхто не прийде із залізними рискалями, мудрими машинами рятувати річку. Болото підступало все ближче, і морочливий отрутний дух завис над блакитним плесом.

Русалочка підводила голову, довго і докірливо вдивлялася удалечінь, де виднілися білі хатки. Вони сумно визирали із вишневих садочків, брязкали ставні, скрипіли розсохлі дерев'яні журавлі, вили дикі собаки, тоскно кричали птиці.

Болотянка забрела до Русалочки як завжди незадовго до Купалиного дня.

— Не проганяй мене, сестро, — попросила, тулячись до Чорного каменя. Її брудні злиплі пасма тягнулись по воді, залишаючи на поверхні смердючі плями. Голос був хрипкий і простуджений. — Не проганяй мене, сестро, бо дуже хвора я, скоро, мабуть, помру...

— Гай, опудало, що з тобою трапилось? — Русалочка трохи посунулась на камені, але не пірнула у воду, як завжди при появі похмурої примари. — Твої володіння розширюються, а ти ледве дибуляєш...

— То не мої володіння, Русалочко. Так само, як і ця річка уже не твоя...

Потім приплив водяник, на березі з'явились лісова русалочка, придибцяла польова мавка, причовгав накульгуючи старий померхлий перелесник. Його, колись золотавий, вогненний плащ тягнувся брудною шматою. Вони мовчки дивились один на одного. Важкий скорботний настрій їх об'єднував і роз'єднував навік. Прислухались до тихого дзвону. Це осипалась хлібна нива. Від цього звуку всім ставало моторошно і темніло в очах. Вони прожили на цій землі тисячі років, але ще ніколи не чули і не бачили, як осипається жито. Як би не було складно і важко людям, вони завжди до колоска, до зернини підбирали хліб.

А ще вони чули, як падають на землю важкі стиглі яблука. Червонощокі плоди занурювались у землю, і незабаром запах гниття долинув і до них.

З неба долітав пташиний крик. Великі білі птахи сумно кружляли над селом, над лісом, річкою, безладними купками тягнулись за обрій.

— Але ж іще не осінь, — притискала долоні до грудей Русалочка. — Куди ж відлітають птахи?

— Ти ж сама знаєш, Русалочко, що лелеки не живуть без людей, — скрипів старий водяник.

— А я, а я? — скрикнула з відчаєм Русалочка.

— А ми, а ми? — вторили їй духи землі і води.

І знову всі розбрелися хто куди. То було їхнє прощання. Русалочка більше ніколи не побачить ніжної рудої польової мавки, не обніме зеленооку лісову русалочку, уквітчану різнобарвними духмяними квітами, не привітає доброго наївного домовичка, який викохав не одне дитинча у людських оселях.

Вона заплющила очі і пригадала, як весело бувало над річкою, коли приходив Купалин день. Дівчата водили хороводи, співали пісень, що виймали з її грудей душу. За ці пісні Русалочка прощала людям і їхню метушливість, і їхню байдужість до її блакитної домівки, бо хто ж, як не вони, краяли залізними машинами береги річки, труїли важкою трутизною блакитну воду, від якої у Русалочки ломило руки, боліла голова, вилазило волосся.

А ще у той день горіли високі вогнища, схожі на великих золотих метеликів. Русалочка боялася вогню, але ті багаття були добрими і чистими, вона з води дивилась, як, узявшись за руки, люди стрибали через розвихрене вогнище і усміхалась.

Нараз вона пригадала розмову двох старих жінок, які минулого літа відпочивали у тіні старої верби.

— Щось довго не повертається мій Іванко домів. Я всі очі уже виплакала, а від нього навіть звістки нема, — журилася молодша.

— А ти піди до купальського вогнища, — радила їй старша, — перестрибни через вогонь, і минуть горе-напасті.

— Йой, подруженько, — хитала головою молодша, — та ж люди засміють, скажуть здуріла баба на старості.

— Нехай сміються. На те і Купалин день, щоб сміятись. Зате синочок твій повернеться. Згадає він свою стареньку матір, рідну хату. То ж непростий вогонь. Він зігріває і очищає душу і ближнього, і дальнього. Він усіх зводить у купальське коло.

Русалочка бачила, як старезна жінка поволі почимчикувала до великого багаття, яке гуготіло під самі хмари. Нараз жінка відкинула костура вбік і помчала. Вона за мить важко опустилась біля самого краю вогню і обличчя освітилось такою молодою надією і щастям, наче вона і справді зуміла догукатись через моря, гори і доли свого єдиного синочка.

Русалочка покинула камінь і прудко попливла до берега. Тепер вона знала, що має робити. Допомагаючи собі срібним хвостом, виповзла у прибережні хащі і швидко почала збирати сухий хмиз. Гілля обдирало її ніжну шкіру, будяччя чіплялося до волосся, різнобарвна дорогоцінна луска сповзала з її красивого хвоста. Русалочка не зважала на те. Вона забралась на берег, підштовхуючи перед собою велику і важку в'язанку сухого паліччя. Потім рвала духмяні розкішні квіти, розгортаючи високу буйну траву.

«...Щось забула, — подумала Русалочка трохи згодом, гойдаючись у блакитній хвилі. — Вона напружувала пам'ять і раптом згадала. — Сиза трава... Саме на її честь назвали люди місто, яке колись відкидало ночами світляні сполохи на всю округу. Саме її оберемками вкидали у купальське багаття старі і молоді».

Вона заметалась од берега до берега і нарешті побачила те, що шукала. Боліли поколоті долоньки, але Русалочка рвала і рвала високі цупкі рослинки, покриті сизуватою памороззю. Від них ішов густий паморочний запах, і Русалочка мало не задихнулась. «Може, я щось не так роблю? — вперше засумнівалась. — Полин-трава, полин-трава, — шепотіла вона потрісканими устами, — полинь до людей...»

При березі Русалочка між купки гнилого сміття, покинутого людьми, знайшла коробок сірників, обережно поклала на верхівку багаття. Вона ще сподівалась. «Люди обов'язково з'являться завтра тут, а для них усе буде готове, — тішилась вона, — вони візьмуться за руки і перестрибнуть через високе вогнище. Це буде важко, але вони обов'язково перестрибнуть».

Цілу ніч вона чепурилась. Чесала свої блакитні коси, змивала блакитну кров із ніжної шкіри. «Завтра, — думала Русалочка. — О, завтра жоден віночок не потоне. Я буду на чатах, обережно підштовхуватиму їх до ніг дівочих обранців, і ніхто не плакатиме, не ламатиме рук. Мені не треба їхніх білих хустинок, срібних перстеників, барвистих намистинок. Тільки щоб вони повернулися. Тільки щоб вони повернулися...» Русалочка задрімала, а губи все шепотіли заклинання. Шелестів вітерець, розгортав та згортав блакитні хвилі, зірки примерзали до її обличчя, до довгих розкішних кіс, уквітчаних сріблястими лілеями...

І вже від світанку Русалочка виглядала людей. Спочатку вона думала, що ще дуже рано, потім втішала себе, що вони трохи затримуються... Але ніхто так і не з'явився на дерев'яному містку, пустинною була і кучерява стежечка. Вінок із білих лілей на спекотному сонці поволі в'янув і мерк, але Русалочка і далі непорушно лежала на великому похмурому валуні, голівка була звернута до дороги. Швидко темніло. Русалочка, зрештою, покинула камінь і, підштовхуючи хвостом своє тіло, поповзла на високий берег. Купка хмизу була сухою і теплою. Вона чиркнула сірником і відсахнулась. Золотий метелик злетів раптово, замахав великими пекучими крилами перед обличчям Русалочки. Вона кидала у багаття квіти, зібрані вчора, і в повітрі запахло піснями, цілунками, любов'ю. Потім вона жбурнула в багаття траву з морочливим важким запахом. «Коли вогонь добереться до цієї трави, я стрибну, — вирішила Русалочка. — Я перестрибну через це страшне і сліпуче вогнище і там, удалині, люди, які жили тут, згадають про рідну землю і почнуть збиратися в дорогу. Я їх дочекаюся...»

Вона підповзала все ближче і ближче. Її прохолодні блакитні очі світились відчаєм і тугою. Вона вигнула великого сріберного хвоста і всю силу вклала у відчайдушний останній удар.

У цей момент вогонь охопив снопик духмяної трави. Запах полину рознісся над долами. Вогонь раптово шугнув до небес і торкнувся білої зловісної зірки, яка непорушно світилася у високому небі.

І розтанула блакитна тінь...

Вертолітники гасили багаття, поливаючи його водою із гумових шлангів.

— Робота у нас ниньки, — говорив втомлений молодий пожежник, витираючи лоба, — Дев'яте багаття за вечір. І людей довкруг ніби не видно, а от диви, ніби якась нечиста сила назбирала стільки хмизу. Глянь, знову хмару несе від Київського моря. І коли це все закінчиться. Що це за день такий проклятий?!

«ЛЮДИ ЗАВШЕ КУДИСЬ ІДУТЬ, А ПОТІМ ПОВЕРТАЮТЬСЯ», — ДУМАЛА РУСАЛОЧКА, ЗАВОРОЖЕНИМ ПОГЛЯДОМ СПОСТЕРІГАЮЧИ ЗА ТОНКИМ ПРОМІНЦЕМ, ЯКИЙ ТЯГНУВСЯ ДО НЕЇ. ДОТЯГНУВСЯ. РУСАЛОЧКА ЗАСТОГНАЛА ВІД СТРАШНОГО ПРОНИЗЛИВОГО БОЛЮ. ВОНА КИНУЛАСЬ У ВОДУ, ЗАМЕТАЛАСЬ НА ДНІ, АЛЕ СВІТЛО БІЛОЇ ЗІРКИ ЖАЛИЛО ЇЇ І ТАМ. ...І ТІЛЬКИ ТОДІ РУСАЛОЧКА ЗБАГНУЛА, ЩО ЛЮДИ ІДУТЬ І БІЛЬШЕ НІКОЛИ СЮДИ НЕ ПОВЕРНУТЬСЯ...

Автографи

ЯК ПРОВОДЖАЮТЬ ДЕПУТАТІВ...

Микола Грушитський, можна сказати, проводжав народних депутатів СРСР на відкриття надзвичайної сесії Верховної Ради СРСР з готелю «Москва» у самісінькій Москві. Київський бізнесмен зустрічався у ділових справах з парламентаріями від України. А тут, звідки не візьмись,— полковники «доблесної і непереможної» В. Алксніс, М. Петрушенко та друг Саддама Хусейна — Є. Коган. Киянин спитав Петрушенка: «Як ви оцінюєте результати безславного путчу, як ставитеся до України?». Пригнічений полковник кинув мимохідь: «З націоналістами не хочу мати справу!». Втім, інтерв'ю усе ж пообіцяв дати.

Чи встигне?

Наші депутати від України не могли відмовити собі в задоволенні ще раз висловити радість з приводу незалежної України.

В. Лисицький, народний депутат СРСР, член Комітету Верховної Ради СРСР з питань економічних реформ, заступник Генерального директора виробничого об'єднання «Чорноморський суднобудівний завод», Миколаїв:

— Шановні краяни! Ваш демократизм — запорука прогресивних змін по всій Україні! Підтримайте нас, жителів військово-промислового і хліборобського краю, у боротьбі проти тих, хто підтримав хунту!

Свої вітання й найщиріші побажання передали народні депутати СРСР В. Грищук, С. Рябченко, Ю. Щербак, Р. Гром'як.

Р. Братунь, народний депутат СРСР, член Верховної Ради СРСР, член Комітету в міжнародних справах:

— Моя радість, дума, біль, мрія — Україна. Вона, і тільки вона, як ніколи, невпинно зі мною. Служити їй, яка підвелася з колін,— чи може бути більше щастя! Ні, ми не віддамо завойованого!

Людмила КОРОЛЬ.

Отак живемо!

ПАЛИЧКА-ВИРУЧАЛОЧКА

Ви, часом, не відпочивали цього літа неподалік від Новоазовська, у спортивно-оздоровчому таборі «Моноліт»?

Ні? Ви багато втратили.

От, приміром, таке. «Моноліт» належить Макіївському інженерно-будівельному інститутові. Тож, здається, це має бути щось особливе з точки зору передової будівельної думки? Гм... Бачили б ви це: вода — з діжки, стіни місцями обідрані, підлога — теж. А будувалося все це протягом одинадцяти років — силами студентських будзагонів, тобто протягом двох місяців щороку. І якщо раніше студенти й викладачі МІБІ не мали своєї бази відпочинку, то тепер ось уже чотири роки мають.

А тепер ще одна істина, що відкрилася мені там. У морі Азовському, що під самим порогом «Моноліту», купатися цього літа заборонено. Бо десь тут гуляє холерна паличка. Але всі з «Моноліту» купаються. Правда, сторонніх міліція сюди не допускає. І це добре — як для тих, хто купається, так і для тих, хто не купається. Отак і живемо!

Олена КУВШИНОВА.

Київ.

До виборів Президента України

ПЕРЕВАГА — ЛЕОНІДУ КРАВЧУКУ

Запорізький центр вивчення громадської думки і соціально-економічних проблем регіону підготував свої прогнози результатів майбутніх виборів Президента Республіки України. Наш власний кореспондент Олександр Михайлюта зустрівся з директором центру Ярославом Живком і попросив його розповісти про підсумки опитування (проводились у липні—серпні цього року).

Опитування здійснено в Запоріжжі, Гуляйполі, Оріхові, Токмаці. Брали участь 550 чоловік. З них робітників — 46,7 відсотка; інженерно-технічних працівників — 17,8; службовців — 13,3; керівників — 5; пенсіонерів — 3,6; інших категорій населення — 16,6.

Як показали результати опитування, серед політиків і депутатів поза конкуренцією — Голова Верховної Ради України Леонід Кравчук, діяльність якого позитивно оцінюють 75,3 відсотка опитуваних. Особливо високий рейтинг серед таких категорій населення: керівники — 88,9 відсотка; працівники культури — 88,8; пенсіонери — 75,0.

Ось яку відповідь ми одержали на запитання: «Як ви оцінюєте діяльність політичних лідерів та відомих людей України?» (у відсотках).

	Позитивно	Негативно	Важко сказати
Кравчук Л.	75,3	11,3	23,4
Фокін В.	34,4	16,4	49,2
Олійник Б.	16,5	21,3	62,2
Яворівський В.	16,0	22,4	61,6
Юхновський І.	15,4	23,6	60,9
Гуренко С.	13,0	31,6	55,4
Чорновіл В.	11,6	28,6	59,6
Лук'яненко Л.	10,7	25,3	64,0
Павличко Д.	7,3	25,4	67,3

Серед інших політичних лідерів і депутатів Верховної Ради позитивно оцінюється діяльність глави уряду Вітольда Фокіна. Незважаючи на те що В. Фокін повторно запроваджує картки споживача. Серед лідерів і депутатів опозиції, так само, як і перший секретар ЦК КПУ, ніхто поки що особливої підтримки не має.

Узагальнюючи результати, можна зробити висновок про те, що нинішній стан громадської думки жителів області буде незначною мірою змінюватися в ході передвиборної кампанії кандидатів, але навряд чи на виборах переможе радикал чи консерватор. Запоріжці оберуть центристську програму.

Запоріжжя.

Вересневі новосілля

ПОДАЙТЕ ШКОЛЯРЕВІ НА БУКВАР

Минулого року першого вересня учні однієї з шкіл Дзержинського району залишилися.. без школи. Просто, як це часто буває, будівельники не справилися з ремонтом у визначені строки. Тому дітям ще півроку довелося тулитися по різних закутках.

— У нинішньому навчальному році подібного не станеться,— запевнили мене в обласному управлінні народної освіти.— Хоч, правда, капітальний ремонт ще не завершено в 39 школах області — сутужно з будівельними матеріалами, меблями, обладнанням.

Гірше з новобудовами. Будівельники відстають од графіка, є побоювання, що не всі навчальні заклади, які заплановано здати, розчинять восени двері перед своїми господарями. Причина — все ті ж злидні. Цього року, вони, здається, пролізли в усі сфери шкільного життя. Наприклад, школи, зокрема україномовні, досі не забезпечені підручниками. Їх обіцяють завезти лише 30 серпня. Тому не виключено, що в перші дні навчального року діти Харківщини засвоюватимуть новий матеріал без підручників.

Микола КОСИЙ, власний кореспондент «Голосу України».

Харків.

Телеграфним рядком з Чернігова

А ПОТІМ ЩО!

Партком Чернігівського камвольно - суконного комбінату прийняв рішення виділяти по 10 карбованців усім тим, хто забажає передплатити газету «Правда України».

ХЛІБНИЙ АЖІОТАЖ

виник у Щорсі у зв'язку з різними чутками. У магазинах — великі черги. Люди роблять запаси. Не заспокоїло навіть те, що район першим в області виконав хлібозаготівлі.

НАДІЛИЛИ

Інженери - радіометристи, проводячи обстеження у Великому Щимелі Щорського району, знайшли трактор, який випромінював 110 мікрорентген. Виною тому була дефіцитна запчастина, яку господарство придбало не за «спасибі».

СТИМУЛЮЙТЕСЬ!

У магазині «Стимул», що у Козельці, продовжують приймати сушені «лікарські» трави з сіл радіаційного контролю.

ЗАПАХЛО ДИМОМ

у Городні. Приміщення колишнього хлібокомбінату зайняло мале підприємство і... коптить рибу. У цьому році бізнесмени-початківці за неї планують одержати 300 тисяч прибутку.

ВИПЕРЕДИЛИ «ЧЕПІВЦІВ»

Ще напередодні введення в країні надзвичайного стану бюро Ніжинського райкому КПУ прийняло постанову «Про порядок розгляду кадрових питань» і затвердило... головою Ради і виконкому Терешківської сільської Ради С. Батрака. Місцеві депутати направили у корпункт «Голосу України» свій протест.

БАРТЕР

За цементовози, підйомно-транспортні механізми, металеві гаражі болгарські будівельні фірми та зовнішньоекономічна асоціація ЮГСЕЛ-М зводитимуть у Прилуках житлові будинки. Посередник — міська Рада.

Сергій ПАВЛЕНКО, власкор «Голосу України».

Інтерв'ю

ПІЛІГРИМИ ЩЕ НЕ ПЕРЕВЕЛИСЬ

Недавно 11-метрова яхта, керована російським мандрівником, 39-річним жителем Находки Федором Конюховим фінішувала в Порт-Джексоні міста Сіднея. За 224 дні Федір Конюхов здійснив одиночне кругосвітнє плавання під парусом без заходження в порти. Це ще одне підтвердження надзвичайних можливостей людини.

Капітан яхти з Києва Геннадій АЛЕКСЕЄВ готується навесні 1992 року стартувати від берегів Аляски і разом з американським капітаном Вільямом Стаутом вперше в світі пройти на яхті від Сієтла до Ленінграда через усі моря Арктики. За складністю цей маршрут не легший, ніж «кругосвітка» Федора Конюхова. Під час зустрічі я задав Геннадію Алексеєву кілька запитань:

— Коли з'явилася у вас ідея «наскрізного» плавання через арктичні моря і чому не вдалося її здійснити раніше?

— Моя найзаповітніша мрія — здійснити спортивно-екологічну експедицію на яхті за маршрутом Ленінград — Владивосток.

— Чому ви вирішили стартувати саме з Сієтла, а не з Ленінграда?

— В газеті «Труд» від 19 вересня 1989 року було надруковано інтерв'ю з американським капітаном Вільямом Стаутом, в якому він розповів про свій намір пройти на яхті від Сієтла до Ленінграда. Після цієї публікації в газеті я написав Вільяму листа з пропозицією співробітництва. І отримав позитивну відповідь. Вільям Стаут запропонував мені приїхати в Сієтл для узгодження дій. У грудні 1990 року я вилетів до Сполучених Штатів.

— Які результати тієї зустрічі?

— Яхту для майбутнього плавання споруджуватимемо в Києві. Під час експедиції найбільшу увагу приділимо екології північних морів. Для цього Ленінградський інститут Арктики й Антарктиди дає в нашу команду досвідченого науковця з проблем гідрохімії.

— Які на сьогоднішній день проблеми?

— Кризова ситуація в нашій економіці поставила нас у складне фінансове становище. Тому я, користуючись нагодою, звертаюсь до підприємств і громадян з проханням надати нашій експедиції фінансову підтримку у радянській та закордонній валюті. Можливо, деякі організації допоможуть нам і спеціальним обладнанням для яхти, закупивши його за кордоном. Наші реквізити: «Міжнародні вітрильні експедиції». Р. р. № 01606610/505161900 у Київському народному банку Міськуправління Держбанку м. Києва МФО 322249. Контактні телефони: 263-20-58 і 263-36-29. Сподіваюсь, що підготовку завершимо вчасно і наша спільна радянсько-американська експедиція стартує навесні 1992 року.

Розмову вів Микола ХРІЄНКО.

Київ.

Як справи, колеги!

ОГОЛОСИЛИ СЕБЕ ЗАСНОВНИКАМИ

Рішенням Президії Верховної Ради України зупинено випуск газети «Радянська Україна» — видання ЦК КПУ.

У зв'язку з ситуацією, що склалася, на зборах трудовий колектив редакції газети вирішив оголосити себе засновником газети «Радянська Україна» і вийшов з пропозицією на Держкомітет України про перереєстрацію газети як громадсько-політичного видання. Трудовий колектив газети рішуче протестує проти рішення про закриття газети, прийнятого, як вважає колектив, всупереч Конституції України і чинного законодавства.

* * *

Мати саме такий статус було давнім бажанням журналістів обласної газети. На зборах колектив редакції, співзасновник газети, осудив ганебні дії заколотників і одностайно ухвалив рішення про департизацію газети. Відтепер «Київська правда» — щоденна незалежна газета. Незалежна від диктату будь-якої політичної сили.

Майже всі працівники газети — члени КПРС — вийшли з партії.

Леонід БРОВЧЕНКО.

Коротко

НОВИНКА В ЕКСПОЗИЦІЇ

Київ. 26 серпня в приміщенні Державного історичного музею України поряд з Державним прапором України встановлено національний синьо-жовтий стяг.

На мітингу, присвяченому цій події, перед відвідувачами та співробітниками музею виступив секретар комісії з питань культури та охорони навколишнього середовища Київської міськради Костянтин Матвієнко.

Володимир СТАНІСЛАВЧИК.

Експрес-новини

Президент США Дж. Буш заявив, що його країна не переглядатиме свою позицію щодо подання широкої допомоги СРСР, але гарантуватиме Радянському Союзу кредит ще на 315 мільйонів доларів для закупівлі сільськогосподарської продукції.

Американський президент також провів нараду за участю своїх найближчих радників та нового посла США в СРСР Страусса, на якій було обговорено ситуацію в Радянському Союзі.

* * *

За словами прем'єр-міністра Канади Малруні, він дав вказівку своїм міністрам зустрітися з представниками прибалтійських республік для обговорення питання про встановлення дипломатичних відносин. Після цієї зустрічі канадські міністри мають приїхати на Україну.

«ВІРЮ В НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ»

Актуальне інтерв'ю

Учора Генеральний консул Угорської Республіки в Києві Андраш ПАЛДІ прийняв кореспондента «Голосу України» Володимира Савцова і висловив позицію своєї країни щодо рішення Верховної Ради України, прийнятого минулої суботи.

— Я дуже радий, що особисто був присутній 24 серпня 1991 року в будинку парламенту, коли Верховна Рада України прийняла історичне за своєю значущістю рішення проголосити Україну незалежною демократичною державою. Це — результат боротьби впродовж багатьох років за демократичні оновлення, що стояв недавно перед демократами, як далека мета. Розв'язаний у Москві путч консерваторів, однак, було зірвано у результаті опору народу, що підштовхнуло до демократичного перевороту. Відтепер по-справжньому може розгорнутися той революційний процес, метою якого стане сформування демократичної правової держави, створення ринкового господарства, заснованого на різних формах власності, і демократичний державний устрій, що грунтується на реальній багатопартійній системі.

Угорська Республіка у своїй державній політиці завжди виступала за право на самовизначення народів, бо виходить з того, що тільки народи мають право вирішувати, чи хочуть вони жити у союзній системі або ж у незалежній суверенній державі. Руйнування середньосхідноєвропейської тоталітарної системи, — в якому угорський народ взяв участь, що заслуговує визнання, — зробило можливим повернення незалежності і свободи нашому народові, початок демократичних оновлень, створення умов для повернення в Європу.

Я гадаю, що рішенням Верховної Ради України не тільки була повернута незалежність цій 53-мільйонній країні, а й перед нею відкрилася можливість створення демократії в європейському розумінні і — через це — реальний шлях приєднання до Європи.

Я дуже радий, що угорська дипломатія вчасно визнала українські національні устремління. Угорщина була першою країною, яка зробила кроки в інтересах підтримки українського суверенітету. Вже в 1990 році ми запросили міністра закордонних справ України А. Зленка в Будапешт, а Президент Угорської Республіки А. Гьонц місяцем пізніше — у вересні того ж року — відвідав з офіційним візитом Україну. В травні 1991 року Голова Верховної Ради України Л. Кравчук відвідав Угорщину. В результаті цих зустрічей було підписано багато важливих документів, які зміцнюють дружні зв'язки двох країн, добросусідство і взаємовигідне співробітництво в політичній, економічній, культурній та інших сферах. Місяць тому міністр закордонних справ Угорської Республіки Г. Єсенські відвідав Київ та деякі інші міста України. Проведені переговори ще більше зміцнили наші зв'язки, про що свідчить і відкриття 10 серпня поточного року Ужгородського представництва Генерального консульства Угорської Республіки в Києві.

Я впевнений, що на референдумі першого грудня український народ проголосує за незалежність. Сподіваюся, керівники України повністю використають можливості, що їх вона відкриє, і, подолавши економічну кризу, будуть здатні вести Україну шляхом розквіту.

«НАША» РАДІАЦІЯ — ЇХНІ ПРОБЛЕМИ?

Закордонний паспорт спецкора

Виявляється, щоб добре познайомитися із земляками-мерами, поговорити за чашкою кави з народними депутатами, потрібно вирушити не так і далеко — у Норвегію. Та якщо без жартів, то саме в Осло на 30-му Всесвітньому конгресі Міжнародного союзу місцевих організацій управління (Союзу муніципалітетів), або скорочено МСМОУ, несподівано зустрілися В. Пустовойтенко, Л. Гаманюк, А. Нестеренко. Перший учасник конгресу — голова міськвиконкому і Ради народних депутатів Дніпропетровська, другий — Дніпродзержинська, третій — заступник голови Запорізького міськвиконкому. Крім «експромт-делегації» України, до Осло прилетіли білоруси, узбеки та група народних депутатів СРСР, де головну роль грав (хоч одразу і зізнався, що не в свою «тарілку» потрапив) Юрій Черниченко.

Земляки дивувалися при зустрічі. Жоден міськвиконком чи Рада народних депутатів України (втім, і Білорусії, і Росії) не є членами Союзу муніципалітетів — найбільшої й найавторитетнішої міжнародної організації, заснованої ще у 1913 році, що має членів більш як у 80-ти країнах світу. З початку створення МСМОУ працює в інтересах захисту інтересів органів місцевого управління, проводить роботу серед міжнародних державних організацій, займається обміном інформації і контактами між місцевими і регіональними органами управління. Останніми роками членами МСМОУ стали представники влади з Ботствани, Зімбабве, Конго, Індонезії.

З України — ніхто.

Тому дніпропетровці, дніпродзержинці і запоріжці прибули до Норвегії завдяки своїй ініціативі і підприємливості та лише їм відомими шляхами.

Тема конгресу, в якому взяли участь 1700 делегатів з 87-ми країн світу, звучала надзвичайно животрепетно для нашої республіки: «Навколишнє середовище, здоров'я і спосіб життя». Як і чудовий девіз: «Думати глобально — діяти локально». Неодноразово, протягом 5 днів роботи форуму, в конгрес-холі «Осло-спектрум» у виступах делегатів з усіх кінців світу тривожним рефреном лунав чорнобильський мотив, зверталась увага на посилення загальної екологічної катастрофи.

Так, воістину правий мудрець, який сказав: велике і трагічне видно на відстані. Те, що ми, напівзаплющивши на реальність очі, називаємо «екологічними проблемами» і «питаннями», які колись належить «вирішити», наші сусіди по континенту давно вже визначили одним жорстким словом — катастрофа.

Пані Гру Брюнтланд, прем'єр-міністр Норвегії, керівник комісії ООН з охорони навколишнього середовища і розвитку, так і сказала на конгресі: головна загроза екологічного лиха — з країн Східної Європи, з СРСР, які «імпортують» скандинавським державам кислотні дощі, радіоактивні хмари. Забруднення із закордону завдали великої шкоди водоймищам і лісам Південної Норвегії. У рапорті комісії ООН, підкреслила прем'єр-міністр, будуть названі всеосяжні аспекти охорони навколишньої природи, і міжнародна співдружність підійде до підписання світової екологічної Конвенції, яка передбачатиме відповідальність одних країн перед іншими за збереження навколишнього середовища.

Прем'єр-міністр на прикладі Норвегії довела, що коли уряд і місцеві політики діють за принципом: економіка і екологія — це дві сторони однієї і тієї ж справи, успіх буде забезпечений. Скандинавська модель «держави всезагального добробуту», запроваджена в Норвегії, крім високого рівня життя, гарантує кожному членові суспільства свіже повітря, чисту воду, зелені ліси. З півночі на південь, впродовж 16500 кілометрів тягнуться численні національні парки і заповідники. Суворі закони, спрямовані на запобігання забрудненню природи, реалізують державні органи. Одночасно з цим приватні, громадські організації, «осьминоги», «зелені детективи» пильно стежать за виконанням прийнятих законів.

Виступили на пленарних засіданнях й радянські представники. Однак нових, конкретних ідей, на жаль, не лунало з їхніх вуст. Узбеки закликали світову співдружність матеріально допомогти Самарканду, стародавні споруди якого гинуть на очах. Мер Мінська, торкаючись чорнобильської біди, теж натякав на матеріальний бік справи. А дехто з «наших» пішов ще далі: мовляв, від Чорнобиля постраждав не тільки СРСР, а й Західна Європа, у тому числі Норвегія, тому припинити «імпорт» забруднення можливо лише з допомогою країн-сусідів, оскільки у Радянському Союзі коштів на ліквідацію атомної аварії не вистачає.

Делегати вислухали ці заклики з увагою, а потім з превеликою делікатністю і дипломатичністю нагадали, що СРСР — велика і багата держава, яка спроможна виділити достатні інвестиції на екологію і добробут людей, якщо менше витрачатиме на гігантський військово-промисловий комплекс. А один угорський журналіст, керуючись правом колишнього друга по «соцтабору», прямо заявив: аморально з боку супердержави просити допомоги у чотиримільйонного народу...

Крім теоретичних дискусій, організатори конгресу подбали і про практику. Делегати побували в національних парках Осло з острівцями недоторканої природи, на стародавньому селянському і сучасному хуторах, ознайомилися з різними водоочисними спорудами, муніципальним заводом щодо сортування і переробки відходів.

Наші земляки-мери лише чухали потилиці і тихенько зітхали, оглядаючи ті диво-заводи. А висновок зробили такий: усе побачене і почуте в Норвегії, спілкування і контакти із зарубіжними колегами мають надзвичайну користь. І в подальшому потрібно не рахувати і не дорікати (як ще часто буває), скільки разів той чи інший представник місцевої влади побував за кордоном. Треба їздити, придивлятися, запозичувати. (Бо, мовляв, куди це годиться, коли 50-річний голова Дніпродзержинського міськвиконкому вперше перетнув кордон). Із запалом говорили, що саме життя диктує необхідність стати членами такої престижної міжнародної організації, якою є МСМОУ. Але перш ніж об'єднатися в світовому масштабі, необхідно створити свою, Українську асоціацію чи спілку органів місцевої влади. Адже часто завдання, над якими працюють, приміром, муніципалітети Дніпропетровська і Запоріжжя, схожі, а кожен сам по собі наново «винаходить велосипед».

До речі, треба сміливіше запозичувати західну модель організації місцевих органів управління, адже вона довела свою мобільність, компетентність, високу дієвість.

З такими думами поверталась українська делегація із Осло — міста зеленого, вмитого свіжим бризом фіордів. Літак стартував, і стали спогадами велелюдний, різномовний конгрес, великосвітський прийом у мерії, народне святкування Іванового дня, чарівні, напоєні пахощами соснових гаїв, білі ночі Норвегії. А ще — «білі», світлі взаємини між спокійними, врівноваженими норвежцями, сповненими національної гідності і, водночас, природної приязні. Бо найбільше вразило в країні білих ночей — не достаток, багатство суспільства загального благополуччя, а доброзичлива, привітна усмішка випадкового перехожого на вулиці, сусіда по столику в кафе, відпочиваючої бабусі на лавці в парку, продавця в крамниці...

Лідія ТИТАРЕНКО.

Київ — Осло — Київ.

Гороскоп

ТЕРЕЗИ

(З 24 ВЕРЕСНЯ ПО 23 ЖОВТНЯ)

Для Терезів осінні місяці — найкращі в цьому році. Венера допомагає їм у всіх бажаннях, тому вони дуже щасливі.

Коли ви захочете щось придбати, не роздумуйте. Вам сприятиме Венера — і ваші бажання успішно здійсняться. Недобрі часи настануть з 1 грудня, тому використовуйте час.

Грудень принесе турботи. Ваш партнер кохає вас, але не так сильно, як того вам хотілося б. Тому необхідно якомога швидше відправитися в турне чи приватну мандрівку і добре відпочити. Все налагодиться з 17 грудня завдяки позитивному впливу Юпітера. Вас чекає гармонія і затишок.

Жінка, яка народилася під Терезами, не повинна слухати своїх товаришок стосовно поведінки свого партнера. Особливо уважно поставтесь до цієї рекомендації в період між 20 вересня і 3 жовтня.

Ви вживаєте забагато алкоголю й тютюну. Оберігайте себе від холоду. Особливо важливо звернути увагу на «збої» імунної системи. Найкращий вихід у цій ситуації вдатися до дієти і фізичних вправ на період з 17 вересня по 20 жовтня. В разі захворювання горла і головних болей бажано вживати мед і зайвий раз не нервувати.

Незадоволеність деякими робочими процесами змусить вас у жовтні шукати нову роботу. Це ваш шанс! Випадок може змінити у вашому житті все, і ви завдяки вашій нестримній фантазії зумієте розбагатіти. Ваш наставник буде дуже цьому дивуватись і запросить знову у свою фірму. Юпітер допомагатиме вам з 20 листопада. Роблячи нові покупки, все добре проаналізуйте.

З 4 листопада для вас починається золотий час у мистецтві. Бажано поїхати у творчі мандри.

З ПОТОКУ ПОВІДОМЛЕНЬ

Футбол. Сьогодні в Осло радянська збірна проведе відбірковий матч чемпіонату Європи-92 з національною командою Норвегії. До цього поєдинку наш колектив готувався в такому складі: воротарі — Дмитро Харін (ЦСКА), Станіслав Черчесов («Спартак», Москва); захисники — Олег Кузнецов («Глазго Рейнджерс», Шотландія), Сергій Горлукович («Боруссія», Дортмунд, Німеччина), Василь Кульков («Бенфіка», Португалія), Ахрік Цвейба («Динамо», Київ), Андрій Чернишов («Динамо», Москва), Дмитро Галямін (ЦСКА); півзахисники — Сергій Алейников («Лечче», Італія), Олексій Михайличенко («Глазго Рейнджерс», Шотландія), Андрій Канчельскіс («Манчестер Юнайтед», Англія), Ігор Шалімов («Фоджа», Італія), Дмитро Кузнецов (ЦСКА), Олександр Мостовий («Спартак», Москва), Ігор Корнєєв (ЦСКА); Ігор Коливанов («Динамо», Москва), Сергій Юран («Бенфіка», Португалія), Володимир Лютий («Дуйсбург», Німеччина), Олег Сергєєв (ЦСКА).

Матч транслюватиметься по Центральному телебаченню о 21.40.

Легка атлетика. У Токіо триває чемпіонат світу. Досить успішно виступають наші спортсмени. Особливо приємно повідомити про перемогу української спортсменки Тетяни Доровських-Самойленко на дистанції 3000 метрів — 8.35,62. Це другий подібний успіх нашої землячки.

Вільна боротьба. Збірна України з вільної боротьби провела матчеву зустріч із збірною США в місті Вільямсорті (штат Пенсільванія). За команду господарів виступали такі відомі майстри, як переможець Кубка світу-90 К. Трост, чемпіон світу серед юніорів Д. Антелео, а також знаменитий болгарський борець В. Іорданов, який працює в США тренером. Найсильніший склад виставили й українці, які здобули перемогу — 7:4.

Було підписано угоду строком на п'ять років, відповідно до якої збірна України щороку проводитиме в різних штатах США три зустрічі з американською збірною.

Веслування. У Парижі завершилася чергова світова першість з веслування на байдарках і каное. Золоту медаль виборов каноїст зі Львова Михайло Сливинський.

Баскетбол. Позавчора київський «Будівельник» на своєму майданчику у товариському матчі із ризьким СКА переміг — 106:86.

— Наша команда ретельно готується до чемпіонату,— розповів кореспонденту «Голосу України» наставник «Будівельника» Зураб Хромаєв.— До якого — СРСР чи України? — сказати поки важко. Нещодавно в Будапешті ми виграли міжнародний турнір. Кияни подолали місцевий «Гонвед» — 96:94, збірну Об'єднаних Арабських Еміратів — 110:75, а в суперфіналі знову взяли гору над «Гонаедом» — 112:86. Тепер ми на запрошення наших друзів вирушаємо до Іспанії, де з Мадріді та Сарагосі готуватимемося протягом двох тижнів.

Наша вітальня

СЮРПРИЗИ ВІКТОРА ПРОКОПЕНКА

«Чорноморцю», як би не складалася його доля, футбольна публіка завжди готова дивуватися. Так, неординарна одеська команда постійно підкидає своїм прихильникам сюрпризи — і зі знаком «плюс», і зі знаком «мінус», регулярно дає поживу для полярних суджень. І з ким же обговорювати цю тему, як не з Віктором **Прокопенком**, головним тренером «Чорноморця», творцем ряду несподіванок, які піднесла команда? Тим більше і він сам, як говориться, здатний на нестандартні кроки. За підсумками першого кола чемпіонату в рейтингу «Елекса» Прокопенко посів 4 місце, хоча його команда дрейфузала в середині турнірної таблиці...

— Багато хто вважає вас, Вікторе, натуральним одеситом — і за зовнішністю, і за вдачею, і мало не за походженням. Не пригадую випадку, щоб ви спростовували таку думку...

— Помиляєтесь, я найрегулярнішим чином виступаю з такими спростуваннями, причому в письмовій формі — при заповненні анкет. Однозначно там вказую, що народився в селі під Маріуполем (до чого ж приємно називати близьке моєму серцю місто його родовим ім'ям!). Але Одеса, з якою пов'язав своє життя понад 20 років тому, взяла мене, очевидячки, в оборот і добряче трансформувала. Я, втім, особливо не опирався.

І відбулася ця трансформація, зрозуміло, завдяки футболу. А з ним мене здружив ще шкільний викладач фізкультури Яків Андрійович Козачок. Вміння набирався в Маріуполі, куди, закінчивши школу, щодня їздив на роботу. В 17 років став помічником машиніста тепловоза — і центрфорвардом заводської команди.

Дещо в тому амплуа у мене виходило (маю на увазі футбол, хоча, як на мене, і машиністи були мною задоволені), тому в армії, по суті справи, не служив, а грав. 1964 року потрапив до Групи Радянських військ у Німеччині. Тоді там була пристойна команда, де завершували футбольну кар'єру відомі гравці, а тренували нас авторитетні фахівці В. Меншиков та В. Агапов. Не раз перемагали ми в армійських турнірах, регулярно зустрічалися з клубами тодішньої НДР.

1967 року, відслуживши (якщо можна так висловитися), став гравцем вінницького «Локомотива». А наступної весни ми в тренувальному матчі зіграли внічию з «Чорноморцем» — 2:2. Мені вдалося забити, як сказали б тепер, два доленосних м'ячі, і тодішній тренер «Чорноморця» Сергій Йосипович Шапошников запропонував нам із Степаном Решком перейти до його команди.

— Однак у «кар'єрі одесита» у вас були паузи, чи не так?

— Точно, залишав «перлину біля моря» і як гравець, і як тренер. Коли 1970 року «Чорноморець» розлучився з вищою лігою і Шапошников поступився капітанським містком В. Жиліну, новий наставник не зробив активної спроби мене втримати. Відбулася рокіровка: гравець «Шахтаря» Климов прибув до Одеси, а я подався до Донецька.

Зізнаюся, ця операція не принесла мені щастя. «Шахтар» незабаром повторив сумний шлях «Чорноморця», а 1973 року я зазнав важкої травми, і моє місце в нападі дісталося Віталієві Старухіну.

Упіймавши облизня, відбув до Херсона, трохи там пограв, а згодом Матвій Черкаський замовив за мене слово черговому тренерові «Чорноморця» Ахмеду Алескерову. Отже, 1974 року я знову виступав у «Чорноморці», здобув у його складі бронзову медаль чемпіонату країни. Але вже наступного сезону знову був травмований, і з футболом — у якості гравця — довелося розпрощатися.

Тут саме оголосили перший набір до Всесоюзної школи тренерів, і кілька років провів за партою. В непоганій, слід сказати, компанії — гризли разом зі мною футбольну науку В. Федотов, П. Садирін, Е. Малофєєв, Г. Логофет, В. Капличний...

А розлучався я з «Чорноморцем» як тренер уже абсолютно не з власної волі. Не хочеться ворушити все це, скажу просто, що конфлікту, який виник у нашому клубі 1987 року, тодішні куратори одеського футболу вирішили покласти край, прибравши головного тренера. Мене змусили написати заяву про звільнення. Потім, якщо пам'ятаєте, я прийняв «Ротор», який після стартового кола в першій лізі посідав останнє місце. А вже наступного сезону «Ротор» вийшов до вищого класу, а я, перевиконавши обіцяне, повернувся до «Чорноморця», задовольнивши прохання одеської команди. Це, зізнаюся, повністю відповідало моєму бажанню.

— Отже, з «Чорноморцем» ви «пов'язані» з кінця 60-х років. Коли ж, на вашу думку, він найяскравіше за все виявив себе?

— Слід, напевно, сказати — того саме року, коли вперше і востаннє поки що «Чорноморець» став призером чемпіонату СРСР. Але найдорожча мені все ж команда зразка 1984 року. Ми тоді посіли четверте місце, взявши на фініші 15 очок з 16. Як на мене, тієї пори «Чорноморець» чітко заявив про себе, як про самобутню команду, що сповідує футбол імпровізаційний, технічний, гостро націлений на чужі ворота — і в той же час позбавлений недбалості і позерського азарту.

Але недовго музика лунала... Восени стало відомо, що Ігор Бєланов поїде до Києва, туди ж незабаром заспішив і Сашко Щербаков. Та й інші причини були, через які розвалилася команда-84, гру якої у сні досі бачу.

— Чи не такої гри ви прагнули, так рішуче оновлюючи «Чорноморець»-91?

— Ні, було не до жиру. Знаєте, скільки гравців залишило команду після минулого сезону? П'ятнадцять! І не з усіма мені хотілося прощатись. Але декому не до душі були мої погляди на футбол, на стосунки в клубі. Коротше, набрали ми цілу групу футболістів, яким від 20 до 22 років. В основному вони прийшли до нас з одеського СКА. Це воротар О. Суслов, захисник Д. Дем'яненко, хавбеки Ю. Сак, О. Кошелюк, нападаючий В. Зінич. Мені подобаються ці хлопці, вірю, що вони себе покажуть. І звичайно, повинні ще вірно послужити футболу і «Чорноморцю» нинішні лідери команди — воротар В. Гришко, кандидат до олімпійської збірної країни І. Цимбалар, який нелегко пережив раптову популярність, що звалилася на нього, І. Гецько...

— Пригадуючи гру відчайдушного форварда Віктора Прокопенка, пригадуючи, як діяла керована ним команда 1984 року, я не можу пояснити собі та іншим надмиролюбства «Чорноморця», який до середини серпня нинішнього сезону 15 разів зіграв унічию...

— Одразу скажу — немає в команді, та й ніколи не було, «виїзної моделі», розрахованої на відсидку в обороні. Не буває й ігрових установок типу «нас не чіпатимеш, ми не займатимемо».

Спитаєте, чому ніхто із суперників не має в графі поразок ліпшого показника, ніж у нас? А ви прикиньте, хто керує зараз «Чорноморцем». На одного колишнього форварда (Прокопенка) припадають три гравці оборони — Семен Альтман (колишній воротар), Володимир Плоскина (колишній стопер) і Валерій Седнєв (цього відомого в минулому захисника любителі футболу пам'ятають під прізвищем Фейдман)...

А якщо серйозно, то, повторюю, нинішній добір гравців, рівень їхнього вміння долати ешелонований захист поки що не дозволяє «Чорноморцеві» надто вже відзначатися біля чужих воріт.

— Яку ж роль у житті команди грає футбольний клуб «Чорноморець»?

— Вона зростає день у день. Клубом тепер керує Вячеслав Лещук, у минулому гравець команди, потім її начальник. Його цінують футболісти, його поважають керівники пароплавства. А наш клуб — підрозділ Чорноморського морського пароплавства (як «Ювентус» — підрозділ концерну ФІАТ). Пароплавство нині зазнає економічних ускладнень, але для команди робиться майже все можливе.

— А прибутки від трансферних операцій на рахунок клубу ще не надходять? Як взагалі ви ставитеся до нинішнього паломництва радянських гравців до «святих місць» зарубіжного футболу?

— Зиск від трансферу ми тільки ще плануємо. А проблема, що там казати, наявна. Але ніякими заборонами, віковими цензами та іншими перепонами її не вирішити. Поки радянські клуби платитимуть футболістам гірше, ніж зарубіжні, відпливу гравців не уникнути. Вихід вбачаю в тому, щоб прибуток від трансферу повністю використовувати на потреби футбольного відновлення: на підготовку юних, на будівництво футбольних полів, на придбання якісного інвентаря. Тоді можна сподіватися на компенсацію відпливу гравців. А потім, дивись, і наші «дерев'яні» будуть конвертуватися — отоді вже назапрошуємо класних гравців з усіх континентів! Але якщо футбольні клуби «проїдатимуть» валютний приварок від продажу гравців, на нашій футбольній вулиці встановиться односторонній рух. До повного виснаження ресурсів радянського футболу! Цього допустити ніяк не можна.

Інтерв'ю взяв
Олександр БАШКАТОВ.
Одеса — Київ.

ГОЛОС України

Газета Верховної Ради України

Головний редактор
Сергій ПРАВДЕНКО

Редколегія:

Олександр БІЛИК
заступник головного редактора

Анатолій ГОРЛОВ
перший заступник головного редактора

Олександр ЄМЕЛЬЯНОВ
член-кореспондент АН УРСР

Володимир КРАСНОДЕМСЬКИЙ

Леонід САМОЙЛЕНКО
заступник головного редактора

Борис СИДОРЕНКО
заступник головного редактора

Анатолій СОЛОНСЬКИЙ

Віталій СУДДЯ
відповідальний секретар

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Заступник головного редактора — Олександр Білик.

Чергові редактори — Яків Гальченко, Катерина Вороненко.

Автори макета — Анатолій Мироничев, Євген Українець.

Випусковий — Олексій Бондаренко.

Оформлення — Володимир Кисельов.

Коректори: Тамара Баштанник, Наталія Власиц, Людмила Морозова, Людмила Несена, Антоніна Сильверстова, Любов Станачич.

Верстальники: Тетяна Балюк, Ольга Яценко, Марія Солодюк.

Лінотипісти: Наталія Позняк, Валентина Чичирко.

* * *

Комбінат друку видавництва «Радянська Україна» 252047, Київ-47, проспект Перемоги, 50.

Індекс 60955.

Тираж 155.000

Передплатна ціна на рік 19 крб. 80 коп

Зам. 03101661.